

Н. НОСОВ

Белмәнеш мажаралары

Н. НОСОВ

БЕЛМӘМЭШ

мажаралары

экият
- повесть

К. Минлебаев
тәржемәсе

А. Лаптев
рәсемнәре

Татарстан Киган
Нәшрияты
Казан-1967

Редакторы Р. Вәлпева
Тышлык художнигы З. Хөсәенов

КЕЧЕ ЯШЫТӘГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН.

Беренче бүлек .

НӘНҮСЛӘР ШӘҺӘРЕ

Нәнүсләр яши торган бер әкият шәһәре бар. Әйтеп бетергесез күңелле шәһәр. Бөтен өйләр аллы-гөлле чәчәкләргә күмелеп утыра. Анда урам исемнәре дә чәчәктән алынган: Кыңгырау чәчәк урамы, Ромашка аллеясы, Күк чәчәк бульвары. Шәһәрнең үзен Чәчкәле дип йөртәләр. Халкына нәнүс дими хәлең юк: һәркайсы нәп-нәни, бармак буюе гына.

Шәһәр яныннан бер чишмә ага, нәнүсләр аны Кыярлы инеше дип атыйлар. Ник дисәң, ул чишмә буенда кыяр хәтсез уңа.

Кыярлы инешенең аргы ягыннан урман башланып китә. Қаен кайрысыннан көймәләр ясап, шәһәр халкы шул урманга жиләк, гөмбә, чикләвек жыярга йөри. Ләкин жиләк жыюы уен

эш түгел. Ник дисэң, нәнүсләр бит алар бик-бик бәләкәй халык. Ә инде чикләвек жыяр өчен пычкы күтәрәп биек куак башына менәргә туры килә аларга. Нәнүсләр чикләвекне кул белән өзә алмый, пычкы белән кисеп азапланалар. Гөмбәне дә пычкы белән кисәләр. Төптән үк кисеп төшерәләр дә, тураклап, өйләренә ташыйлар.

Малайларның кайсы озын, кайсы кыска чалбар киеп йөри, кызлар исә аллы-гөлле күлмәкне ярата төшәләр. Малайлар чәч тарау ише нәрсәне бар дип тә белмиләр, шуңа күрә чәчләре гел кыска була. Кызларның исә чәчләре озын. Кызлар ул чәчләрен кыландырып бетерәләр, толымнарын матур-матур тасмалар белән үреп, бантлар бәйлиләр. Малайларның күбесе, үзләренен малай булуларына масаеп, кызлар белән бер дә душлашмыйлар. Кызларның да малайларга бик исләре китеп тормый. Урамнан барган чагында кызый берәр малайны күрәп алды исә, шундук урамның икенче ягына чыга. Чыкмый хәле дә юк, чөнки алар кызларга я берәр ярамаган сүз әйтәләр, яисә кагылып-сугылып узалар, яки чеченнән тартып китәләр. Малайларның барысы да андый түгел түгелен, тик аларның ниндигеге маңгайларына язылмаган, шуңа күрә очрашмавың яхшырак. Моның өчен малайлар ул кызларга «кыланчык» дип, кызлар үзләре исә малайларга «бәйләнчек» дип кушамат тагалар.

Кайсыбер укучылар әйтер әле, болар бар да ялган, дөньяда аның ише халык булмый, дияр. Булмаса ни! Дөньяда бул-

маган белән эш бетми лә. Әкият шәһәрәндә эл-
лә нинди хикмәтләр була ул.

Қыңғырау чәчәк урамындагы бер өйдә ун-
алты малай яши. Үзләренә күрә башлыклары
да бар аларның — Беләмән исемле бер малай.
Күпне белгәнгә, шулай диләр аңа. Ник күпне
белә дисәң, күп укый. Бүлмәсе тулы китап-
аның: өстәл өстендә дә, өстәл астында да, кара-
ватта да, карават астында да. Күп укый торгач,
Беләмән бик-бик акыллы малай булып китә.
Шуңа күрә аны һәркем тыңлый, һәркем ярата.
Ул гел карадан киенә, күзлеген борынына ат-
ландырып торып, китап укырга утырса, профес-
сордан бер дә ким түгел инде менә.

Нәнүсләрне һәртөрле чирдән дөвалаучы
Ачыташ исемле врач та шул өйдә яши. Аның
өстендә һәрвакыт ап-ак халат, башында чуклы
калфак булып. Механик дигән даны таралган
Һөнәрмән белән аның ярдәмчесе Көйләрмән
дә шунда яшиләр. Баллы су яратучы Су-Шир-
бәт тә биредә яши. Үзе бик тә ягымлы нәнүс
булганга, Ширбәт дип кенә дәшкәнне аның бер
дә күнеле күтәрми, исемен һәрвакыт тулы әйт-
терәсе килә. Мәргән исемле аучы да шунда
яши. Аның Сарбай атлы көчеге, бөке белән
ата торган мылтыгы бар. Художник Рәсемжан,
музыкант Гөслә, аннары тагын башка ма-
лайлар: Тартай, Сыбызгы, Майкап, Тәмлетамак,
Таркаш, абыйлы-әнеле Аптырый белән Капты-
рый яши. Әмма арада иң танылганы Белмәмеш
инде. Берни белмәгәнгә, шулай атаганнар аны.

Белмәмешнең башында зәңгәр эшләпә, өс-
гендә сап-сары чалбар һәм эфлисун төслө күл-
мәк белән яшел галстук булып. Ул жетте төсләр-

не бик ярата. Попугай шикелле киенеп ала да башына ни килде, шуны сөйләп тик йөри. Кызларга бер дә тынгы бирми инде. Аның эфлисун төсле күлмәген күрү белән, кызлар өйләренә кереп качалар. Белмәмешнең Таз исемле дусты да бар. Ул Таз дигәне Маргариткалар урамында тора. Алар бер сөйләшә башласалар, көн үтеп киткәнне дә сизми калалар. Аның каравы, көнгә мең мәртәбә талашып, мең мәртәбә татулашырлар.

Бигрәк тә бер вакыйга Белмәмешнең данын күтәрде.

Көннәрдән беркөнне шәһәр буйлап каңгырып йөри торгач, ул басуга барып чыккан. Басуда бер жан иясе дә юк икән. Нәкъ шул чакны май коңгызы очып бара икән, Белмәмешнең башына килгән дә бәрелгән. Малаең кадалып барып төшкән. Ул арада коңгыздан жыллар искән.

«Кем сукты соң миңа? Әллә югыйсә күктән берәр нәрсә килеп төштеме?» — дип уйлый икән малай.

Башын күтәреп, күккә дә карап ала, тик берни күзенә чалынмый. Баш өстендә кояш кына елмаеп тора.

«Минем өскә, мөгаен, кояшның бер чите кителеп төшкәндер», — дип уйлый Белмәмеш.

Өенә кайтып барганда, аңа Пыялабаш дигән бер танышы очрый. Анысы аның шешә ватыкларыннан зурайткыч пыялалар ясый белә. Шулар үтәли нинди генә әйбергә карасаң да, зурайтып күрсәтә икән. Пыялабаш ул пыялаларның әллә ничәсен бергә жыеп, подзорный труба да ясаган һәм хәзер айга, йолдызларга тик карап ята икән. Тырыша торгач, астроном булып киткән шул.

— Пыялабаш, син белми торгансыңдыр әле; кояшның бер чите кителеп, минем башка төште бит, — ди Белмәмеш.

Пыялабаш көлә генә:

— Сөйләмә юкны. Әгәр дә мәгәр кояшнын чите кителеп синең өскә төшә икән, сыта ич ул сине. Бик дәү ич ул кояш. Безнең жирдән дә зуррак, — ди ул.

Белмәмешнең исе китә:

— Булмас ла! Тәлинкә хәтле генә ич ул кояш! — ди.

— Безгә ерак булганга, шулай күренә генә. Чынында исә бик зур кызган шар ул. Трубадан карап күргәнем бар минем. Кояшның берәр чите бәләкәй генә кыйпылып төшсә дә, безнең шәһәрнең астын өскә китерер иде.

— Кит аннан! — дип куя Белмәмеш, моны ишеткәч. — Кояшны ул чаклы зур булыр дип һич уйламаган идем. Қайтып сөйлим әле үзе-безнекеләргә, белми тормасыннар әле. Син шулай да трубаңнан карап кара әле, бер чите кителеп-нитеп төшмәгәнме?

Белмәмеш юлда очраган бер нәнүскә сөйли-сөйли кайта:

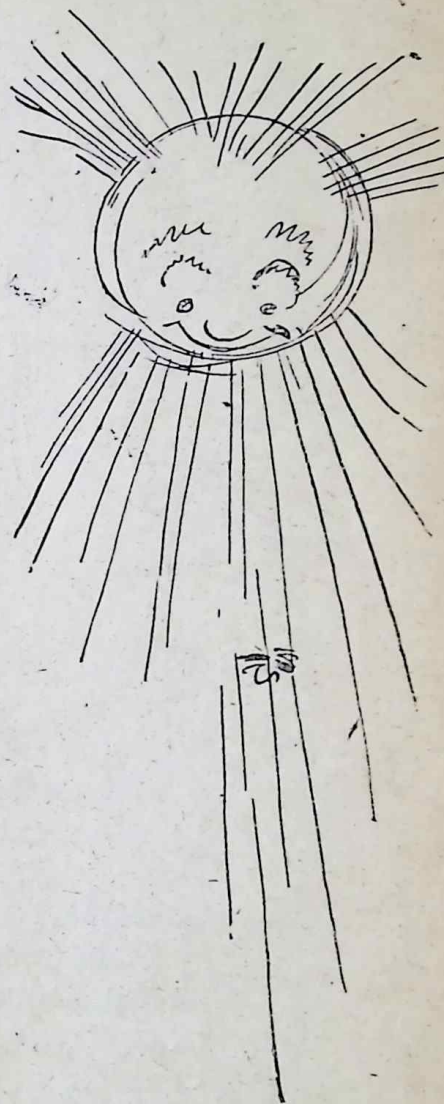
— Егетләр, беләсезме кояшның нинди зур икәннен? — ди ул. — Жир шарыннан да болай-рак, беләсегез килсә! Хәзер менә шуның бер чите кителгән дә безнең өскә төшә икән. Хәзер менә өстебезгә төшә дә һәммәбезне сыта икән. Бетәбез болай булгач. Ышанмасагыз, энә Пыялабаштан барып сорагыз.

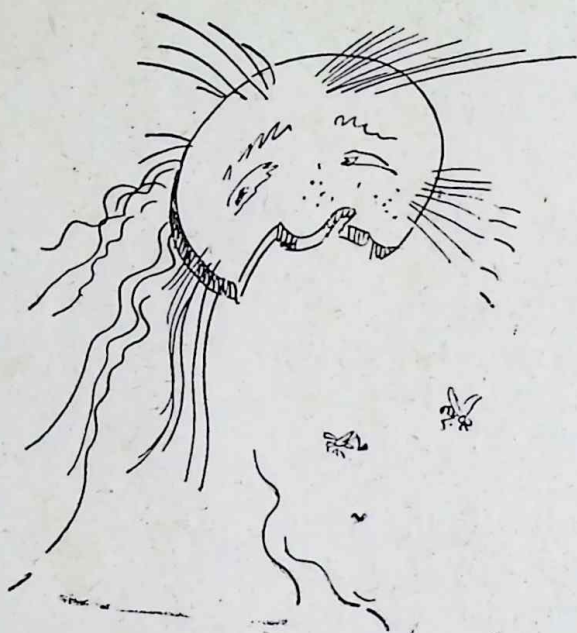
Белмәмешнең бушбугаз икәннен белгәнгә, көләләр генә.

Белмәмеш исә һаман кычкыра:

— Егетләр, качыгыз тизрәк! Өстебезгә төшә инде, төшә!

— Нәрсә төшә? — дип сорыйлар аннан.

Белмәмешнең кычкыруы кычкыру:

— Качыгыз тизрәк, качыгыз!

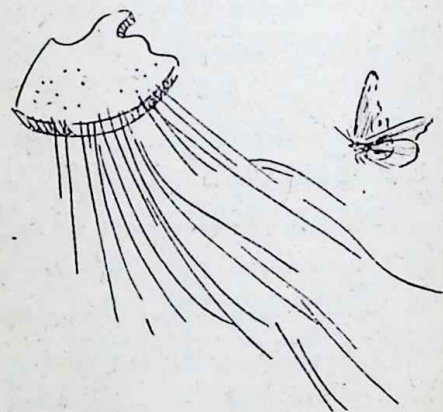
Һәркем әйберләрен коткарырга ябыша. Рәсем-жан буяуларын, пумаласын ала, Гөслә үзенә скрипкасын, балалайкасын, җиз трубасын аркасына аса. Ачыташ аптекасын эзләп маташа. Тәм-летамак исә зонтигы белән калошын эләктерә дә чыгып та чаба. Капкадан чыкканда, ул Беләмәннең тавышын ишетеп ала:

— Төшә, егетләр, төшә! Кояшның бер чите кителгән. Хәзер шул килеп төшә дә измәбезне изә. Кояш, бик беләсегез килсә, безнең җирдән дә зуррак бит ул!

— Юкны сөйлисендер әле!

— Юкны түгел шул менә. Пыялабаш әйтте. Трубасыннан күргән.

Нәнүсләр урамга йөгәрешеп чыгалар да кояшка текәләр. Күзләреннән яшь килгәнче карыйлар. Шул чагында аларга чынлап та кояшның бер чите кителгән шикелле тоела.

— Егетләр, исегез китмәсен! Куркырлык нәрсә юк. Белмәмешнең бушбугаз икәннен белмисезмени? Юкны лыгырдый ул!

— Юкны лыгырдыйммы? Минме? — ди Белмәмеш. — Барыгыз алайса, Пыялабаштан сорагыз энә!

Барысы да Пыялабаш янына китәләр. Шунда инде чынлап та Белмәмешнең бер дә юкны сөйләгәне ачыла. И көләләр дә соң!

— Ничек синең сүзеңә ышанганбыздыр инде, исебез-акылыбыз китә! — диләр.

Белмәмеш бер дә аптырап калмый:

— Сездән битәр үземнең исем китте әле. Мин бит үзем дә ышанган идем, — ди.

Менә нинди малай ул Белмәмеш.

Икенче бүлек

БЕЛМӘМЕШ — МУЗЫКАНТ

Белмәмеш нинди генә эшкә тотынмасын, бер эшне дә рәтләп эшләми. Ижекләп кенә укый, басма хәрефләр белән генә яза белә. Кешеләр әйтәләр, аның башында акылы юк, диләр. Бу сүз белән килешеп булмый инде анысы, ник дисәң, ул чагында аның башы бер дә эшләмәс иде. Башы бер дә эшләмәсә, ишектән йөрмәс иде, тәрәзәдән йөрер иде. Ул бит ишектән йөри.

Белмәмеш алай үзе начар малай да түгел ул. Өйрәнәсе килгән нәрсәләр дә булгалый, тик ул бер дә тырышмый, көч куярга яратмый. Аның тиз генә, көч түкми генә өйрәнәсе килә, тик алай берни майтарып булмый. Иң акыллы нәнүс тә алай булдыра алмас иде.

Малайлар да, кызлар да музыканы бик яратып тыңлыйлар. Ә Гөслә — бер дигән музыкант.

Аның төрле-төрле музыка кораллары бар, ул уйнарга бик ярата. Аның уйнавына сокланмаган кыз юк, сокланмаган малай юк. Белмәмеш моңа хэтта көнләшеп тә куйгалый иде.

— Мине дә уйнарга өйрәт әле. Минем дә музыкант буласым килә,— дип сүз куша ул бервакытны Гөсләгә.

Гөслә моңа бер дә каршы килми:

— Өйрән әйдә. Нинди инструментта өйрәтим соң? — ди.

— Кайсына өйрәнүе җиңелрәк?

— Балалайкага.

— Каяле, китер әле балалайкаңны, карап карыйк әле.

Гөслә аңа балалайка суза. Белмәмеш кылларны чиертеп карый да:

— Моның тавышы үзеннән ерак китми икән. Бир әле икенчесен,— ди.

Гөслә аңа скрипка бирә. Белмәмеш смычок белән сызгалап ала да:

— Тагын да катырак тавышлысы юкмы соң? — дип сорый.

— Труба гына инде,— ди Гөслә.

— Каяле, китер әле, карап карыйк әле.

Гөслә аның кулына җиз труба тоттыра. Белмәмешнең өрөп торып жибәрүе була, труба үкереп куя.

— Менә монысын инструмент дисәң дә ярый! Тавыш бар моңарда,— ди Белмәмеш, куанып.

— Күңелеңә хуш килсә, шунысын уйнарга өйрән алайса,— ди Гөслә.

Тик Белмәмеш һаман үзенекен сукалый:

— Нишләп өйрәнәп ятыйм? Болай да уйный алам ич мин! — ди.

Үзе шундук трубасына өрөргә тотына.

— Уйныйсыңмыни син, кычкыртасың гына,— ди Гөслә.

Белмәмешнең моңа кәефе китә:

— Нишләп уйнамыйм инде? Бик шәп уйныйм. Каты уйныйм ла.

— Каты уйнаудамыни хикмәт? Матур уйна син.

— Матур уйным ич инде.

— Бер дә матур уйнамыйсың шул. Музыкага сәләт юк, ахры, синдә.

Моңысына инде Белмәмеш түзеп тора алмый:

— Синең үзендә юк ул сәләт! Көнләшәсең син, шуңа хур-
луйсың. Үзең генә уйнап, үзеңне генә мактатып торасың ки-
лә! — дип кычкырып җибәрә.

— Бер дә алай түгел,— ди Гөслә.— Өйрәнүне үзең өчен
хурлык саныйсың икән, трубаны ал да әнә җаның теләгәнчә
уйна алайса.

— Уйнармын шул!

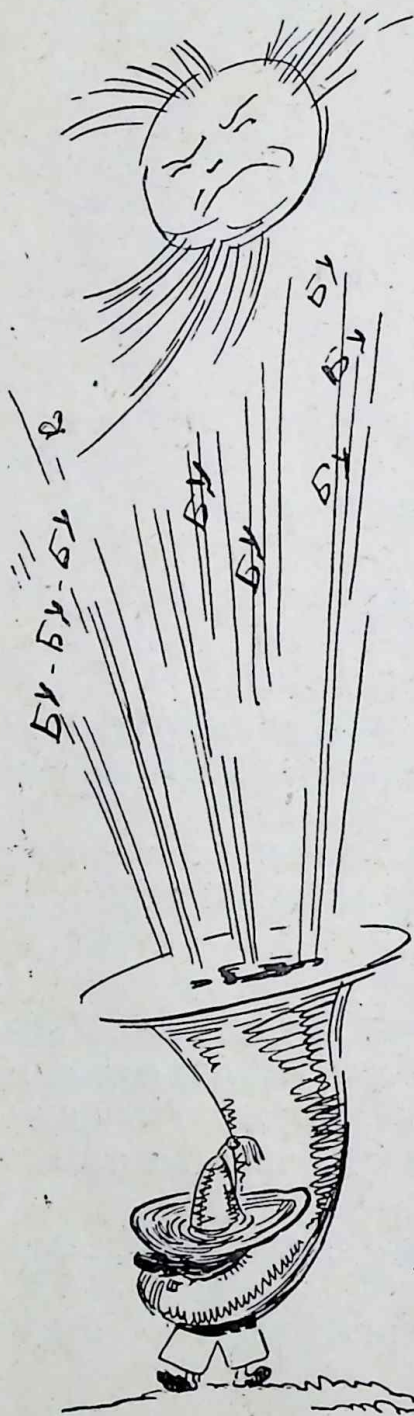
Белмәмеш һаман трубага өрөп утыра. Труба ырлаган-
мырлаган тавышлар чыгарып акыра. Гөслә тыңлап-тыңлап
тора да, түземе бетеп, өстенә киенә башлый. Бәрхет тужурка-
сын киеп ала, муенына галстук урынына алсу бантигын тагып
җибәрә дә кунакка китеп бара.

Кичен бар халык җыелгач, Белмәмеш тагын трубасын
кычкыртырга тотына.

Тавышка барысы да аптырап калалар:

— Бу нинди шау-шу?

— Нинди тавыш? — диешәләр.

— Бер дә шау-шу түгел эле,
уйнап утырам, — дип аңлата Бел-
мәмеш.

— Колаклар тонып бетте! Жи-
тәр, тукта инде! — дип куя Бе-
ләмән.

— Ияләшмәгәнгә ул. Ияләш-
кәч тонмас эле.

— Ияләшәсем дә юк, тыңлый-
сым да килми.

Тик аның сүзләренә Белмәмеш-
нең бер дә исе китми, кычкыртуын
белә.

— Туктыйсыңмы, юкмы?! —
дип бәйләнәләр малайлар. — Тру-
баңны ал да тай моннан.

— Кая барыйм соң мин?

— Кырга чыгып уйна энә.

— Кырда кем ишетсен анда?

— Синең ишеттерәсең килә-
мени?

— Килми ни!

— Алайса урамга чык, анда
күршеләр ишетер.

Белмәмеш урамга чыга да күр-
ше йорт янына барып уйный баш-
лый. Күршеләр дә тавышланмаска
кушалар. Икенче йорт янына ба-

ра — аннан да куып жибэрэлэр. Өченче йортка килсә — тагын куалар. Тик ул китми, тегелэргә үч итеп уйный да уйный. Моңа күршеләренен ачуы килә, йөгөрөшөп чыгалар да аны куып китэлэр. Трубасын күтөрөп, көчкә качып котыла малаен.

Шул көннән уйнавын ташлый.

— Минем музыканы аңламыйлар эле, — дип зарлана ул. — Аңлау дәрәжәсенә житмәгәннәр. Бервакыт ялынырлар да, соң булыр. Ул чагында мин уйнамам.

Өченче бүлек

БЕЛМӘМЕШ — ХУДОЖНИК

Рәсемжан — бер дигән художник. Аның өстендә һәрвакыт жилән булыр. Жиләнән киеп, чәчләрен артка сыпырып, мольберт янына килеп басса, аның шәп художник икәне әллә каян күренеп тора.

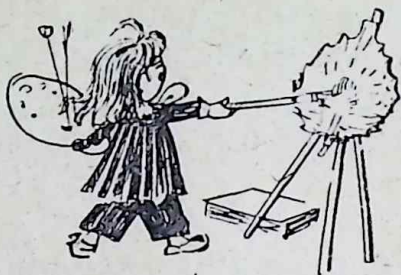
Музыкасын беркем дә тыңламагач, Белмәмеш тә художник булырга чамалый.

— Карале, малай, мин дә художник булырга ниятләдем эле. Син миңа буяу белән пумала бирмәссеңме? — дип Рәсемжанга сүз куша.

Рәсемжан бер дә саран малай булмый, тота да моңа үзенек иске буяуларын, пумаласын бирә. Нәкъ шул чагында Белмәмешкә дустаны Таз кунакка килә.

— Утыр эле, Таз, хәзер мин синең рәсеменә ясыям, — ди Белмәмеш.

Кунак сөенә-сөенә тизрәк урындыкка килеп утыра. Белмәмеш аның рәсемен ясарга тотына. Дустаны матуррак итәсе килә аның, шуңа күрә борынын кызыл, колакларын яшел, иренен зәңгәр итә, күзләрен кызгылт-сарыга буяп жибәрә. Тазның тизрәк портретны күрәсе килә, шуңа күрә тел түземсезләнеп, кыбырсып утыра.

— Тыныч кына утыр, югыйсә үзеңә охшамас, — дип шелтәләп алды Белмәмеш.

— Охшыймы соң берәз? — дип кызыксынды теге.

— Бик инде, бик, — диде Белмәмеш һәм шәмәхә мыек сызып жибәрде.

Ул эшләп бетергәч, дусты:

— Кая, ничек ясадың икән, күрик әле! — дип, карарга килде.

Портретны күргәч, Тазның коты алынды:

— Мин шушындыймыни?

— Шушындый булмый, тагын нинди мен дип беләсен?

— Нигә мыек ясадың? Минем мыегым юк лабаса.

— Булмаса, булыр әле.

— Борыны нигә кызыл?

— Матуррак булсын өчен.

— Чәчен нигә күгелжем иттең? Минем чәч андый түгел ич.

— Күгелжем ошамаса, яшелгә буяп жибәрермен, — диде Белмәмеш.

— Начар чыккан, ертып атам.

— Сәнгать эсәрен шулай эрәм итәләрмени?

Таз портретын алмакчы була, теге бирми — шуннан бәйләнешеп китәләр. Тавышка Беләмән, Ачыташ һәм башка малайлар йөгәрешеп киләләр.

— Ник сугышасыз? — диләр боларга.

— Менә күрегез инде, — дип зарлана Таз. — Минем портретмыни бу?

— Түгел, түгел, — диләр аңа барысы беравыздан. — Карачкы ич бу!

— Астына язып куймаганга, танымадыгыз. Язып куйыйм әле, бик тиз танырсыз, — ди Белмәмеш.

Карандаш ала да басма хәрефләр белән «ТАЗ» дип язып кую. Аннары портретны стенага элә.

— Торсын шунда. Карыйсы килгән кеше карар,— ди:

— Син йокларга яткач, барыбер алып ертам мин аны,—
ди Таз.

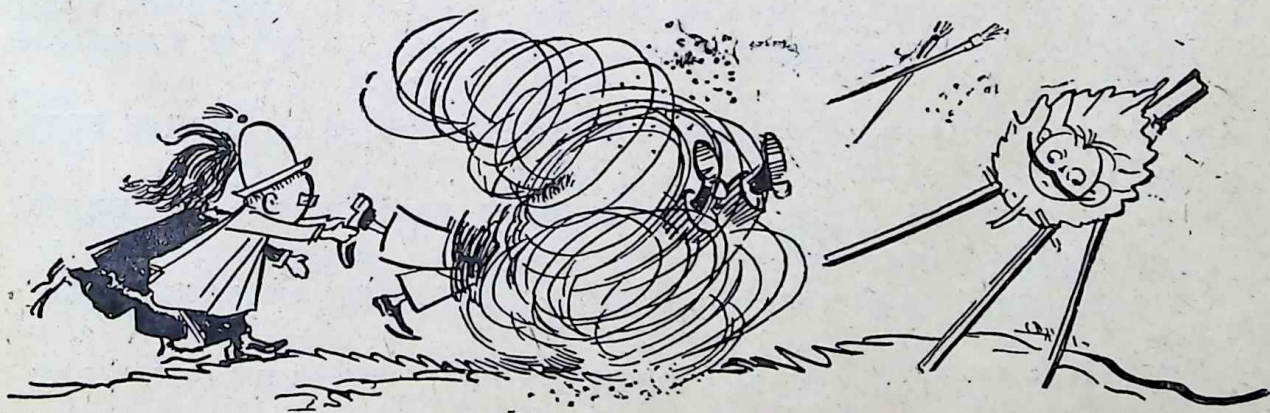
— Ә мин ятмыйм, төне буге саклап чыгам.

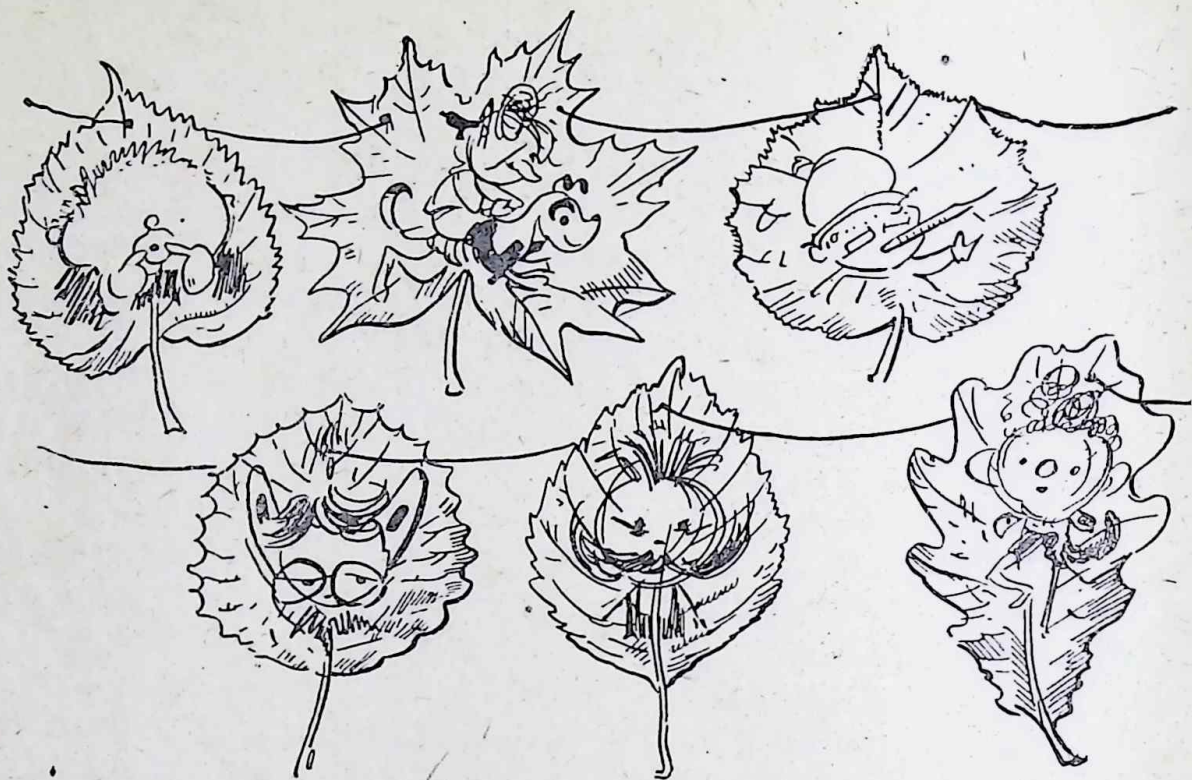
Дусты, үпкәләп, өенә кайтып китте. Белмәмеш чынлап та кичтән ятып йокламады. Малайлар йоклап беткәч, буяуларын алып, һәммәсенен портретын эшләде. Тәмлетамакның портретын артык юанайта торгач, ул бөтенләй кәгазьдән үк чыгып китте. Тартайның аякларын нәп-нәзек итеп, эт койрыгы тагып куйды. Аучы Мәргәнне көчеге Сарбайга атландырды. Ачыташны да кызык итте — борын урынына градусник утыртып куйды. Беләмәнгә ишәк колаклары өстәде. Кыскасы, һәркемнен рәсемен көлке дә, шул ук вакытта мәгънәсез дә итеп ясады. Таң атканчы ул барысының да асларына исемнәрен язып чыкты, аннары стенага элеп куйды. Күргәзмә кебегрәк бер-нәрсә барлыкка килде.

Беренче булып Ачыташ уялды. Стенадагы портретларны күргәч, көлеп эче катты аның. Кәефе күтәрелеп китеп, ул әле борын өстенә пенснесын да атландырып куйды. Һәр портрет янында озаклап туктап, рәхәтләнеп көлде.

— Молодец, Белмәмеш! — дип мактап та алды әле житмәсә.— Гомеремдә дә болай рәхәтләнеп көлгәнем юк иде!

Йөри торгач, ул үз портреты янына килеп житте һәм кырыс тавыш белән:

— Монысы кем тагын? Әллә мин инде? — дип сорап куйды. — Мин түгелдер. Монысы бик тә начар портрет. Алып ташлар идең булмаса.

— Ник аласың аны? Торсын әйдә, — дигән иде Белмәмеш, докторның моңа хәтере калды.

— Син авырыйсың булыр. Күзеңә бер-бер хәл булган, ахры. Минем борын урынында кайчан градусник күргәнең бар? Кичен йокларга ятканда касторка эчерергә туры килмәгәе үзеңә.

Белмәмешнең касторканы жене сөйми иде. Бу сүздән коты алынды:

— Юк-юк! Портрет начар чыккан икән, үзем дә күрдем инде, — дигән булды.

Ачыташның портретын стенадан алды да ерткалап ташлады.

Аннары Мәргән уянды. Портретларны ул да ошатты. Алар-

ны карый-карий көлөп эче катты. Үзөнөң портретын күргөч кенә, сөмсөре коелды Мөргөннөң.

— Моңысының бер дө рәте юк. Миңа бер тамчы да охшамаган. Алып ташла яхшы чакта, югыһсә үзөннө ауга алып бармамын.

Алмый хәле юк Белмәмешнөң.

Һәркайсы шулай башкалар портретын ошатып та, үзөнөкөн генә яратмады.

Иң ахырдан Рәсемҗан уянды. Бар кешедән дө озаграк йоклый ул. Стенада үзөнөң портретын күргөч:

— Портретмыни бу! Сәнгатьнөң ни икәнән дө аңламыйча ясаганнар ич моңы! — диде художник, ярып китеп.

Ул портретын стенадан алып ташлады һәм Белмәмештән буяуларын, пумаласын тартып алды.

Стенада бары тик Таз портреты гына торып калды. Шуннан Белмәмеш аны алды да дусты янына китте.

— Портретыңны үзөнә бүлөк итимме, Таз? — дип сорый ул. — Минем белән татулашасыңмы?

Төгесө портретны алып вак-вак кисәкләргә ерткалый.

— Ярар, татулашык алайса, — ди ул. — Әгәр дө мәгәр тагын минем портретны ясасаң, мәңгә бәхил түгел.

— Моннан соң мин рәсем ясамыйм инде, — ди Белмәмеш. — Тырышып-тырышып ясыйсын — рәхмәт ишетмисен, һәркайсы тирги үзөннө. Моннан соң художник булмыйм да, кирәкми дө.

БЕЛМӘМЕШ — ШАГЫЙРЬ

Художник та чыкма-
гач, Белмәмеш, шагыйрь
булырга ниятләп, шигырь
яза башлады. Тузганак
урамында аның бер та-
ныш шагыйре яши иде.
Чын исеме Мыскал булса
да, шигырь яза башлагач,
ул малай үзенә юньлерәк
исем эзләп тапты: Чәчкәй-
ский. Бервакытны Белмә-
меш Чәчкәйский янына
килә.

— Карале, туган, син
мине шигырь язарга өйрәтмәссең микән? Шагыйрь буласым
килә, — ди.

— Сәләтең бармы соң? — дип сораштыра башлый Чәчкәй-
ский.

— Булмыйча ни! Бик сәләтле егет мин, — ди Белмә-
меш.

— Сынап карыйк әле алайса, — дип куя Чәчкәйский. —
Рифманың ни икәннән беләсеңме син?

— Рифманыңмы? Юк шул, туган, белмим.

— Ике сүз бер төсле бетсә, рифма була, — дип, Чәчкәй-
ский аңлатырга керешә: — Малай — калай, булды — тулды.
Белдеңме инде?

— Белдем.

— Белсән, аяк сүзенә рифма тап.

— Сөяк, — дип куя Белмәмеш.

— Кая монда рифма? Аяк — сөяк. Бер дә туры килми ич.

— Нишләп туры килмәсен ди? Икесе дә бер төсле бетә лә.

— Ул гына житми шул әле, — ди Чәчкәйский. — Сүзләр яң-

гыраш ягыннан да бер-берсенә туры килсеннәр. Менә болай дияргә була: аяк — таяк, кара — бара, тоз — боз.

— Аңладым, аңладым! — дип кычкырып жибәрә Белмәмеш. — Аяк — таяк, малай — шалай, урам — буран! Шәп чыга бит, малай, ә!

— Бәйрәм сүзенә рифма тап әле менә.

— Бәйрәм — кәйрән, — дип куя Белмәмеш.

— Нинди сүз ул тагын? Андый сүз буламыни?

— Булмыймыни?

— Юк, юк!

— Ул чагында — сәйрән.

— Монысы нинди сүз инде? — ди Чәчкәйский, тагы да ныграк гажәпләнәп.

— Сәйрән дигән сүз, — дип аңлатып бирә Белмәмеш.

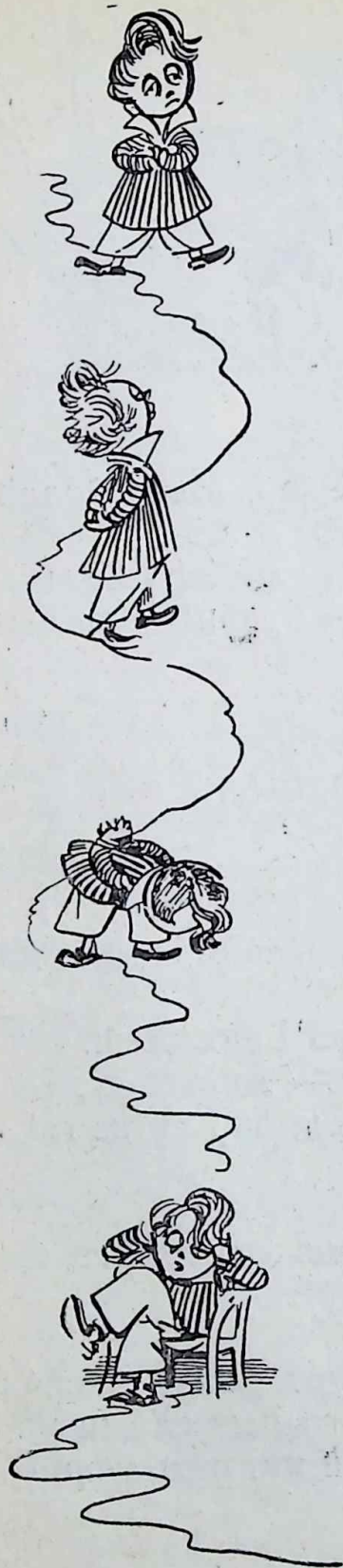
— Алдашасың ич инде, — ди Чәчкәйский. — Андый сүз гел юк ул. Юк сүзне рифмага салып торасы түгел, бар сүзне генә эзләп табасы.

— Таба алмасам, нишләргә?

— Таба алмасаңмы? Ул чагында син шигырь язарга сәләтсез дигән сүз.

— Я, үзең әйтеп карале.

— Хәзер, — ди Чәчкәйский һәм, бүлмә уртасында баскан көе, ике кулын күкрәгенә кушырып, башын кырын салып уйга тала. Шулай берәз уйлаганнан соң, башын күтәрәп, түшәм-

гә карап ала, ике кулы белән иягенә ябышып, идәнгә текәлеп тора, аннары нәрсәдер мыгырдана-мыгырдана бүлмә буйлап йөрөп китә.

— Бәйрәм — әйрән — кәйрән — бәйлән — шәйлән... Тфү! Рифмага бер дә туры килми ич бу сүз!

— Менә бит! — дип кычкырып жибәрә Белмәмеш, сөенеп. — Үзе гел рифмага ятышсыз сүzlәр бирә дә аннары сәләтсез дип мине тирги.

— Сәләтле, сәләтле, сагыз кебек ябышма гына! Башыма капты синен тавыш. Шигырь язасың бик килә икән, яз әйдә, рифма белән мәгънә генә булсын.

— Шигырь язу шулай җиңелме-ни? — ди Белмәмеш, исе китеп.

— Сәләтең булса, берни түгел.

Белмәмеш өенә кайта да шигырь чыгарырга тотына. Көннең көн буге ишекле-түрле йөрөнә, идәнгә дә карый, түшәмгә дә текәлә, ике куллап иягенә ябышкан көе, берөзлексез нәрсәдер мыгырдана. Шулай кылана торгач, шигырь килеп чыга тагын.

— Егетләр, карагыз әле, шигырь яздым, — ди бу бервакыт.

— Нәрсә турында яздың соң? Укып күрсәт әле, — диләр моңа.

— Сезнең турыда яздым инде. Башта Беләмән турында:

Беләмән суга кергән,
Сарык аша сикергән.

— Нәрсә? — дип кычкырып жибәрә Беләмән. — Минем кайчан сарык аша сикергәнем бар?

— Шигырь ич ул, рифмага шулай туры килде, — дип аңлатырга тотына Белмәмеш.

Ләкин тегенең хәтәр ачуы чыга:

— Рифма сылтавы белән син минем хакта теләсәң нәрсә язмакчымыни әле? — ди ул.

— Әлбәттә шулай, — дип куя Белмәмеш. — Дөрөслекне аны язып торасы да юк, аны болай да күрәләр.

— Тагын берәр язып кара әле, күрерсең күрмәгәнәңне, — ди Беләмән. — Бүтәннәргә нәрсә яздың икән, укып җибәр әле.

— Монысы Тартай турында:

Тартай үтүкне тоткан,
Тоткан да кабып йоткан.

— Егетләр! Карагыз әле, кара, минем турыда нәрсә язган! Минем үз гомеремдә үтүк йотканым булмады, — дип кычкырып җибәрә Тартай.

— Кычкырынмасана, — ди аңа Белмәмеш. — Рифмага кирәк булганга күрә йоттырам ич.

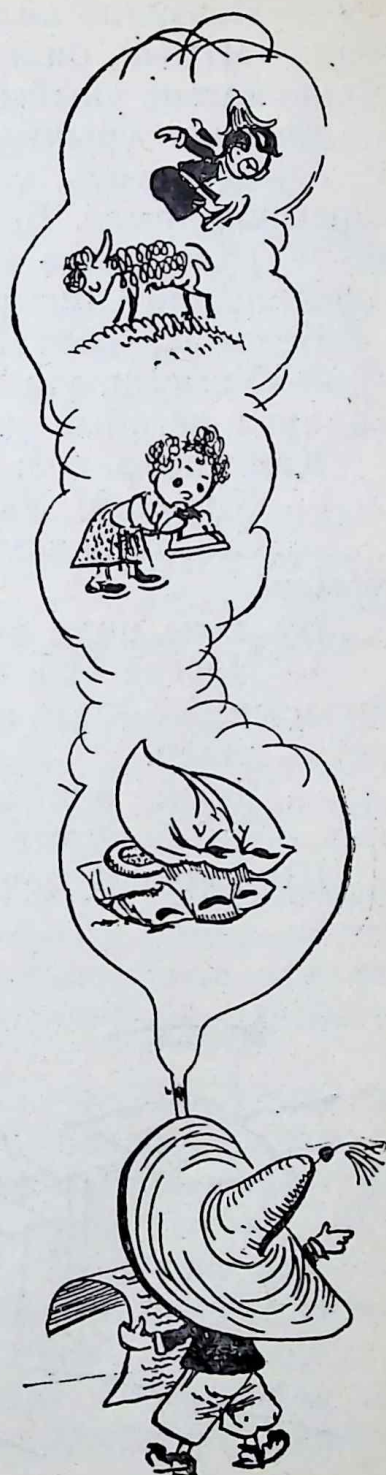
— Минем бит беркайчан да үтүк йотканым юк, — дип, үзенекен тукый Тартай.

— Йоткансың, димим ич, рифмага шулай туры килә, дим. Менә тагын берсен тыңлагыз:

Аптырый пирог алган,
Мендәр астына салган.

Аптырый үзенең караваты янына килеп мендәрен күтәреп карый да:

— Ялганлый, монда берни юк! — дип кычкырып җибәрә.

— Поэзияне аңлый торган егетмени соң син,— ди Белмәмеш.— Ятмый, билгеле. Рифма өчен генә шулай диелә ич ул. Менә тагын укыйм. Монысы Ачыташ турында.

Ачыташ урыныннан сикереп тора:

— Жәмәгать, үзебезне шулхәтле мәсхәрәләтмик әле! Ул нәрсә чыгармас. Без шуны тыныч кына тыңлап утырыйкмы?

— Туктатырга кирәк! — диешәләр бүтәннәр дә.— Ишетә-себез килми! Шигырь язам дигән булып, кешедән көлә!

Беләмән, Тартай, Аптырый гына килешмиләр:

— Укысын, укысын! Безнең турыда укыды бит әле, башкаларга язганын да укысын! — диешәләр.

Қалганнар исә:

— Кирәкми! Укымасын! — дип кычкыралар.

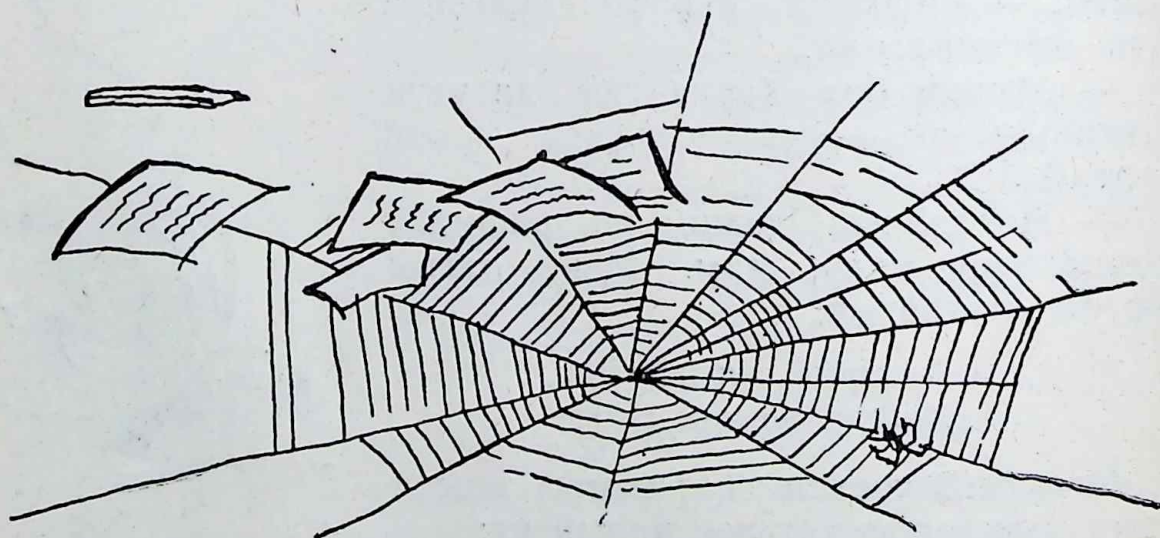
— Сөзгә кирәкмәсә, күршеләргә укыйм алайса,— ди Белмәмеш.

Бу юлы инде бөтенесе каршы төшә:

— Нәрсә? Әле безне күршеләр алдында рисвай итмәкче буласыңмы? Укып кына кара! Өйгә аяк та бастырмабыз үзеңне! — диләр.

— Ярый алайса, укымым. Тик миңа ачу гына тотмагыз,— ди Белмәмеш.

Шул көннән башлап шигырь язуын ташлый бит.

БЕЛМӘМЕШ — ШОФЕР

Механик Һөнәрмән белән аның ярдәмчесе Көйләрмән — хәйран да шәп мастерлар. Алар бер-берсенә кыяфәтләре белән дә охшыйлар, тик механик үзе буйга чаккына калкурак, ярдәмчесе берәз калышрак. Икесенң дә өстендә күн куртка булыр. Ә инде куртка кесәләреннән һәрвакыт я гайка бора торган ачкыч, я келәшчә-фәлән, я игәү-мазар, я бүтән төрле инструмент күренеп торыр. Курткалары күн булмаса кесәләре әллә кайчан ертылып чыгар иде инде. Аларның әле бүрекләре дә күн, аннары тагын маңгайларында шыксыз дәү күзлекләре дә бар. Күзлекне алар эшлэгәндә күзгә чүп кермәсен өчен кияләр.

Һөнәрмән белән Көйләрмән көннәр буе мастерскойда кәстрүлдер, чәйнектер, примустыр төзәтеп утыралар. Эш югында нәнүсләргә өч көпчәкле велосипед, яисә шунда самокат ише нәрсә әмәлләштерәләр.

Бервакытны мастерскойларына бикләнәләр дә дәшми-тынмый гына нидер әмәлли башлыйлар. Ай буена ышкылыйсын ышкылап, юнасын юнып, ябыштырасын ябыштырып азапланалар. Нәкъ бер ай дигәндә, боларның автомобиль ясап бетерүләре мәгълүм була.

Газлы су белән йөри торган автомобиль була бу. Машинаның урта бер жиренә шофер утыра, алгы башына газлы су тутырған бак куела. Шул бактан газ труба буйлап бакыр цилиндрга китә һәм анда тимер пешкәккә килеп бәрелә. Газ китереп бәргәч, тимер пешкәк әрле-бирле йөри башлый һәм тәгәрмәчләргә әйләндерә. Шофер утыргычы турысында сироп тулы банка куела. Сироп шуннан нечкә генә көпшә буйлап агып төшә һәм механизмны майлап жибәрә. Нәнүсләрдә андый автомобильләр күп күбән, тик бу машинада бер яңалык

бар: бакның бер ягына резин көпшә тоташтырылган, ә ул көпшәгә кран куелган: эчәсең килсә, машинаны туктатып торасы да юк.

Тартай ул машинаны йөртергә өйрәнә һәм күңел ачасы килгән малайларны утыртып йөри.

Барысыннан да битәр машинада йөрергә Ширбәт ярата. Ник дисәң, барган чакта жаның теләгәнчә газлы сироплы су эчә аласың. Белмәмеш тә кимен куймый куюын, Тартай аны да еш йөртә. Ләкин Белмәмеш машинаны үзе йөртмәкче була.

— Үзем генә йөрөп карыйм әле, булдыра аламмы икән,— дип сүз куша ул Тартайга.

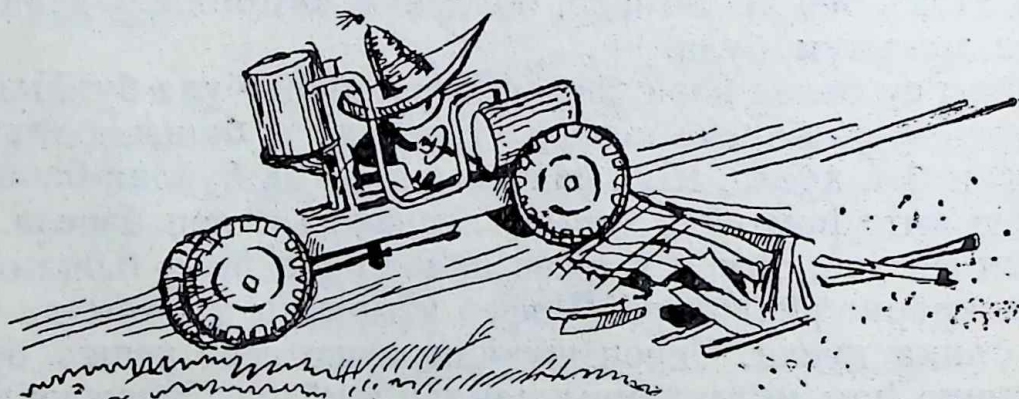
— Булмас ла, машина ич ул, башта машинаның үзен өйрәнергә кирәк,— ди Тартай.

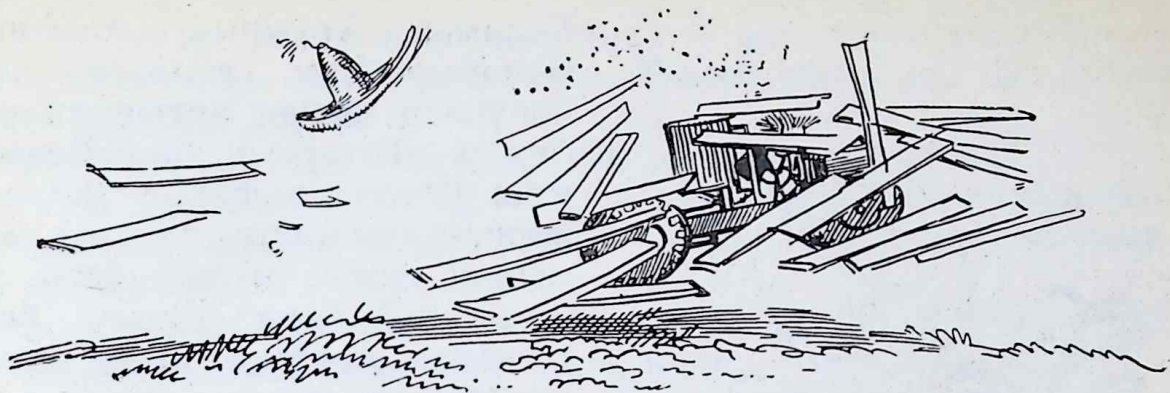
— Нәрсәсен өйрәнөп торасың инде аның! Син йөрткәнне күрдем ич инде. Тимер таякларын тарткалыйсы да рулен боргалыйсы — бетте китте.

— Карап торырга шулай да бит, үзең тотынгач, авырга килә ул. Машинаны да ватарсың, үзең дә имгәнерсең.

— Ярар, ярар! Үзең дә берәр нәрсә сорамаксың микән әле! — дип куя Белмәмеш, үпкәләп.

Көннәрдән беркөнне, Тартай өйдә югында, Белмәмеш ишегалдында торган автомобильгә кереп утыра да педальләренә баскалай, рычагларын тарткалай башлай. Тарткалай

торгач, машина кисәк кенә пырылдап куя да кузгалып та китә. Малайлар, моны күреп, йөгөрешеп чыгалар.

— Нишләвең бу? Харап буласың бит! — диләр.

— Булмыйм, — ди Белмәмеш тыныч кына.

Шулай дип әйтүе була, эт оясына туры килеп, аны пыран-заран китереп тә ташлый. Әле ярый Сарбай чыгып өлгерә, югыйсә аны да таптаткан буласы икән.

— Менә бит нишләттең! Тукта яхшы чакта! — дип кычкыра Беләмән.

Белмәмеш куркуга төшә, тизрәк туктатасы килеп, ниндидер рычагны тарткалап карый. Машина, туктыйсы урында, отыры кызурак китә. Юлда беседкага очрап, аны туздырып ташлый. Белмәмеш өстенә такта ярчыклары коела. Бер такта сырт буена, икенчесе иңсәсенә килеп төшә. Малаең тагын рульне боргаларга тотына. Автомобиль ишегалдын бетереп оча гына.

— Егетләр, зинһар, капканы ача күрегез, югыйсә бар нәрсәне жимереп бетерәм! — дип акырып жибәрә Белмәмеш.

Нәнүсләр капканы ачалар да, Белмәмеш урам буйлатып китә. Бу тавышны ишетеп, ишегалларынан нәнүсләр йөгөрешеп чыгалар.

— Сакланыгыз! — дип кычкыра Белмәмеш, ә үзе оча гына.

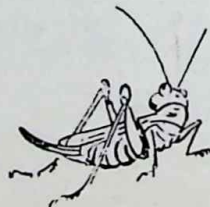
Беләмән, Аптырый, Ачыташ, Һөнәрмән һәм тагын бик күп нәнүсләр аның артыннан чабалар. Тотарсың, бар! Белмәмеш бөтен шәһәрне әйләнәп йөри, машинаны туктата алмыйча гажиз булып бетә.

Шулай бара торгач, бервакытны машина инеш буена килеп чыга да текә ярдан аска мәтәлә. Белмәмеш исә яр башында егылып төшөп кала. Автомобиль суга бата.

Беләмән, Аптырый, Һөнәрмән һәм Ачыташ бичара Белмәмешне өйгә күтәрәп алып кайталар. Алар инде аны үлгән дип уйлыйлар.

Өйгә кайтарып караватка салгач кына, Белмәмеш күзләрен ачып жиберде. Башын боргалап тирә-ягына каранды да:

— Егетләр, үлмәдемме әле мин? — дип сорап куйды.

— Юк, юк! — диде Ачыташ.— Тыныч кына ята бир, миңа сине карарга кирәк.

Ул Белмәмешне, чишендереп, карарга тотынды.

— Ис китмәле хәл бит! — диде ул.— Сөяк-саякларың таптаза, сыдырылган жирләрең генә бар. Аннан соң берничә шырпы кадалган.

— Аркама бер такта эләккән иде шул.

— Шырпыларны алырга туры килер,— диде Ачыташ.

— Авыртмасмы соң? — диде Белмәмеш, коты алынып.

— Бер тамчы да авырттырмыйм. Кая, иң зурысын чыгарыйм әле менә.

— Әлә-лә-лә! — дип чәрелдәргә тотынмасмы малаең.

Ачыташның исе китте:

— Авыртамыни соң?

— Авырта шул!

— Ярар, түз инде. Әллә ни авыртмый торгандыр әле.

— Әллә ни шул менә! Әлә-лә-лә!

— Алай кычкырмыйлар инде. Суймыйм ич мин сине.

— Авырта! Үзең, авыртмас, дигән булдың, үзең авырттырасың!

— Әкрен, әкрен. Берәү генә калды.

— Қирәкми, қирәкми! Қалсын шунда.

— Чыгармый ярамый бит, шешеп китәр.

— Әлә-лә-лә!

— Бетте инде. Хәзер йод кына сөртәсе калды.

— Авыртмасмы соң?

— Юк, йод авырттырмый ул. Тыныч кына ят.

— Әлә-лә-лә!

— Үкермә шулчаклы! Машинада йөрергә яраткач, беразгына түзәргә дә кирәк.

— Әлә-лә-лә, әчеттерә!

— Бераз әчеттерә дә бетә ул. Хәзер менә градусник куям.

— Қирәкми, қирәкми! Куя күрмә!

— Нишләп?

— Авырттырыр.

— Градусникмы?

— Син башта шулай дисең дә ан-нары авырттырасың.

— Кызык та малай инде син! Әллә градусник та куеп караганым юкмы әле сиңа?

— Юк шул.

— Менә хәзер үзең дә күрерсен авыртмаганын, — дип, Ачыташ градус-ник алырга чыгып китте.

Беләмеш караватыннан төште дә, ачык тәрәзәдән сикереп, дусты Таз янына йөгерде.

Ачыташ градусник күтәреп керсә — теге юк. И ачуы килде дә соң докторның.

— Дэвала инде менә шундый авыруны! Син аны дэвалыйсың, дэвалыйсың, ул тота да тәрәзәдән сикереп кача. Шулай ярый димени!

Алтынчы бүлек

БЕЛӘМӘН ҺАВА ШАРЫ УЙЛАП ТАБА

Укырга бик яраткан малай булганга, Беләмән чит жирләр, сәяхәтчеләр турында күп белә иде. Кичләрен буш вакытларында ул дусларына китаптан укыганнырын сөйләп жибәрә торган иде. Малайлар аны бик яратып тыңлыйлар иде. Бигрәк тә сәяхәтчеләр турында тыңларга яраталар иде. Ник дисәң, сәяхәтчеләр нинди генә хәлләрдә калмыйлар да нинди генә мажараларга очрамыйлар.

Жыен мажара тыңлый-тыңлай, малайларның үзләренен дә берәр жиргә сәяхәткә чыгасылары килә башлады. Кайберәүләр жәяүләп кенә походка чыгарга кыстадылар, икенчеләре елга буйлап көймәләрдә йөзәргә димләделәр.

— Әйдәгез һава шары ясыйбыз да шуңа утырып китәбез! — диде Беләмән.

Бу фикергә барысы да кушылдылар. Ник дисәң, аларның

берсенен дә һава шарына утырып очканы юк, алар моңа бик-бик кызыгалар иде. Тик менә ул шарны ничек итеп ясарга кирәген беркем әйтә алмады. Беләмән генә уйларга алынды.

Өч көн, өч төн уйлаганнан соң, һава шарын резиннан ясарга кирәк, дигән фикергә килде. Нәнүсләр резин табуның әмәлен беләләр иде. Шәһәрләрендә фикус төсле гөлләр үсә. Әгәр дә шундый гөлнең сабагына пычак белән сыдырсаң, суы чыга. Ул судан туптыр, галоштыр кебек нәрсәләрне ясап була иде.

Беләмән малайларга резин суы жьярга кушты. Һәркем су ташый да зур бер мичкәгә бушата. Беләмеш тә резин суына китте, һәм юлда барганда дусты Тазны очратты. Таз ике кыз белән сикеренеп уйнап йөри иде.

— Карале, Таз, без бернәрсә уйлап таптык. Белсән, көнләшеп үләр идең! — диде Беләмеш.

— Үлми генә торсын әле! — диде Таз.

— Үләсең, үләсең! — диде Беләмеш. — Андый кызык әйберне син төшендә дә күрмәгән.

— Ниткән нәрсә соң ул?

— Озакламый без һава шары ясыйбыз, аннары шуңар утырып очабыз. Сәяхәт итеп йөрибез!

Таз, әлбәттә, көнләшеп куя. Үзенен дә берәр нәрсә белән тегене шаккатырасы килә.

— Исең киткән икән! — дигән була ул. — Ә мин кызлар белән дуслаштым.

— Нинди кызлар белән?

— Менә болар белән. Менә монысы Без-Без, тегесе Төймәкәй.

Без-без белән Төймәкәй читтәрәк басып торалар иде.

Белмәмеш алар ягына сөзеп кенә бер карап алды.

— Әле шулаймы! Син минем дус ич!

— Сиңа да дус, аларга да дус мин. Берсе берсенә кома-
чауламый ла.

— Мәйтәм, комачаулый, — диде Белмәмеш. — Кызлар бе-
лән дуслашкан малай малай түгел инде ул. Әрләш, дим, хәзер
үк үзләре белән!

— Нишләп әрләшим ди мин алар белән?

— Мәйтәм, әрләш! Юкса үзем сиңең белән әрләшәм.

— Әрләшсәң ни. Бик исем киткән инде!

— Әрләшәм шул менә! Без-Без белән Төймәңә кирәкләрен
бирәм хәзер!

Белмәмеш, йодрыкларын йомарлап, кызларга таба таш-
ланды. Таз аның юлына аркылы төште һәм йодрыгы белән
маңгаена кундырды. Шуннан бәйләнешеп киттеләр. Ул ара-
да кызларны син күр дә мин күр.

— Әле син, шул кызыйларны яклаган булып, минем маң-
гайга суктыңмы? — дип сөйләнә Белмәмеш, үзе тегенең бо-
рынына кундырырга чамалый.

— Ник тиясең аларга? — ди Таз, йодрыкларын уйнат-
калап.

— Тиярмен шул, синнән куркып тормам!

Белмәмеш Тазның баш түбәсенә яман каты китереп суга.
Теге мескеннең аяклары сыгылып куя, шуннан ул тота да
кача.

Белмәмеш аның артыннан:

— Сиңең белән әрләштем мин! — дип кычкырып кала.

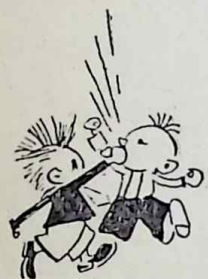
— Әрләшмәгәң! Үзең башлап килерсең әле.

— Мәйтәм, килмим! Без сәяхәткә очабыз.

— Очарсыз инде сәкедән идәнгә!

— Сез очарсыз ул сәкедән идәнгә! — ди дә Белмәмеш ре-
зин суы жыярга китеп бара.

Мичкә тулгач, Беләмән әйбәтләп кенә болгатты да Көй-
ләрмәнгә автомобиль насосы китерергә кушты. Насоска ул
озын резин көпшә кигезде һәм буш калган очын резин суына

манчып алды. Көйлөрмөнгө насосны экренләп кенә өрдөрөргә кушты. Теге өрдөрә башлагач, резин суыннан сабын куыгыдай куык ясалды. Беләмән ул куыкка пәрьяклап резин суы сөртеп чыкты. Көйлөрмән өрдөрә торгач, куыкның эченә һава тулды, һәм ул, зурайганнан-зурая барып, олы бер шарга әйләнде. Хәзер инде Беләмән ялгызы гына резин суы сөртеп өлгөрә алмый башлады. Шуңа күрә башка малайларны да эшкә җикте. Һәркемгә эш табылды. Беләмәмеш кенә шар тирәли сызгырынып йөрдө. Якын килергә дә курыкты.

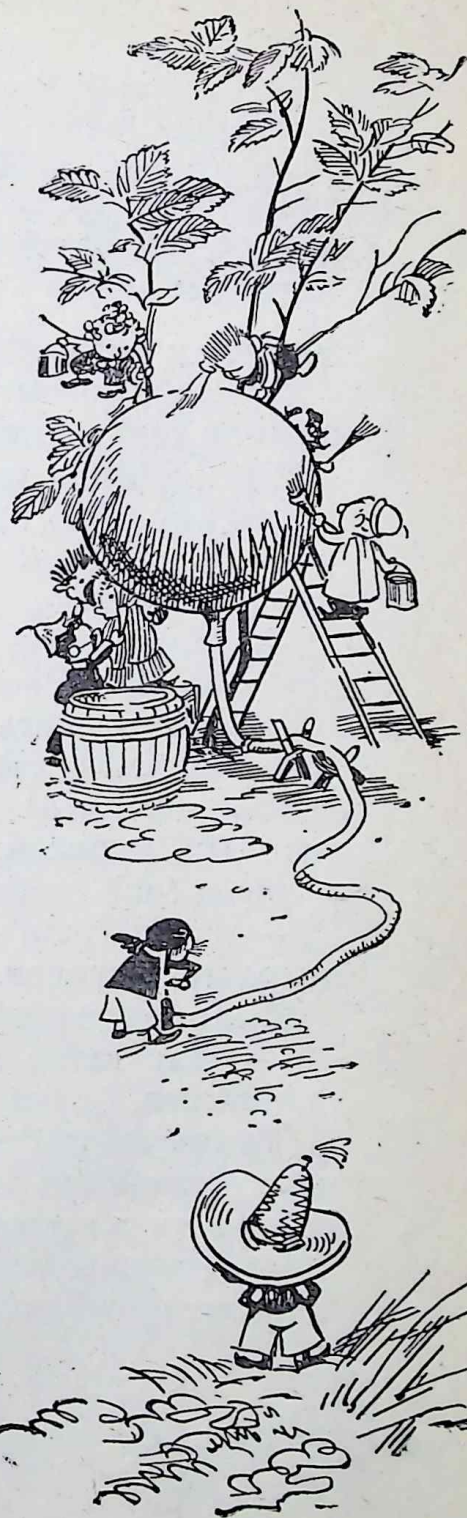
— Шартлый инде! Хәзер шартлый, хәзер шартлый! Уф! — дип йөрдө ул.

Ә шарның уенда да юк шартлау. Ул кабарганнан-кабара гына бара. Зурая торгач, аның бөтен жиренә дә резин суы сөртү өчен, малайларга ишегалдында үсеп утырган чикләвек куагына менәргә туры килде.

Шарны ике көн буена кабарттылар, өй зурлыгы булгач кына туктадылар. Беләмән, һава кире чыкмасын өчен, тотты да көпшәнең очын бау белән кысып бәйләп куйды.

— Шар кипкән арада, без сезнең белән икенче бер эшне эшләп ташларбыз, — диде ул иптәшләренә.

Җил очырып алып китмәсен өчен, шарны чикләвек куагына бәйләп куйды да малайларны ике отрядка бүлдө. Берсенә ул кузылар җыярга һәм аларны сүтеп ефәк җепләр әзерләргә, шул җепләрдән ятымә үрергә кушты. Икенчесенә юка

гына каен тузыннан олы гына бер кәрзин үрергә әйтте.

Беләмән иптәшләре белән ул эшләргә эшләгән арада, Чәчкәле шәһәренә барча халкы шарны күрергә килә башлый. Һәркемнен ул шарны тотып карыйсы, кайберсенен күтәрәп үк карыйсы килә.

— Жип-жиңел, сыңар кул белән дә күтәрәп була, — диешәләр нәнүсләр.

— Жиңелен жиңел дә, очмастыр кебек тоела әле мина, — дип куя Дөп-Дөп исемле бер малай.

— Ник очмасын икән? — дип сорыйлар аңардан.

— Ничек очсын ди инде! Оча торган нәрсә булса, ул күккә талпыныр иде, ә ул ята да ята. Жиңелен жиңел булса да, авырдыр, күрәсен.

Нәнүсләр аптырашып калалар.

— Һем! Һем! — диешәләр. — Жиңелен жиңел булса да, авырдыр, күрәсен. Башкача булмас. Очар микән, ә?

Алар Беләмәнне уратып алалар, аңардан сораптыралар.

— Чак кына сабыр итегез, — ди Беләмән. — Озакламый үз күзегез белән күрәсез.

Беләмән дә берни аңлатып бирмәгәч, нәнүсләр тагы да ныграк шөбһәгә төшәләр. Ә теге Дөп-Дөп дигән малай шәһәр буйлап ни житте шуны лыгырдап йөри.

— Нәрсәсе күтәрсен ди соң аның? Берни күтәрә алмый. Кошлар очса, кошларның канатлары бар, ичмасам. Резин куык югары күтәрелә алмый, ул түбән генә төшә ала.

Тора торгач, шәһәрдә шарның очачагына беркем ышанмый башлый. Нәнүсләр бу эш-

кә көлөп кенә карыйлар. Беләмәннәр өе янына килеп, койма аша карыйлар да көлөлөр, карыйлар да көлөлөр.

— Оча инде, оча! Ха-ха-ха!

Тик Беләмәннән андый көлүлөргә бик исе китмәде. Ефәк ятымәне үрөп бетергәннән соң, ул аны шар өстенә капларга кушты. Ятымәне, жәеп, шар өстенә каплап куйдылар.

— Күрегез, күр! Ятымәгә эләктергәннәр. Очып китмәгәе дип шүрлиләр. Ха-ха-ха!.. — диешәләр нәнүсләр.

Беләмән шарны чикләвек куагына бәйләп куярга да берәз өскә тарттырырга кушты. Тартай белән Көйләрмән, кулларына бау тотып, ялт итеп менеп тә киттеләр. Аларның шарны өскә тарттыруларын күргәч, халык тәгәри-тәгәри көлдө.

— Ха-ха-ха!.. Бу шарны аркан белән сөйрәтәсе бар икән ич. Шул да булдымы очу?

— Алар аның өстенә менеп утыралар да арканын тарткалыйлар. Очмый хәле юк шарның, бик оча, — дип сөйләнә Дөп-Дөп.

Шарны өскә тарттыргач, ятымәннән очлары түбән салынып төштө. Беләмән ятымәннән почмакларына туз кәрзинне бәйләргә кушты. Ул кәрзин дүрт почмаклы булып, һәр ягына дүртәр май утырырлык эскәмия эшләнгән иде.

Кәрзинне дүрт почмагынан да әйбәтләп кенә бәйләп куйганнан соң, Беләмән:

— Егетләр, шарны ясап бетердек! — дип игълан итте.

Тартай, инде очып китәбез, дип кенә торганда, Беләмән:

— Хәзер парашютлар әзерли башыйбыз, — диде.

— Ниємә кирәк ул парашютлар? — дип сорады Беләмеш.

— Әллә шартлар ул шар! Ул чагында парашют белән сикерми хәлең юк.

Икенче көнне Беләмән белән аның иптәшләре парашют ясадылар. Беләмән ничек ясарга икәнән күрсәтеп йөрде, майларның һәркайсы үзе өчен тузганак мамыгыннан парашют ясады.

Шарның һаман чикләвек ботагында асылынып торуын күрәп, нәнүс халкы әллә ниләр сөйләп бетерде.

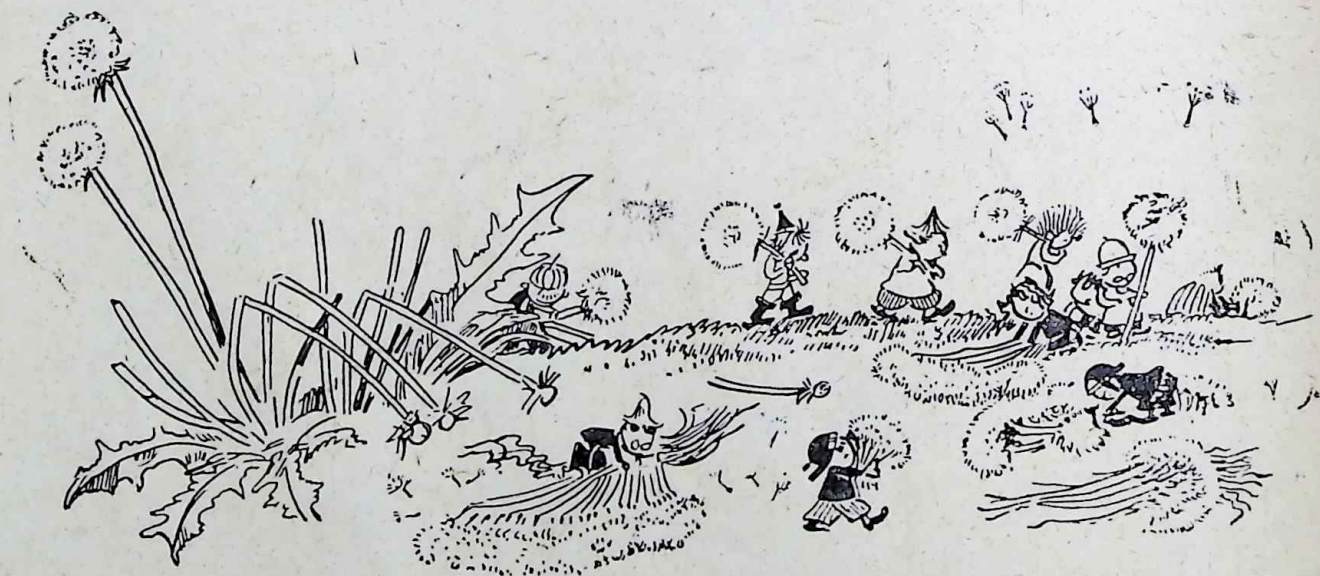
— Шулай асылынып торыр-торыр да бер шартлар әле бу. Беркая оча алмаслар.

— Ник очмыйсыз инде? Шарыгыз шартламас борын очып калыр идегез, — дип тә кычкыралар койма аша.

— Бер дә кайгырмагыз, — ди аларга Беләмән. — Иртәгә иртәнге сизгездә очабыз.

Халык көлешә генә. Тик арада:

— Белмәссең, очып та китәр ул! Иртәгә килергә кирәк әле, — диючеләр дә табыла.

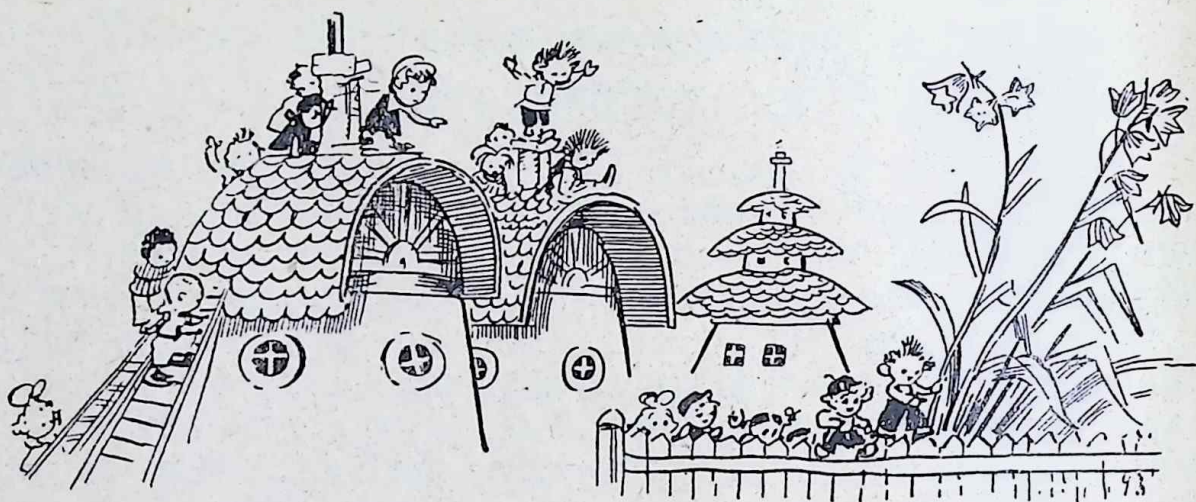

Жиденче бүлек
ЮЛ ХЭСТЭРЛЭРЕ

Икенче көнне Беләмән иптәшләрен иртәрәк уятты. Уянгач та юлга әзерләнә башладылар. Һөнәрмән белән Көйләrmән күн курткаларын киеп алдылар. Аучы Мәргән үзенен яраткан аяк киemen — күн итеген киде. Ул итекнең кунычы тездән югары, каешлы-каптырмалы, сәяхәт өчен аннан да җайлы нәрсә табармын димә инде. Тартай исә молнияле костюмын киеп җибәрде. Аның ул костюмы хакында бер-ике сүз әйтмичә дә ярамый. Тартайның аның ашыкмаган чагы юк. Вакытны бушка уздырмас өчен, сәдәфсез костюм уйлап таба. Һәркемгә билгеле бит инде, киенгәндә-чишенгәндә сәдәф каптырып яки сәдәф ычкындырып әллә нихәтле вакытың әрәм була. Тартай костюмы күлмәккә һәм чалбарга бүленми, комбинезон шикелле, тоташ. Үзенен тәймәсә дә бер генә, башлыктагы шул тәймәне генә каптырасы. Чишенәсәң килгәндә, шул тәймәне генә ычкындырасың да, костюм ялт итеп үзеннән-үзе салына.

Юан гәүдәле Тәмлетамак иң шәп костюмын киде. Аның өчен киёмдә иң кирәге — кесәләр: кесәсә күп булган саен, киём шәбрәк, янәсә. Аның иң яхшы костюмында унҗиде кесә. Курткасында унау: күкрәк кесәсә икәү, корсак турысында кыек кесә икәү, ян-якта берәр, эчтә өчәү, аркасында тагын бер яшерен кесәсә бар. Чалбарында тагын: алда икәү, артта икәү, ян-якта берәр, аннары тез ба-

шында бер кесә. Аның хәтле күп кесәле костюмны күрсән дә кинооператор өстендә генә күрерсең.

Ширбәт шакмаклы костюмын киеп алды. Кайчан карама, ул шакмаклы киёмнән булыр. Чалбары да, пинжәге дә, кепкасы да шакмаклы. Аны күрүгә, нәнүсләр ерактан ук:

— Қарагыз әле, карагыз, шахмат тактасы килә! — дии көлөләр.

Аптырый, сәфәр өчен җайлырак булыр дии, чаңгы костюмын киде. Каптырый исә буй-буй фуфайка, буй-буй гетр киде, муенына да буй-буй шарф урады. Болай киенгәч, ул гел буй-буй матрацка охшап калды. Кыскача гына әйткәндә, һәркем үзенчә киенде. Таркаш кына, кайсы әйберен кая ташлаганга, курткасын таба алмыйча гажиз булып бетте. Кепкасын да таба алмыйча аптырады. Шул чагында карават астында яткан колакчын бүреге күзенә чалынды.

Художник Рәсемҗан сәяхәт вакытында күргән һәрбер нәрсәне рәсемгә төшермәкче иде. Буяуларын, пумаласын алдан ук эзерләп, һава шары кәрзиненә илтөп куйды. Гөслә флейтасын алырга булды. Ачыташ үзенәң аптеккасын һава шары кәрзиненә илтөп эскәмия астына яшерде. Шулай итми-чә ярамый, чөнки юлда барганда, белмәссең, әллә берәрсе авырып китәр.

Сөгәть алты тулар-тулмас һава шары янына бөтен шәһәр халкы жыела. Нәнүсләр өй түбәләренә, койма башларына менеп кунаклайлар. Тартай беренче булып кәрзингә менә дә иң жайлы урынны сайлап ала. Аның артыннан Белмәмеш иярә.

Жыелган халык арасында:

— Карагыз әле, карагыз, утыра башладылар! — дигән сүзләр ишетелә.

— Сез нәрсә кәрзингә утырдыгыз! Төшөп торыгыз, иртәрәк әле, — ди Белмәмән.

— Нишләп иртә булсын? Очабыз ла инде, — дип куя Белмәмеш.

— Ии, шуны да белмисең! Шарга бит әле жылы һава тутырасы бар.

— Анысы тагын нигә кирәк булды әле?

— Нигәме? Жылы һава салкын һавадан жиңелрәк була, шуңа күрә һәрвакыт өскә омтыла. Шарга жылы һава тутыр-сак, ул өскә күтәреләчәк, — дип аңлатып бирә Белмәмән.

— Алайса жылы һава кирәк икән әле! — ди Белмәмеш, сузып кына.

Малайлар икесе дә кәрзиннән төшәләр. Моны күреп, түбәдән берәү:

— Карагыз әле, кара, очмаска булган-нар! Кире төшәләр! — дип кычкырып жи-бәрә.

— Очмыйлар, билгеле, — дип жавап кайтаралар икенче түбә-дән. — Моның ише шарга утырып ниңек очмак кирәк? Йөриләр шун-да баш катырып.

Ул арада Беләмән үзенең дусларына берничә капчыкка ком тутырып, кәрзингә төяргә куша. Тартай, Сыбызгы, Аптырый һәм бүтән малайлар, капчыкларга ком тутырып, кәрзингә төйи башлыйлар.

Карап торучылар моны күреп аптырашта калалар.

— Нишләмәкче булалар икән соң? Нигәдер капчык-капчык ком тутыралар.

Койма башына кунган Дөп-Дөп:

— Нигә кирәк булды әле сезгә ул ком? — дип кычкыра.

— Күккә менәбез дә өстегезгә сибәбез, — ди Беләмәш.

Нигә икәнән ул үзе дә белми, шуңа күрә теленә килгәнне тота да әйтеп сала.

— Аның өчен бит әле менәргә кирәк, — дип куя Дөп-Дөп.

— Үзләре күккә менәргә куркалар, шуңа ком төяп жибәрмәкчеләр, — ди аның белән койма башында утырган Чөкүш.

Тагын көлешәләр:

— Куркалар шул!

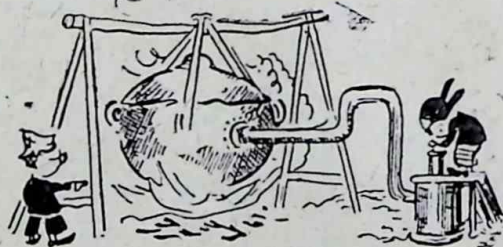
— Нигә курыксыннар? Барыбер очмый ла шарлары.

— Бәлкәм, очар да әле, — дип куя бер кызы.

Кызлар койма ярыгыннан күзәтәләр иде.

Карап торучылар бәхәсләшкән арада, Беләмән ишегалды уртасында учак ягып жибәрергә куша. Һөнәрмән белән Көйләрмән мастерскойларынан зур бер жиз казан алып чыгалар, ул казанны учак өстенә утырталар. Жиз казанны алар һава жылыту өчен алдан ук ясап куйганнар икән. Казаннарының өсте капкачлы. Кабыргасына насос куелган. Шул насос белән казанга һава тутырасың да, жылынгач, һава өскә күтәрелә һәм капкачтагы тишәктән шарга тула.

Карап торучылар, әлбәттә, ул казанның нәрсәгә кирәклеге белмиләр, тик шулай да, белмибез, дип аптырап тормыйлар — һәркем үзенекең тукуй.

— Юлга чыгар алдыннан аш пешереп ашамакчылар, ах-ры, — ди Ромашка исемле кыз.

Аңа Чэкүш тә кушыла:

— Шундый ерак сәфәргә чыксаң, син дә тамагыңны туйдыруга каршы килмәс идең әле, — ди.

— Шулай булмый ни соң! — дип куя Ромашка. — Әллә бәлкем, аларның соңгы тапкыр ашауларыдыр...

— Ничек инде ул алай?

— Соңгы тапкыр ашарлар да, аннары очарлар да, шарлары шартлар да, аннары һәлак булырлар, дим.

Дөп-Дөп моңа каршы төшә:

— Кайгырма, шартламас, — ди ул. — Шартлар өчен бит әле күккә күтәрелергә кирәк, ә ул әнә атна буена күз көеге булып тик тора, беркая очмый.

— Ә менә хәзер оча! — дип куя Төймәкәй.

Ул да булмый, карап торучылар бәхәскә кереп китәләр. Әгәр берәрсе, шар очып китә, ди икән, аңа шундук, очмый, дип каршы төшәләр; әгәр берәрсе, очмый, ди икән, аңа шундук, оча, дип каршы төшәләр. Китә тавыш, китә тавыш — берни ишетерлек булмый. Өй түбәсендә ике малай сугышырга ук тотыналар. Су сибеп кенә аералар үзләрен.

Ул арада инде һава шактый жылынып өлгерде, һәм Беләмән, шар эченә кайнар һава тутыра башларга вакыттыр, дигән фикергә килде. Тик әле башта салкынын чыгарырга кирәк иде. Беләмән шар янына килде дә резин көпшәне кысып торган бауны чишеп жибәрде. Шар эченнән чыжлап һава чыга башлады.

Очармы, очмасмы дип бәхәсләшеп яткан нәнүсләр, моны күреп, аптырашта калалар. Шар кипкән грушага охшый — бушаганнан-бушый бара, сәлперәеп, кәрзин төбенә төшә, гел күренмәс була.

Әле кайчан гына шундый зур, шундый матур шар иде, хәзер аның урынында ятымә япкан кәрзин генә утыра.

Чыжлау туктарга да өлгерми, шундук шаркылдап көлә башлайлар. Моңарчы, шар оча, диючеләр дә көлә, шар очмый, диючеләр дә көлә. Белмәмешнең дусты Таз исә көлә-көлә түбәдән үк егылып төшә — башы күбеп чыга. Ачыташ аны шундук дөваларга тотына, кабарган төшенә йод сөртә.

— Һәй, очтылар да соң! — диешәләр тамаша кылучылар. — Их, шарлары да соң! Атна буена мәш килгәннәр иде, тотты да шарт итте. Менә кәмит! Гомердә дә бу хәтле көлгән юк иде.

Тик Беләмән бу сүзләргә әйләнеп тә карамый. Озын көпшә белән шарны казанга тоташтырып куя да казанга беркетелгән насосны эшләтергә куша. Казанга салкын һава керә башлай, ә кайнарын шар эченә куа. Шар әкрәнләп-әкрәнләп өрелә, кәрзиннән күтәрелә бара.

— Карагыз әле, кара! — диешәләр тамашачылар. — Тагын тутыралар! Бу чаклы да булырлар икән! Тагын шартлый ич инде!

Шарның очарына беркем ышанмый. Ә шар үзенекен итә: зурайганнан-зурая бара, тәлинкәдә яткан хәтсез дәү карбыздай, кәрзиндә ята-ята да тамашачыларның күз алдында әкрән генә өскә күтәрелә, ятымәсе тартыла, киерелә, кәрзинне өстери башлай. Халык шакката. Хәзер инде шарны аркан белән тарттырмаганны күрә торалар.

— Ура! — дип кычырып жибэрэ Ромашка һәм кулларын чэбэклэргэ тотына.

— Акырма! — дип куя аңа Дөп-Дөп.

— Очып китэ ич!

— Очмаган бит эле. Кэрзинен күрмисеңмени? Ул кэрзинне, кэрзингэ утырасы һәнүслэрне күтэрергэ эле, ай-һай!

Шул вакыт Дөп-Дөпнең күз алдында шар, зурая-зурая, тагы да өскөрәк күтэрелә, һәм кэрзин жирдән куба. Дөп-Дөп моңа түзеп тора алмый, бар куәтенә:

— Тотыгыз, тот! Очып китэ ич инде! Шулай ярыймыни?!— дип кычырып жибэрэ.

Ләкин шар очып китми, чөнки аның кэрзине чикләвек куагына ныгытып бәйләнгән. Жирдән берәз гына күтэрелә дә туктап кала.

— Ура! — дип кычыралар төрле яктан.— Ура! Һай, Беләмән, Һай! Менә ичмасам шар! Нәрсә тутырдылар икән соң аның эченә? Мөгаен, пардыр эле, башка нәрсә булмас.

Хәзер инде шарның очарына һәркем ышана.

Сигезенче бүлек

СӘЯХӘТКӘ ЧЫГЫП КИТКӘНДӘ

Өрдерә торгач, шар эченә жылы һава тула. Беләмән казанны алып китэргә куша һәм, жылы һава чыкмасын өчен, шарның авызын ныгытып бәйләп куя. Шуннан соң ул дусларына кэрзингә менеп утырырга куша. Иң алдан апын-төпөн Тартай менеп китэ, аның артыннан Тәмлетамак үрмәли — анысы иптәшләре өстенә егылып төшә яза. Ул үзе юан, кесәләре тулган: кайсында шикәр, кайсында печенье. Житмәсә эле аягына галош кигән, кулына зонтик тоткан. Этә-төртә менгезеп утырталар тагын. Аны утырткач, калганнар да менә баш-

луй. Ширбэт кэрзин тирәсендә тыз-быз килеп, бүтәннәрне утыртышып йөри.

— Утырыгыз, утыр, жайлабрак урнашыгыз. Анда урын житәрлек эле.

— Үзең дә мен инде,— диләр аңа.

— Өлгерермен эле, — ди ул.— Әүвәл сезне утыртыйм эле.

Менә бервакытны утырышып бетәләр. Ширбэт бер ялгызы торып кала.

— Нигә менмисең инде? — диләр аңа.

— Әллә утырмыйммы икән, дип торам эле. Мин чамасыз юан бит. Сызгә эле миннән башка да кысан. Артык авыр булмагае, дип куркам.

— Бер дә булмас, кайгырма.

— Юк, егетләр, үзегез генә очыгыз инде. Мин сезне монда көтәрмен. Башыгызга бәла булып тагыласым килми.

— Юкны сөйләнмә, зинһар,— ди Беләмән.— Утыр әйдә. Барыбыз бергә очарга булгач, бергә очыйк инде.

Ширбэт теләр-теләмәс менә башлауга, кэрзин лып итеп жиргә утырды.

— Очтылар, имеш! — дип көлеп жибәрде койма башына кунаклаган Чөкүш.

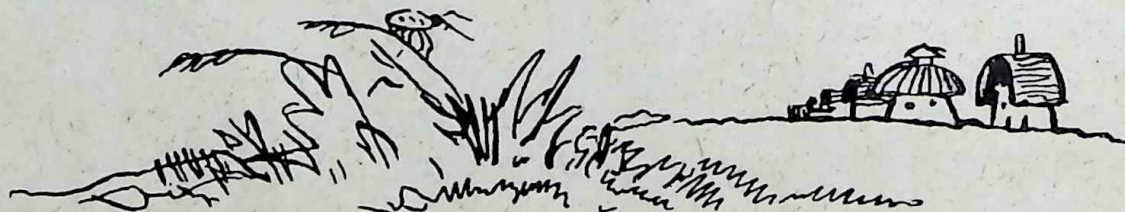
— Нәрсә авыз ерасың? — дип жикеренде аңа Дөп-Дөп.— Кешеләр бәлагә очраган, ә ул көлгән була!

— Бернинди бәлагә очрамадылар,— диде моңа каршы Пыялабаш.— Иәва шарына унбиш кенә нәнүс сыя. Уналтыны чыдатмый ул.

— Нәрсә, очмыйлармыни инде? — дип кызыксынды Дөп-Дөп.

— Берәрсен төшереп калдырсалар, очарлар, — диде Пыялабаш.

— Беләмешне калдырырлар эле менә,— дип куйды Без-Без.

Ширбэт очарга курыккан иде, моны күреп, и сөөнде соң.

— Эйттем бит мин сезгә, артык авыр булмагае, дип! Төшим инде, булмады.

Ул инде төшөргә дип бер аягын кәрзиннән чыгарган иде, Беләмән бер капчыкны алды да жиргә ташлады. Шар жиңеләеп калды, яңадан өскә күтөрелә башлады. Комның нигә кирәк булганын шунда гына төшенделәр. Барысы да кул чабарга тотындылар, Беләмән исә кулын күтәрде дә нәнүс халкына нотык сөйләп жибәрде:

— Хушыгыз, егетләр! Без чит жирләргә очып китәбез. Бер атнасыз кайтмабыз. Исән-сау торыгыз!

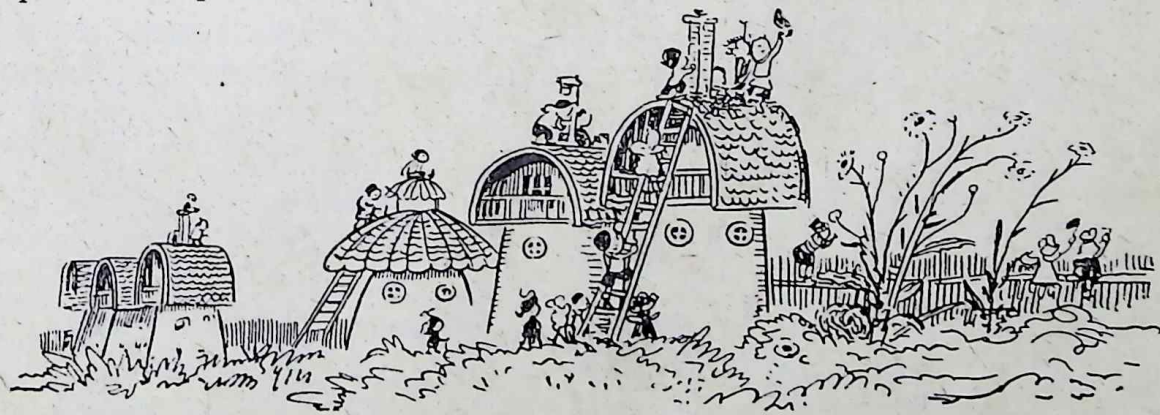
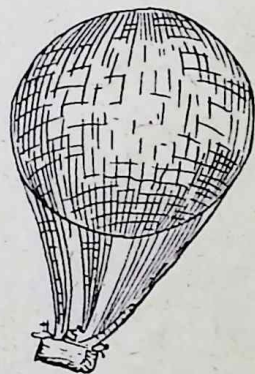
— Хушыгыз, хуш! — дип кычкырдылар аңа нәнүсләр һәм кайсы яулыгын, кайсы эшләпәсен болгый башлады.

Беләмән, кесәсеннән пәкесен чыгарып, чикләвек куагына бәйләгән бауны кисте. Шар салмак кына өскә күтөрелә башлады, ботакка элгеп беравык чайкалып торды да кызу гына күккә менеп китте.

— Ура! Яшәсен Беләмән! Яшәсен аның дуслары! Ура-а! — дип кычкырып калды нәнүс халкы.

Барысы да кул чаптылар, эшләпәләрен күккә чөйделәр. Малайлар куанычларыннан бер-берсен ко-чакладылар. Без-Без белән Төймәкәй үбештеләр, Маргаритка елап жибәрде.

Ул арада шар югарыдан

югарыга күтәрелә, һәм аны җил куып алып китә. Озакламый кечерәеп, зәңгәр күктә бер нокта гына булып күренә башлый. Пыялабаш түбәгә менә дә үзенәң трубасыннан шул ноктаны күзәтә. Аның янына түбә кырыена ук Чәчкәйский баскан. Ике кулын кушырып баскан да, бәйрәм иткән кешеләргә карап, уйга калган. Кинәт ул, кулларын җәеп, кычкырып җибәрә:

— Шигырь сөйлим! Тыңлагыз!

Нәнүс халкы шып була. Барысы да башларын күтәрәп Чәчкәйскийга текәләр.

— Шигырь сөйли! Шигырь!

Чәчкәйский аларның тагы да тына төшүләрен көтеп тора да очып киткән шар ягына кулын сузып җибәрә, тамак кырып куя.

— Шигырь.— Һәм әле яңа гына уйлап чыгарган шигырен укый башлый:

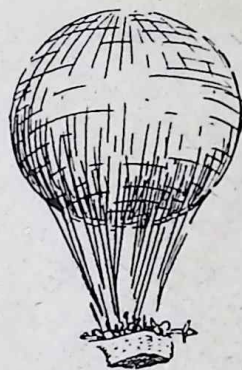
Пар тутырган шар бит ул,
Күккә очар шар бит ул.
Кош та түгел нәнүсләр,
Очып китте нәнүсләр.
Барын булдырабыз без,
Коштан уздырабыз без!

И шул чагындагы тавыш! Яңадан алкышлар башлана. Ма-лайлар Чәчкәйскийны түбәдән сөйрәп төшерәләр дә күтәрәп өенә алып китәләр. Кызлар чәчәк таҗларын йолкып Чәчкәйскийның өстенә сибәләр. Ул көнне шагыйрьнең даны бөтен шәһәргә тарала, гүя һава шарын Чәчкәйский уйлап тапкан да күккә Чәчкәйский очып киткән инде. Аның шигырен һәр нәнүс күңелдән өйрәнеп, урамда кычкырып җырлап йөри:

Барын булдырабыз без,
Коштан уздырабыз без!

БОЛЫТЛАР АРАСЫНДА

Жирдән шар салмак кына күтәрелде, шуңа күрә сәяхәтчеләр күккә менеп киткән-нәрен сизми дә калдылар. Бер минуттан аска күз салсалар, дус-ишләре боларга кул болгап торалар, ә кайсыберләре эшләпәләрен чөяләр. Түбәннән «ура» авазлары яңгырап ишетелә.

— Хушыгыз! — дип кычкыралар болар да җавап итеп. Эшләпәләрен болгый башлыйлар.

Таркаш кына башыннан бүреген алырга дип кулын сузса, бүреге юк.

— Туктагыз әле, егетләр! — дип кычкырып жибәрде ул. — Шарны туктатыгыз! Минем бүрек онытылып калган.

— Синең шул булыр инде! — дип, аны тиргәп ташлады Сыбызгы.

— Хәзер шарны туктатып булмый инде, — дип аңлатты Беләмән. — Эчендәге һавасы суынганчы оча да аннары гына төшә.

Таркашның моңа хәтере калды:

— Нәрсә, мин бүрексез очарга тиешмени?

— Тапкан идең ич бүрегенне карават астыннан.

— Табуын тапкан идем дә бит, эссе дип, өстәл өстенә куеп торган идем, киткәндә онытканмын.

— Синең онытмаган чагың булмас инде! — диде Сыбызгы.

— Карагыз, егетләр, — дип кычкырып жибәрде Беләмеш, — безнең өй түбәндә калды!

Малайлар көлешергә тотындылар.

— Әллә син, өй дә безнең белән очар, дип уйладыңмы? — диде Сыбызгы.

Беләмешнең бу сүзгә хәтере калды:

— Уйлар ди менә! Өйне күрдем дә әйттем. Элек без өйдә генә яши идек, хәзер һава шарына утырып очабыз.

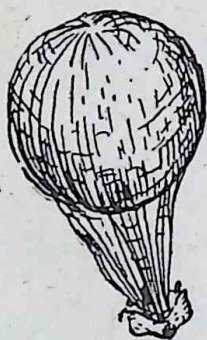
— Очабыз шул, — дип бәйләнде аңа Сыбызгы. — Әллә ачуың киләме?

— Син бертуктаусыз лыгырдыйсын, — диде Белмәмеш. — Күктә дә тынгы юк синнән.

— Көчләп тотмыйлар ич сине, бар кит, ошамаса.

— Кая китим ди мин моннан?

— Житәр сезгә! — диде Беләмән, түземе бетеп. — Һава шарында ниткән сүз көрәштерү ди?

Һава шары тагын югарырак күтәрелгәч, шәһәр уч төбөндәгедәй күренә башлады. Өйләр кечтеки генә булып калдылар, ә инде нәнүсләр бөтенләй күренмәс булдылар. Һава шарын жил куа торгач, шәһәр еракта калды.

Беләмән кесәсеннән компас чыгарып, кая таба очуларын билгеләде.

Компас дигән нәрсә бәләкәй генә тимер тартма ул. Эчендә магнитлы теле бар, шул теле һәрвакыт төньякка караган булыр. Шул телнен кайсылайга борылганын күзәтсәң, кайтыр юлыңны бик тиз табасың. Беләмән нәкъ шунын өчен карады компасына.

— Жил безне туп-туры төньякка куа, — диде Беләмән. — Қайтканда көньякка таба очарга кирәк булыр.

Һава шары инде ул вакытта чамасыз югарыдан, кырлар өстеннән очып бара, шәһәр күздән язган иде. Түбәндә нәнүс халкы Қыярлы инеше дип йөрткән чишмә сузылып ята. Агачлар бәп-

бәләкәй бөдрә куаклар булып кына күренәләр.

Бер заман Тәмлетамак түбәндә кечерәгрәк кенә бер кара тап күреп алды. Ул тапны Һава шары артыннан йөгәрә диярсең, шундый кызу килә.

— Карагыз эле, карагыз, егетләр, безнең арттан кемдер чаба түгелме! — дип кычкырып жибәрде Тәмлетамак.

Һәммәсе дә кара тапны күзәтергә керештеләр.

— Чишмә аша чыкты! — дип куйды Таркаш.

— Нинди нәрсә булыр икән соң? — диде Тартай, аптырагач. — Карагыз, кара, агачлар аша сикерә!

Һава шары урман өстеннән оча башлый. Теге тап агач башларыннан бара. Ачыташ пенснесын борынына атландырып куйса да, барыбер күрә алмады.

— Белдем, белдем! — дип кычкырып жибәрде Белмәмеш. — Үзем белдем! Безнең Сарбай ич. Без бит Сарбайны алырга онытканбыз, шуңа чаба ул.

— Ни сөйлесең! — дип куйды Мәргән. — Монда ич Сарбай. Менә эскәмия астында утыра.

— Нинди нәрсә булыр икән соң? Әллә бәлкем, син әйтерсең, Беләмән? — диде Аптырый.

Беләмән компасны кесәсенә яшерде дә түбәнгә карады. Карады да көлеп жибәрде.

— Безнең күлөгә ич ул!

— Ничек инде ул алай? — диештеләр малайлар.

— Шулай инде менә. Һава шары күлөгәсе. Без күктән очабыз, ул җирдән йөгәрә.

Нәнүсләр шактый вакыт күлөгәне күзәтеп баралар, ә күлөгә кечерәйгәннән-кечерәя дә бер заман бөтенләй юкка чыга. Шунун белән нәнүсләрне борчуга сала:

— Кая китте эле безнең күлөгә? — диешәләр алар.

Беләмән аңлатып бирә:

— Бик югары күтәрелдек, хәзер күренми инде ул, — ди.

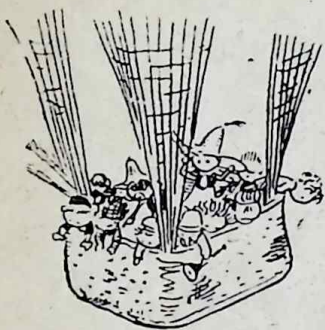
Сыбызгы үзалдына тик мыгырдап бара:

— Шул да булдымы эш? Үз күлөгәңне күрергә дә мохтаж булып бар, имеш!

— Син тагын тотындыңмыни эле? Бер тынгы юк синнән, — дип бәйләнә башлады аңа Белмәмеш.

— Эзерләп куйганнар ди сиңа Һава шарында тынгылык! — дип җавап кайтарды Сыбызгы. — Тыныч кына утырасың бик килсә, өендә утыралар аны.

— Ник утырмадың соң?

— Мин әйтмим ич әле, тынғы юк, дип, син әйтәсең.

Әле ярый, ике арага Беләмән килеп керде:

— Сез тагын бәхәсләшәсез түгелме? Жиргә төшерми булмас үзегезне, — диде ул.

Моны ишеткәч, Сыбызгы белән Беләмеш куркуга төштеләр, тынып калдылар.

Шул чагында һава шары ниндидер төтенгәме, томангамы килеп керә. Тирә-якны ак пәрдә уратып алгандай тоела.

— Бу ни булды бу? Төтен каян килгән монда? — диешәләр нәнүсләр.

— Төтен түгел ул, болыт. Без болытларга кадәр күтәрелдек, хәзер болытлар арасыннан очабыз, — дип аңлатып бирә Беләмән.

— Алдашмый гына тор әле, яме! — ди Беләмеш. — Болыт бит ул солы кесәле кебек сыек була, ә бу — томан шикелле бер нәрсә.

— Синенчә, болыт нәрсәдән ясала соң? — дип сорап куя Беләмән. — Һәм үзе үк җавап та бирә. — Болыт нәкъ менә томаннан ясала да. Ерактан караганда гына ул шулай сыекча булып күренә.

Ләкин Беләмешнең үз бер тиене бер тиен:

— Карамагыз, егетләр, шуның сүзенә. Күпне белгән булып кылана гына ул, үзе берни белми. Болытның томан икәненә ышандырмакчы була бит. Кесәл ич ул болыт. Кесәл ашамаган кеше дип беләдер ул мине.

Ул арада һава шары, тагын да югарырак күтәрелеп, болытлар өстеннән оча башлый. Беләмеш кәрзиннән муенын сузып караса, ни күрсен — болытлар бөтен җир йөзен каплап алганнар.

— Һэй, тамаша! — дип кычкырып жибәрә Белмәмеш. — Күк аста! Без баштүбән очабыз!

— Нишләп баштүбән очыйк? — диләр барысы да, гажәпләнәп.

— Күреgez энә: без өстә, күк аста. Шулай булгач, баштүбән очмый, ничек очыйк ди инде!

— Без болытлар өстеннән очабыз, — дип аңлатып бирә Беләмән. — Без болытлардан өскәрәк күтәрелдек, болытлар безнең аста калды.

Ләкин Белмәмешнең үз бер тиене бер тиен. Баштүбән очкач, эшләрәм очып төшмәгәе дип, эшләрәсенә ябышып утыра бирә.

Жил һава шарын болытлар өстеннән куыпмы-куа. Шулай да бервакыт малайлар шарның түбәнәя башлавын сизеп алалар.

— Нишләрә түбән төшәбез икән? — диләр алар, борчылып.

— Шар эчендә һава суына башлады, шуңар ул, — дип аңлата Беләмән.

— Без жиргә төшәбезмени?

— Ә соң капчык-капчык ком нигә? Шуларны ташласак, янадан менеп китәрбез.

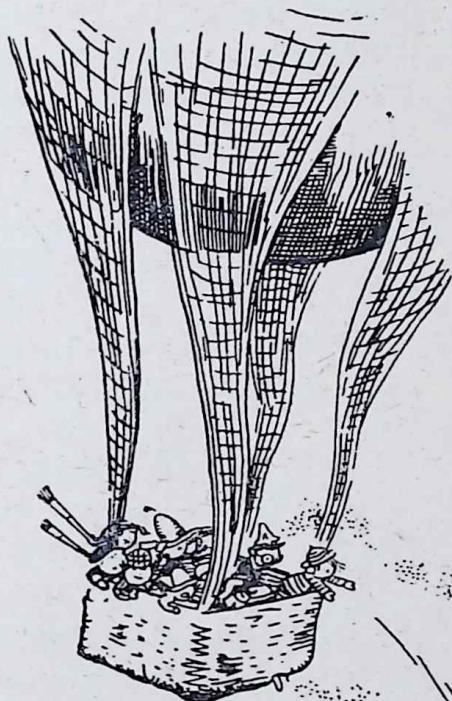
Аптырый бер капчыкны ала да аска тондыра.

Моңы күрәп, Беләмән:

— Нишләрәң инде? — дип кычкырып жибәрә. — Капчыгы белән ыргыталармыни? Берәрсенә башына килеп төшсә, нишләрсең?

— Төшмәс әле, — ди Аптырый.

— Төшмәс әле, имеш! Капчыкның авызын чишәп, комын гына бушатырга кирәк.

— Хәзер үзем бушатам, — ди Каптырый. Ул капчыкның авызын чишә дә комын кәрзингә бушата.

— Берсе-берсеннән уңган! — ди Беләмән, башын чайкап. — Комы кәрзиндә калгач, синең бушатуыңнан ни файда? Аннан шарга жиңеллек килми ләбаса.

— Хәзер түгәм мин аны, — дип, Каптырый комны кәрзиннән учлап-учлап ыргытырга тотына.

— Әкренрәк кылан, күзгә кертәсең! — дип куя Таркаш.

— Кертмәм, — ди Каптырый, ләкин шундук тегенең күзенә ком элгә.

Иптәшләре Каптырыйны тиргәгән арада, Аптырый пычак ала да комны коярга кәрзин төбенә зур гына тишек тишә.

Әле ярый Беләмән күреп ала.

— Тукта! Нишлисең? — дип кычкырып жибәрә Беләмән. — Синең аркаңда кәрзин сүтелер дә, үзебез дә төшөп китәрбез.

— Сүтелмәс әле, — ди Аптырый.

Кәрзин төбендәге тишектән ком коелып беткәч, шар жиңеләп кала һәм өскә күтәрелә. Моңа малайлар шатланып бетә алмыйлар. Сыбызгы гына үзенекен итә:

— Ниткән эш инде ул, ә, бер югары, бер түбән? Шул да булдымы шар? — дип үртәнә һәм, тагы ни әйтим икән, дигәндәй, Тәмлетамакка күз сала. — Нәрсә суырып утырасың анда?

— Кесәмдә шикәр бар иде, шуны алып каптым әле.

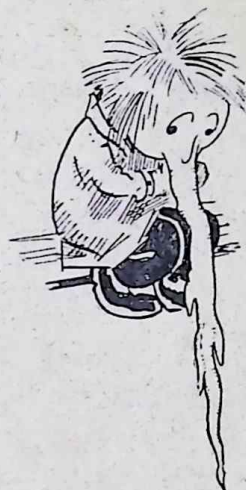
— Тапкансың шикәр шатырдатыр чак! Жиргә төшкәч тә өлгерер идең әле!

— Нигә дип йөк күтәрәп йөрим! Шикәрне ашап бетерсәм, шарга жиңелрәк була ич.

— Аша, аша! Тамагыңа гына тыгылмасын! — дип битәрли аны Сыбызгы.

АВАРИЯ

Күккә югарырак менгән саен, һава жылырак була, дип уйлыйлар кайберәүләр. Тик бу дәрәс түгел. Югарырак менгән саен, һава салкыная бара. Нилектән килә соң бу? Һава үтә күренмәле булганга, кояш аны бик сүрән жылыта. Астарак һава һәрвакыт жылырак була. Кояш нурлары жирне кыздыра, аннары жир үзе, кайнар мич кебек, һаваны жылыта. Жылы һава салкын һавадан жиңелрәк була, шуңа ул өскә күтәрелә. Өскә менгән саен, суына бара. Шуңа күрә бик югары менсәң, салкын һавага эләгәсەң.

Биеккә менгәч, нәнүсләр дә моны сизделәр. Суыктан аларның борыннары, бит алмалары кызарып чыкты. Жылына алмабызмы дип, кулларын кулга бәрәп карадылар, тыпыр-тыпыр килделәр. Өендә бүреген онытып калдыргач, иң нык туңган малай Таркаш булды. Ул усақ яфрагыдай калтырарга тотынды, теше тешкә тими иде аның.

— Тешеңне шакылдатып утырмасана! Тапкан вакыт тешен шакылдатырга! — дип бәйләнде аңа Сыбызгы.

— Ни хәл итим соң, суык булгач, — дип акланып маташты Таркаш. Моны ишетеп, Сыбызгы урыныннан ук купты:

— Колак төбемдә теш шакылдатканны женем сөйми! Тән-нәрәм кымыржып китә.

Ул Рәсемжан янына күчеп утырды, ләкин анысы да тешләре белән «эргән уйный» иде. Сыбызгы аңа бер акаеп кына карады да:

— Нәрсә кыланасың инде? Миңа үч итеп шакылдатуыңмы ул тешеңне? — дип бәйләнә башлады.

— Бер дә үч итеп түгел. Салкын булганга шакылдый ул. Сыбызгы янә күчеп утырды. Шулай күчә-күчә, ул башкаларга комачаулап йөрде.

Суыктан һава шарын бәс сара. Хәзер инде шар малайлар өстендә, көмөштән ясалгандай, жемелдәп тора. Экреләп шар эчендәге һава суына, һәм шар түбән төшә башлай. Менә бер заман ул яман да кызу төшөп китә. Ком капчыкларын ташлап бетергән булганга, нәнүсләр нишләргә дә белмиләр.

— А-а-а-вария! — дип кычкырып җибәрде Ширбәт.

— Беттек, җәмәгать! — диде Белмәмеш һәм эскәмия астына ук кереп посты.

— Чык аннан! — диде аңа Беләмән.

— Ник чыгыйм?

— Парашют белән сикерәбез.

— Миңа монда да ярый.

Беләмән озак уйлап тормады, тотты да тегене якасыннан сөйрәп чыгарды.

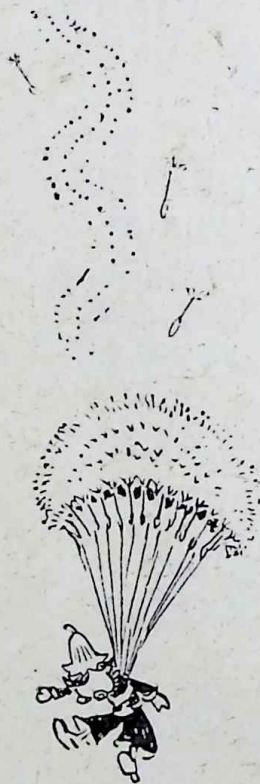
— Хакың юк! Өстеңнән жалы бирәм! — дип кычкырына башлады Белмәмеш.

— Акырма шулчаклы. Куркак куян булма. Парашют белән мин ничек сикергәнне карап тор да минем арттан үзең дә сикер.

Шулай дигәч кенә, Белмәмеш берәз тынычлангандай булды. Беләмән кәрзин кырыена килде.

— Егетләр, карагыз әле! — диде ул. — Берәм-берәм барыгыз да минем арттан сикереgez. Сикерми калган нәнүсне шар өскә алып менеп китәчәк. Яgez, парашютларыгызны эзерләgez!..

Беләмән иң алдан сикерде һәм түбәнгә төшөп китте. Аның артыннан Тартай сикермәкче булган иде — бәлага очрады. Башта сикереп, аннары гына парашютын ачасы урында, ул кабалана-кабалана парашютын ачты да аннан соң гына сикерде. Шуна күрә аның парашюты кәрзин кырыена эләкте дә, малаең баштүбән асылынып калды. Кармакка кигезгән суалчан шикелле, чәбәләнергә тотынды, ләкин һич кенә дә ычкына алмый азапланды.

— Егетләр! Парашюты ычкынып китсә, харап була инде, — дип куйды Ачыташ.

Малайлар Тартайны парашюты-ние белән кәрзингә кире өстерәп менгезделәр.

Шарның яңадан югарыга менеп китүен күргәч, Беләмеш түзмәде, кычкырып жибәрде:

— Егетләр, туктагыз әле! Беркем дә сикермәсен. Без яңадан өскә күтәреләбез.

— Нишләп соң әле яңадан өскә күтәреләбез? — дип куйды Аптырый, гажәпләнеп.

— Шуны да белмисең! — диде Сыбызгы. — Беләмән сикергәннән соң шар жинеләеп калды.

— Бездән башка нишләр икән инде Беләмән? — дип куйды Тәмлетамак.

— Нишләсен дип... Тәпи-тәпи генә кайтыр инде, — диде Аптырый.

— Беләмәнсез без нишләрбез?

— Исең киткән икән! Шул Беләмәннән башка дөньяда нәнүс беткәнмени? — диде Беләмеш.

— Кемне дә булса тыңларга кирәк лә, — дип куйды Тәмлетамак.

— Мине тыңларсыз, — диде Беләмеш. — Үзем башлык булырмын.

— Син булырсың? Синең баш беләнме соң башлык булу! — диде Сыбызгы, исе китеп.

— Әле шулаймы? Минем баш ошамыймы әле сиңа? — дип кычкырып жибәрде Беләмеш. — Сикер алайса, эзлә Беләмәнеңне.

Сыбызгы түбән карады:

— Қаян табыйм мин аны хәзер? Без бит ерак киттек инде. Барыбызга берьюлы сикерәсе калган.

— Юк, сикер булгач, сикер!

Беләмеш белән Сыбызгы арасында бәхәс куба. Кичкә хәтле сүз көрәштерәләр. Беләмән булмагач, аларны беркем туктата

алмый. Кояш инде баюга таба юл ала. Жил көчәя төшә. Шар тагын да ныграк суына һәм түбәнәя башлый, ә тегеләр һаман сүз көрәштерәләр.

— Житәр сиңа, — диде Ширбәт Белмәмешкә. — Башлык булсаң, башлык була бел. Уйлап тап берәр нәрсә. Югыйсә тагын түбән төшөп киттек ич.

— Хәзер уйлый башлайм.

Белмәмеш эскәмиягә килеп утыра да, бармагын маңгаена терәп, уйга кала. Ә шар һаман төшә дә төшә.

— Уйлап табарга урын калмый монда, — диде Һөнәрмән. — Әгәр дә безнең кәрзиндә ком капчыклары булса икән, берәрсен ташлаган булыр идек.

— Бик дөрөс! — дип ялгап китте Белмәмеш. — Капчыкларыбыз булмагач, берәрегезне ташларга туры килә. Парашюты-ние белән ташлыйбыз да, шар яңадан өскә менеп китә.

— Кемне ташлыйбыз соң?

— Кемне дип инде... Иң күп лыгырдаган малайны.

— Мин риза түгел, — дип, моңа каршы төштө Сыбызгы. — Кем чыгарган андый законны? Иң авыр кешене ташларга кирәк.

— Ярар алайса. Тәмлетамакны ташлыйк. Арада иң юан нәнүс ул бит.

— Әйе шул, — дип куйды Ширбәт.

— Ә Тәмлетамак кычкырып жибәрде:

— Нәрсә? Минме ул иң юан? Ширбәт миннән дә юанрак энә!

— Карагыз, кара! — дип шаркылдап көлөргә тотынды Ширбәт, бармагы белән тегеңә төртеп күрсәтеп. — Карагыз, мин аңардан юанрак, имеш! Ха-ха-ха!.. Әйдә үлчәшик!

— Әйдә, әйдә! — диде Тәмлетамак, аның өстенә этәч кебек жилеп килә-килә.

Барысы да аларны уратып алдылар. Белмәмеш, кесәсеннән бау чыгарып, Тәмлетамакның билен үлчәде. Аннары Шир-

бэтне үлчәде. Ширбэт бер ярым тапкыр юанрак булып чыкты шул.

— Дөрөс булмады бу! — дип кычкырып жибәрде Ширбэт. Тәмлетамак хәрәмләште. Корсагын эчкә тартты. Үзем күрдем.

— Тартты сиңа!

— Тарттың шул менә. Үзем күреп тордым. Яңадан үлчәшик әйдә.

Белмәмеш яңадан Тәмлетамакны үлчәргә тотына, Ширбэт алар янында тыз-быз килеп йөри:

— Әһә, тартасыңмы? Бүксәңне киерә төш!

— Нишләп киерим ди? Ул чагында бит мин синнән юанрак булам.

— Киермәсәң киермә алайса. Эчкә тартырга да хакың юк. Егетләр, күрегез сез аның нишлэгәнән! Гаделлек кайда соң? Бернинди гаделлек юк! Алдашу бу, күз буяу!

Белмәмеш Тәмлетамакны үлчәп бетергәннән соң шундый ук төгәллек белән Ширбәтне үлчәде. Бу юлы ике юан икесе дә бертигез килеп чыкты бит, әй.

Белмәмеш ике кулын ике якка жәеп жибәрде:

— Икегезне берьюлы ташларга туры килә инде болай булгач.

— Беребез дә житә бит, нигә икебезне дә ташларга?

Мәргән шул чакны кәрзин кырыеннан күз салган иде — жирнең искиткеч тиз якынаюын күреп алды.

— Карале, Белмәмеш, тизрәк кылан, жиргә килеп төшәбез ич инде.

— Парашют белән кемгә сикерергә икәнән белик дисәк, санашырга кирәк, — диде Аптырый.

Аның бу сүзенә Ширбэт сөенде.

— Менә дөрөс! Берәүне дә рәнжетмәс өчен, барыбызга да санашырга кирәк: юаннарда да, нечкәләргә дә.

— Әйдәгез санашыйк алайса, — диде Белмәмеш, бу фикер белән дә килешеп.

Түгэрэклэнep басалар да, Белмәмеш, бармагы белән төр-
тә-төртә, санарга тотына:

Энә бәнә рас!
Квинтер финтер жас!
Энә бәнә ряба,
Квинтер финтер жаба...

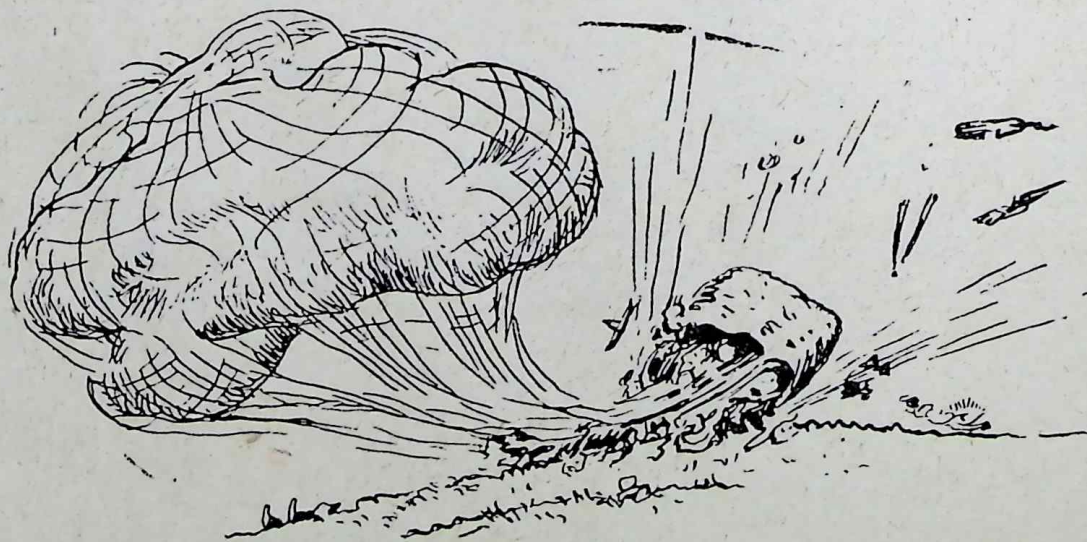
Аннары:

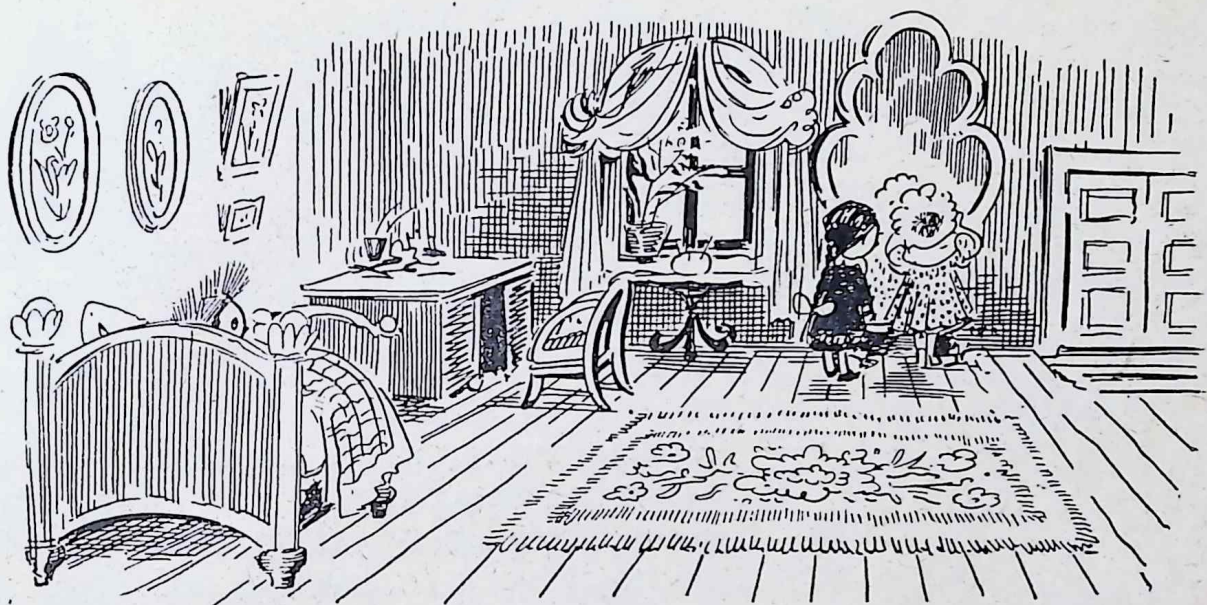
— Юк, мин болай санарга яратмыйм, — ди дә икенче төр-
лесен башлап жибәрә:

Икете пикете цокото мә!
Адель фabelь доманә.
Ики пики грамматики...

Нәкъ шул вакытны кәрзин жиргә килеп бәрелә дә әйләнep
каплана. Аптырый ике куллап Каптырыйга ябыша, Каптырый
чытырдатып Аптырыйга ябыша, һәм алар икәүләшep кәрзин-
нән егылып төшәләр. Алар артыннан бүтәннәр дә борчак уры-
нына жиргә коелалар. Белмәмеш кенә кәрзин кырыена ябы-
шып кала. Сарбай аның чалбар балагын тешлэгән була, ул
да кәрзиндә кала. Шар жиргә бәрелә дә, туп кебек, өскә си-
керә. Аннары һавада дуга ясап уза да янадан жиргә төшә.
Кәрзин бу юлы да жиргә килеп бәрелә. Шар ниндидер каты
нәрсәгә тиеп, колак тондыргыч бер тавыш чыгарып шарт-
лый. Сарбай һавада мэтәлчек атып ала да чиный-чиный әллә
кая чабып китә. Белмәмеш кәрзиннән жиргә килеп төшә дә
тынсыз була.

Һава сәяхәте энә шулай тәмамлана.

Унберенче бүлек

ЯҢА УРЫНДА

Белмәмеш аңына килсә — эллә нинди чит-ят жирдә түшәктә ята, имеш. Түшәге йоп-йомшак, тузганак мамыгы тутырган дип белерсең. Малай, кемнәрнендер сөйләшкәнән ишетеп, уянып китә. Күзен ачып, уңлы-суллы каранса—кеше өендә ята икән ич! Почмак саен бәп-бәләкәй кресло. Стенада төрле-төрле чәчәкләр төшерелгән картиналар, паласлар. Тәрәзә буенда бер генә аяклы түгәрәк өстәл. Өстәл өстендә төрле төстәге чигү жепләре; энәләр, булаккалар кадаган кечерәк кенә мендәр нәкъ керпегә охшап тора. Шуннан ерак түгел генә язу өстәле, аның өстендә язу-сызу әйберләре. Өстәл янында ук китап шкафы. Ишек төбөндәрәк аяклы көзгә. Шуң көзгә каршысында ике кызчык сөйләшеп торалар. Берсенен өстендә зәңгәр ефәк күлмәк, билен дә күлмәк ише пута белән буып, бантик итеп артка бәйләп куйган. Аның күзләре күмкүк, кара чәчен озын толым итеп үргән. Икенчесенен өстендә чәчәкле алсу күлмәк. Чәче дә аксыл, дулкын-дулкын булып

иннәренә төшкән. Ул көзгә алдында эшләпәсен кия-кия бертуктаусыз сөйләнә:

— Жәнем сөйми шул эшләпәнә! Ничек кенә кисәң дә, килешми. Киң кырлы иттерермен, дигән идем, материям житмәде. Тар кырлы булганга, ул шулай мине табак битле итеп, ямьсезәйтеп күрсәтә.

— Боргаланмасана көзгә каршында. Һич яратмыйм шулай көзгә каршында боргаланганны, — ди күгелжем күзлесе.

— Карамагач та, көзгә нәрсәгә?

Аксыл чәчле кыз эшләпәсен этәрәбрәк киеп куя да, башын артка ташлап, күзен кыса төшеп, тагын көзгегә төбәлә.

Белмәмеш пырхылдап көлеп жибәрде. Аксыл чәчле кызый көзгә яныннан читкә тайпылды һәм Белмәмеш ягына шикләнеп карап куйды. Тик инде Белмәмеш әллә кайчан күзен йомып өлгергән, йоклагандай кыланып ята иде. Кызларның әкрән генә атлап карават янына килгәнән дә ишетеп ята иде ул.

— Нидер әйткәндәй булды түгелме? — дип пышылдады берсе. — Ялгыш ишеткәнмендер, ахры... Кайчан аңына килер икән, ә? Кичәдән бирле һушсыз ята бит.

Икенчесе аңа пышылдап кына җавап бирде:

— Күкебаш уятмаска кушты. Уянса, мине чакыр, дип әйтеп әйтте.

«Ул Күкебаш дигәннәре кем икән инде тагын?» — дип уйлап алды Белмәмеш. Тик үзе сөйләшкәнне ишетеп ятканын бер дә сиздермәде.

— Нинди кыю малай бит, ә! Һава шарына утырып очкан бит, Һава шарына!

Үзен кыю дип атагач, Белмәмешнең авызы колагына житте. Ләкин ул шундук исенә килеп, тыелып калды.

— Мин соңрак тагын керермен әле, ул уянгач керермен. Минем аңардан Һава шары хакында сорыйсым килә. Әгәр дә аның мие селкенгән булса?!

«Селкенми генә торсын әле!» — дип куйды Белмәмеш эчен-
нән генә.

Аксыл чәчле кыз саубуллашты да китеп барды. Бүлмә
тыңып калды.

Белмәмеш шактый вакыт күзен йомып тыңлап ята. Бер-
вакытны сыңар күзен ачып карый да үзенә таба иелгән күк
күзле кызны күреп ала. Кызчык ягымлы гына елмая да бар-
мак яный:

— Сез һәрвакыт шулай уянасызмы? Элек бер күзегезне,
аннары икенчесен ачасызмы?

Белмәмеш баш кагып куя да икенче күзен дә ачып жи-
бәрә.

— Сез йокламыйсызмыни?

— Йоклаган идем, әле генә уяндым.

Белмәмеш тагын нидер әйтмәкче булып авызын ачса, кыз
аның иреннәренә бармагын тидерә:

— Дәшмәгез, дәшмә! Сезгә сөйләшергә ярамый. Сез бит
жаты авырыйсыз.

— Юк сүз!

— Сез каян беләсез? Доктор түгелсездер ич?

— Түгел.

— Шул шул менә! Врач чакырып килгәнче, сез тыныч
кына ятарга тиешсез. Исемегез ничек сезнең?

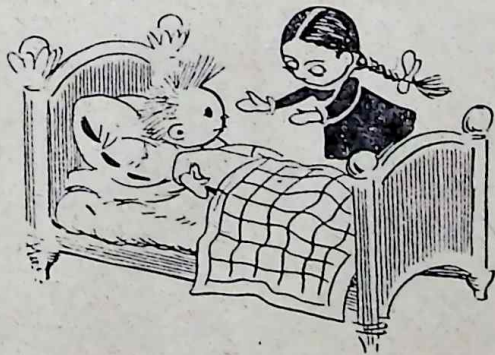
— Белмәмеш. Ә сезнең?

— Минем исемем — Күккүз.

— Матур исем, — дип куя Белмәмеш.

— Сезгә ошагач, ярый инде, бик ярый. Сиз бик әдәпле
малай күренәсез.

Белмәмешнең тагын авызы еры-
ла. Башка вакыт гел тиргәлеп тор-
ганга, бу мактау сүзләренә аның
күңеле эреп китә. Янында малай-
лар булмагач, кызлар белән сөй-
ләшкәннән көләрләр, дип куркып
торасы юк. Шуңа күрә Белмәмеш
Күккүз белән бер дә кыланмыйча,
әдәпле сөйләшә.

— Ә теге кызның исеме ничек? — дип сораштыра башлады ул.

— Қайсы кызның?

— Бая сез сөйләшеп тордыгыз бит әле, шул кызның, аксыл чәчле чибәрнең?

— Ии! Сез күптән йокламыйсыз икән ич инде.

— Юк, мин анда күземне ачып кына карадым да яңадан йоклап киткәнмен.

— Дөрес түгел, дөрес түгел!

Күккүз, кашларын жыерып, башын чайкап куйды.

— Нәрсә, мин чибәр түгелмени?

Белмәмешнең коты алынды:

— Ни сөйлесез! Бик чибәр.

— Қайсыбыз чибәrrәк соң, минме, улмы?

— Сез... Ул да чибәр. Сез икегез дә чибәрләр.

— Алдашып маташмагыз инде, мин барыбер үпкәләмим, — диде Күккүз. — Сезнең чибәркәегез Қарйолдыз исемле. Сез аны күрерсез әле. Хәзергә житәр. Сезгә күп сөйләшергә ярамай. Тыныч кына ятыгыз, тора күрмәгез тагын. Хәзер Күкебашны чакырып керәм.

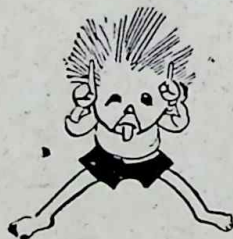
— Кем соң ул Күкебаш дигәнегез?

— Врачыбыз ул. Сезде дәвалар.

Күккүз чыгып китүгә, Белмәмеш караваттан сикереп төшә дә киemen эзләргә керешә. Врачларның авыруларга касторка эчертергә һәм йод сөрттергә яратуларын белгәнгә күрә, аның тизрәк моңнан качасы килә. Киеме күзгә чалынмай. Шул чагында ул стенага сөялеп утырган курчакны күреп ала.

Курчакны ватып, эчендә мамыкмы, пычкы чүбеме икәннен беләсе килә. Киём кайгысы китә. Пычак эзләгәндә, көзгедә үзен күреп ала. Курчакны идәнгә тондырып, авызларын кыйшайта-кыйшайта, көзгедән каранырга тотына. Рәхәтләнеп каранганнан соң:

— Мин дә матур ла, табак битле түгел, — дип куя.

Шул чакны тыштан аяк тавышлары ишетелде. Белмәмеш ялт итеп урынына менеп ятты, өстенә ябынды. Бүлмәгә Күккүз һәм тагын бер кыз килеп керде. Моңысы ак халатлар кигән, кечкенә генә чемодан тоткан. Аның туп-тулы бит алмалары янып тора. Соры күзләре күзлек үтәли кырыс карыйлар. Аның Күккүз әйткән Күкебаш икәнән шундук сизеп алды Белмәмеш.

Күкебаш урындыкны караватка якынарак тартып китерде дә, шуңа чемоданын куеп, башын чайкый-чайкый:

— Ну, бу малайларны! Шаянлыктан башлары чыкмый бит, башлары! — дип сөйләнеп алды. — Я, әйтегез әле, нигә кирәк булды сезгә ул һава шарына утырып очу? Дәшмәгез, дәшмә! Нәрсә әйтергә теләгәнегезне бик яхшы беләм. Бүтән алай эшләмәм, димәкче буласыз. Малайларның кайсын гына алма, шулай ди, үзе шуклыгын ташламый.

Күкебаш чемоданын ачып жибәргән иде, бүлмәгә әллә йод, әллә башка бер даруның исе таралды. Белмәмеш, коты алынып, куырылып төште.

— Торыгыз әле, авыру, — диде аңа врач.

Белмәмеш юрган астыннан чыга башлады.

— Тормагыз, авыру! — дип куйды врач кырыс кына. — Мин бит сезгә утырырга куштым.

Белмәмеш иңнәрен жыерып куйды, торып утырды.

— Иңнәрегезне жыермагыз, авыру, — диде аңа Күкебаш. — Телегезне күрсәтегез әле.

— Нигә күрсәтим?

— Күрсәтегез, күрсәт. Шулай кирәк.

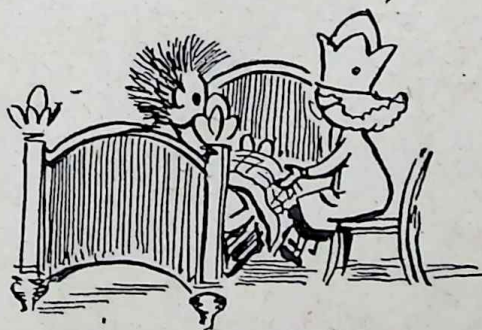
Белмәмеш телен чыгарырга мәжбүр булды шул.

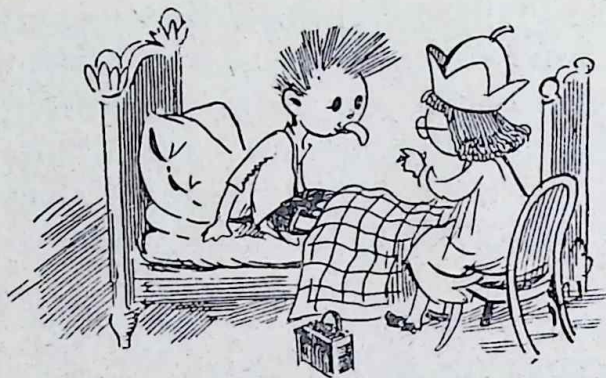
— «А» диегез.

— А-а-а, — дип сузды малай.

Күкебаш чемоданыннан агач трубка алып, аның бер башын Белмәмешнең күкрәгенә куйды.

— Тирәнрәк сулагыз әле, авыру.

Белмәмеш паровоз ке-
бек мышнарга тотынды.

— Хәзер суламагыз.

Белмәмеш тыела ал-
мый, көләсе килә:

— Гы-гы-гы!

— Нәрсәдән көләсез
болай, авыру? Бер дә
көлкө сүз әйтмәдем ши-
келле.

— Белмәмеш көлүдән
туктарга мәжбүр була.

— Бөтенләй суламыйча мин ничек торыйм?

— Бөтенләй суламыйча тора алмасагыз да, сулуыгызны
бер генә минутка туктата аласыз ич инде.

— Анысы була аның, — дип куйды малай, сулуын тук-
татып торгандай итте.

Карап бетергәч, Күкебаш өстәл янына утырды да рецепт
язарга тотынды.

— Авыруыгызның иңбашы күгәрәп чыккан, — диде ул
Күккүзгә. — Барыгыз аптекага, анда сезгә баллы пластырь
бирерләр. Шунуң бер читен кисегез дә авыруның иңбашына
ябыштырып куегыз. Ятып кына торсын. Югыйсә бөтен савыт-
сабагызны кырып бетерер, я берәрсенең башын ярыр. Каты
куллы булмыйча ярамый малайларга.

Врач трубкасын чемоданга салды да, Белмәмеш ягына
таба усал караш ташлап, китеп барды.

Күккүз өстәл өстендә яткан рецептны кулына алды:

— Ишеттегезме? Сезгә ятып кына торырга кирәк.

Жавап урынына Белмәмеш чыраен гына сытты.

— Бер дә чырай сытасы түгел. Киемегезне эзләп азаплан-
магыз, яшереп куйдым, — дип, рецептны алды да чыгып
китте Күккүз.

ЯҢА ТАНЫШЛАР

Күккүз чыгып китүгә, әлеге курчак төшә малайның исенә. Нәрсәдән ясалган икән соң ул, ә? Торам гына дигәндә, тыштан аяк тавышлары һәм пышылдашып кына сөйләшкән ишетелә:

— Кайда соң ул?

— Эчтә.

— Нишли ул анда?

— Ята шунда караватта.

— Үлгәнмени?

— Болай тере шикелле.

— Мин дә карыйм әле?

— Ашыкма, ашка пешәрсен.

Белмәмеш ишеккә карый да ачкыч тишегеннән кемнеңдер күзәтүен сизеп ала. Янадан пышылдаша башлыйлар.

— Туя белмәстәй кыланасың! Әллә минем күрәсем килмиме? Жибәр әле.

— Кыланаммы? Карамый гына тор әле менә!

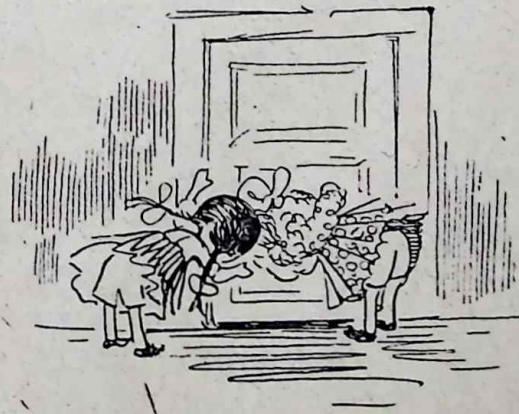
Ишек артында кыштырдаша башлыйлар.

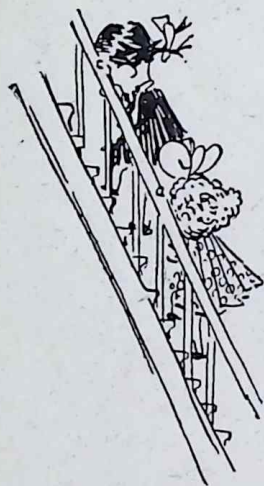
— Төртмә дим бит инде!

Төртеп кенә кара менә, чәчәннән өстерәп алып ыргытырмын!

— Әллә мин сине чәчәннән өстери алмас дисеңме? Өстәвенә тибеп тә жибәрәм әле мин сиңа!

Кемнәр бәхәсләшкәнән күрәсе килә бит Белмәмешнең. Яткан жиреннән тиз генә тора да ялт итеп ишекне ачып

жибэрэ. Ишек шак итеп нэрсэгәдэр килеп бэрелэ, һәм Белмәмеш ишек төбөндө басып торган ике кызчыкны күрөп ала. Берсенен альяпкычына яшел куян, икенчесенен альяпкычына кызыл тиен сурәте чигелгән. Кызлар читкә сикерәләр, маңгайларын уа-уа, куркынган күзләре белән малайга текәләр. Аннары икесе берьюлы күзләрен мелт-мелт иттерәләр дә икесе берьюлы елап жибәрәләр һәм ишекнең уң ягындагы агач баскычтан өскө катка менеп китәләр.

— А-а-а!.. — дип сузып елый бәп-бәләкәй чәч толымнары як-якка тырпаеп торганы.

— У-у-у! — дип аңа кушыла зур күгелжем бант такканы.

— Менә сиңа кирәк булса! Артыграк эләкте бугай, — дип сөйләнде Белмәмеш, башын кашып.

Ят өйдә я тагын берәр каза китерермен дип, урынына барып ятты. Ләкин ул күзләрен йомарга да өлгөрмәде, коридорда тагын аяк тавышлары ишетелде. Бер кыз, ишекне ачып, башын тыгып карады. Монысының чәче бөдрә, күзләре ут яна, шаянлыгы йөзөнә чыккан.

— Малай, син сугышма алай! — дип көйли кызы.

Көтелмәгән бу хәлдән Белмәмеш сикереп китә. Ишек шундук ябыла, аяк тавышы ераклаша. Белмәмеш, иңнәрен жыерып, тирән бер нәфрәт белән:

— Кыланчык! — дип куя.

Йокыга китәм дигәндә генә, ишек кабат ачыла, бөдрә чәчле кыз кабат күренә.

— Малай, син сугышма алай! — ди дә, чырыкчырык көлеп ишекне яба.

Белмәмеш караваттан сикереп төшөп коридорга чыкса, кыздан жыллар искән.

— Ярар! — ди Белмәмеш һәм, язу өстәленнән линейка алып, ишек артына поса.

Озак көтөргә туры килми. Тиздән коридорда аяк

тавышы ишетелә. Белмәмеш кулын югарырак күтәрә. Һәм булмагә килеп кергән Күккүзнең маңгаена шап итеп линейка килеп төшә.

— Ай! — дип кычкырып жибәрә кыз, маңгаен угалап. — Нигә линейка белән сугышасыз? Маңгаем күгәрәп чыга инде менә!

Белмәмеш уңайсызланып кына кулында линейкасын әйләндергәли:

— Әллә, бәлкем, күгәрмәс тә әле.

— Күгәрә шул менә, күгәрә! Минем тәнем шундый. Бөке белән суксаң да, күгәрәп чыга.

Белмәмеш жаен тапты, уйлый торгач:

— Сез аптекадан пластырь алып кайттыгыз түгелме соң? Тотабыз да шуны ябыштырабыз.

— Мин бит аны сезгә дип алып кайттым.

— Барыбызга да житәр, — диде Белмәмеш һәм пластырьны алып кайчы белән дүрткә кисте.

Күккүз борчыла башлады:

— Тизрәк булыгыз инде! Менә монда ябыштырыгыз, монда...

Ул башын алга суза төшөп кайсы жиргә ябыштырырга икәнән бармагы белән төртеп күрсәтте.

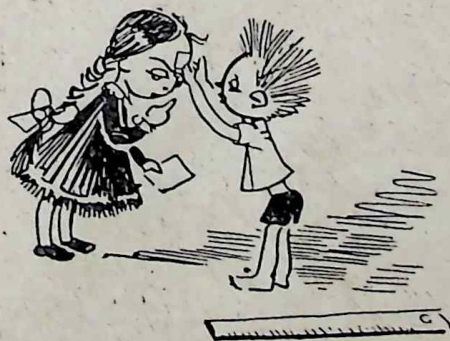
Белмәмеш ябыштыруын ябыштырды, тик туры булмавын күрөп, кубармакчы булды.

— Әкрен, әкрен! — диде Күккүз чәрелдек тавыш белән. — Маңгаемны буяп бетерәсез!

— Меңә булды, — дип куйды Белмәмеш кабат ябыштырганнан соң.

Күккүз йөгереп барып көзгә каршына басты:

— Булмаган кая, бик булган! Кеше күзенә күренерлегем генә калмаган. Кая, иңбашыгызны күрсәтегез әле. Кай жире күгәргән икән?

Күккүз пластырьның бер кисәген моның жылкәсенә ябыштырып маташканда, Белмәмеш:

— Мин бит сезгә дип сукмадым, — дип сөйләненеп торды.

— Кемгә дип суктыгыз соң?

Бер кыз үчекләде, димәс ич инде егет башы белән!

— Беркемгә дип тә түгел. Бу линейка белән сугып була микән, дип кенә караган идем.

— Сезнең шул булыр инде, малайларның! Кемгә сугыйм икән, дип кенә торасыз. Тик үзегезгә сукканны гына бер дә яратмыйсыз... Нәрсә көлеп торасыз? Минем пластырьдан көлөсөз булыр әле?

Ул кабат көзгә янына килде:

— Маңгаңа кул ясуу пластырь ябыштырып куйгач, көлкө инде, ничек көлмәссен! Әбәү, почмаклары!

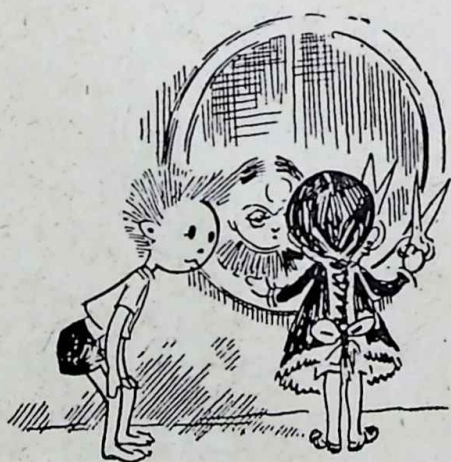
— Сез аны түгәрәкләп кисегез, — дип киңәш бирде Белмәмеш.

Күккүз пластырьны кубарып алды да, түгәрәкләп кисеп, яңадан ябыштырып куйды. Аннары Белмәмешкә таба борылды:

— Болай матуррак төслә күренәме сезгә?

— Әлбәттә, матуррак. Сезгә болай бик килешә, — диде Белмәмеш.

Күзләрен кыса төшебрәк, кыз үзенең көзгедәге сурәтенә текәлде.

— Хәзер инде минем күлмәк белән чалбарны китерегез, — диде малай.

— Башта юыныгыз, аннары киемегезне бирермен.

Күккүз малайны кухняга алып чыкты. Стенада умывальник. Аның янына сөлге эленгән. Киштә кебек жирдә сабын белән теш порошогы.

Кыз аңа теш щеткасын алып бирде:

— Менә сезгә щетка, менә порошок. Тешегезне чистартыгыз.

— Женем сөйми шул порошокны! — диде Белмәмеш.

— Нишләп?

— Тәмсезгә күрә!

— Ашыйсы нәрсә түгел ич ул.

— Барыбер лә. Телне әчеттерә.

— Әчеттерә-әчеттерә дә бетә ич ул.

Теләсә-теләмәсә дә, тешен чистартырга туры килде шул малайга. Щетка белән бер-ике генә ышкыштырып алды да, чырайларын сытып, төкеренергә тотынды. Авызын чайкап ташлагач, кулын сабынлады. Кулын юып бетерде дә, сабынны киштәгә куеп, битен юарга кереште.

— Биткә дә сабын сөрттергә кирәк.

— Әем лә! Күзгә керә ул.

Кыз үз сүзендә нык торды:

— Сөртегез, сөрт, киемегез тәтеми югыйсә.

Ни хәл итмәк кирәк? Белмәмеш битенә сабын сөртте дә шундук сыпырып та төшерде.

— Бр-р-р! Бигрәк салкын икән суыгыз! — диде ул, калтырана-калтырана.

Ничек житте алай гына юынып ташлады да, күзләрен чытырдатып йомган килеш, ике кулын алга сузып, стенаны кармаштыра башлады.

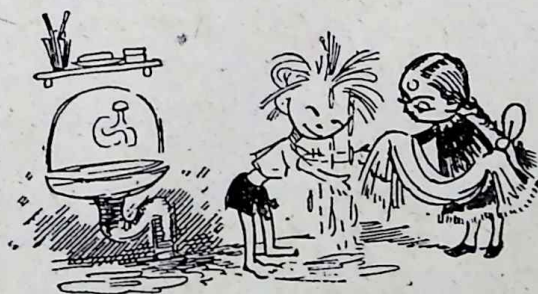
— Нәрсә эзлисез алай? — дип сорап куйды кыз, аның кыланышына гайрәте чигеп.

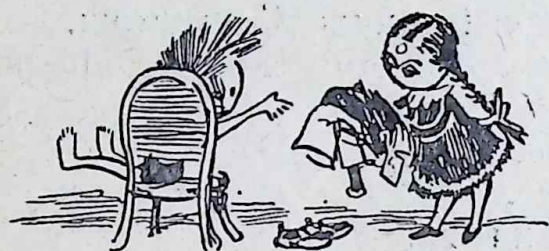
— Сөлге лә! — диде Белмәмеш, суыктан калтырана-калтырана.

— Күзне йомып эзлиләрмени? Ачыгыз күзегезне.

— Ничек ачасың, бу каһәр суккан сабын болай да күзне әчеттерә әле.

— Суны кызганмыйлар аны.

Күккүз стенадагы сөлгене алып аңа тоттырды. Малай битен сөрткөндөй итте дө шунан соң гына күзен ачып карады.

— Менө хөзер чистарынып калдыгыз, матурланып киттегез, — диде Күккүз һәм, сөлгедөгө юл-юл пычракны күрөп: — Шулай да икенче мәр-

төбө әйбөтрөк юынырга туры килер. Бер юлга калдырам инде, — дип өстөдө.

Аннары ул Белмәмешнең киёмнөрен китереп бирде.

— Киенегез дө чөй энөргө өске катка менегез. Ачыккан-сыздыр инде?

Белмәмеш яшереп-нитеп торырлыктан узган иде:

— Бик нык ачыктым, — диде. — Фил булса, бер фил ашап бетерермен шикелле.

— И бичара, бичара! Ярый, менегез тизрөк, без көтөбез.

Унөченче бүлек

ӨСТӨЛ ЯНЫНДА СӨЙЛӨШҮ

Белмәмеш тиз генө киенде дө шыгырдавык ағач баскыч буйлап икенче катка менде. Бу бүлмө астагы бүлмөдөн кечерәгрөк булса да, аңа караганда ямьлерөк иде. Ярым түгөрөк итеп эшлөнгөн, челтәр пөрдөләр эленгөн тәрәзөлөре урамга караган. Ике тәрәзө арасында балкон ишеге. Бүлмө уртасында өстөл, өстөл өстендө төрлө-төрлө вазалар, савытлар, тәлинкөләр. Аларда вареньелар, печеньелар, клиндерләр өелөп төрө. Жаның ни тели, бар да бар. Кызлар Белмәмешне бик шөплөп кунак итөргө уйлаганнар булса кирөк. Шулчаклы сый-нигъмөтне күргөч, Белмәмешнең күзлөре дүрт булды.

Тычкан койрыгы сыман бөлөкөй генө толымнарына зур-зур бантлар таккан кызлар чөй ясарга тотынганнар иде инде. Бөд-

рә чәчле бер кызчык буфеттан алма пастиласы алып маташа иде.

Күккүз малайны үзенә дуслары белән таныштырды. Бәп-бәләкәй толымлысы Тиенкәй, бантиклысы Куянкай, бөдрә чәчлесе Чикерткә исемле икән. Белмәмеш өстәл янына утырам дип өметләнеп кенә торганда, ишек ачылып китте дә, яңадан дүрт кыз килеп керде. Алары белән дә танышырга туры килде.

— Болары безнең күршеләр: Миләүшә, Энәкаш, Маргаритка, Күкчәчәк.

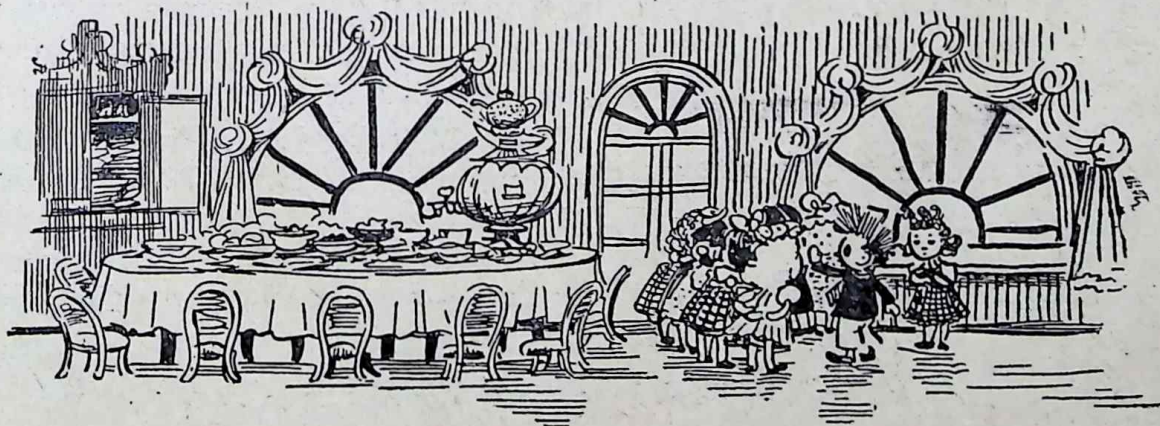
Кызлар Белмәмешне сарып алалар. Қара чәчле Миләүшә шундук:

— Сез безгә һава шарына утырып килдегез, әйеме? — дип сораша да башлый.

— Әйе шул, һава шарына утырып килдем, — ди Белмәмеш, эре генә кыяфәт белән. Үзе ялт-йолт өстәлгә күз ата.

— Бик куркынычтыр инде? — ди юантык гәүдәле Күкчәчәк.

— Коточкыч инде менә!.. — дип ычкындыра Белмәмеш, абайламыйчарак, аннары: — Юк ла, бер тамчы да куркыныч түгел, — дип өстәп куя.

— Сез бик кыю малай икәнсез! Мин булсам, әллә нигә дә һава шарына утырып оча алмас идем, — ди Энәкаш.

— Сез каян килдегез соң? — дип сорап куя Маргаритка исемлесе.

— Чәчкәле шәһәрәннән.

— Кайда соң ул шәһәр?

— Әнә анда, — ди Белмәмеш, кайсы яккадыр кулын изәп. — Кыярлы инеше буенда.

— Шушы яшемә житеп, андый инешне ишеткәнем юк иде. Бик ерактыр инде ул, — ди Миләүшә.

— Бик ерак, — ди Белмәмеш, аның белән килешеп.

Ул арада Күккүз кунакларны өстәл янына утырырга кыстый башлый:

— Әйдәгез утырыгыз, чәй суына, — ди ул.

Белмәмеш әллә ни кыстатып тормый. Тиз генә барып утыра да пирогын, клиндерен, пастиласын, вареньеһын авызына тутырырга тотына. Кызларның һава шары хакында сорапшыралары бик килә, шуңа күрә алар рәтләп ашамыйлар да. Утыра торгач, Чикерткә түзми:

— Ә кем уйлап чыгарды ул һава шарына утырып очуны? — дип сорый.

— Мин уйлап чыгардым, — ди Белмәмеш, авызын тутырып пирог чәйни-чәйни.

— Шулаймыни? Сезмени? Чынлапмы? — диешәләр кызлар.

— Ант әгәр, мин. Шушы урынымда жир йотсын, мин! — ди Белмәмеш, пирогына тыгылып ютәлли-ютәлли.

— Кы-зы-ык! Сөйләгез әле шуны, — дип үтенә Күкчәчәк.

— Нәрсәсен сөйлисәң аның... — дигән була Белмәмеш, кулларын жәеп. — Безнең малайлар: «Берәр нәрсә

уйлап чыгар инде, дус», дип эллэ кайчаннан бирле тең-кэмэ тиялэр иде. «Гел мин дә мин булмас. Үзегез уйлап карагыз», мөйтәм. «Кая ул безгә! Без бик тинтәкләр, син акыллы. Сиңа берни тормый. Берәр нәрсә уйлап чыгар инде!» — диләр. «Ярар алайса, мөйтәм. Нишләмәк кирәк инде сезнең белән. Уйлап карармын», мөйтәм. Шуннан тотындым уйларга.

Белмәмеш, уйчан кыяфәт алып, тагын пирогка ябыша. Кызлар түземсезләнеп аңа карап торалар. Тиенкәй, кунакның яңа кисәккә сузылуын күрөп, түзми, кычкырып жибәрә:

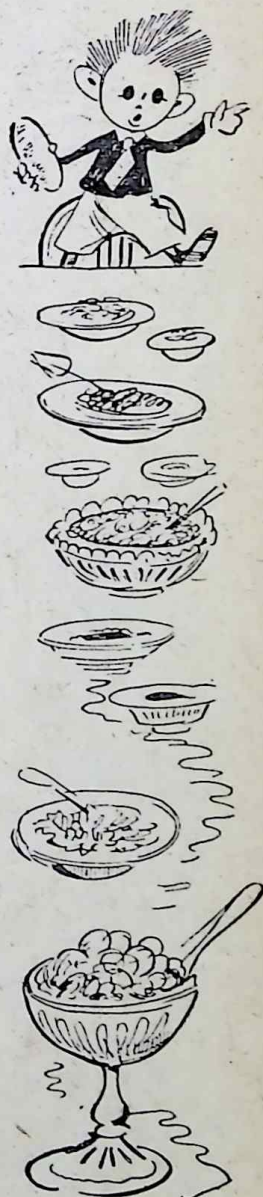
— Я, шуннан тотындыгыз уйларга...

— Әйе шул! — ди Белмәмеш, исенә килеп, һәм пирогы белән өстәлгә китереп суга. — Өч көн, өч төн уйладым. Уйлый торгач таптым тагы! «Менә сезгә шар!» мөйтәм. Шар ясагач, минем турыда Чәчкәйский... шундый шагыйрь бар бездә... шигырь дә чыгарды эле: «Белмәмеш шар уйлап тапты...» Юк, алай түгел: «Уйлап тапты Белмәмеш шар...» Алай да түгел икән эле: «Шар уйлап тапты Белмәмеш...» Юк, онытылган бит, әй! Минем турыда эллэ нихәтле шигырь чыгардылар, барысын да каян хәтердә тотасың!

Белмәмеш яңадан пирогка сузыла.

— Ничек ясадыгыз соң ул шарны? — дип сорый Күккүз.

— Мәшәкате күп булды инде аның. Малайлар барысы да көн-төн эшләделәр. Кайсы резин сөртә, кайсы насос өрдерә, мин генә тик йөрөм... тик йөрөм дигәч тә инде... тегеләргә нишләргә икәннән өйрәтеп йөрөм. Миннән башка беркем берни белми бит. Аңлатып бир син аларга, эшләп күрсәт син аларга. Шарның бит шартлап китүе бар, шуңа күрә аны ясау бик җаваплы эш ул. Ике ярдәмчә бар минем: Һөнәрмән белән Көйләрмән. Куллары алтын инде менә. Эшләмәгән эшләре юк. Тик башлары гына бик эшләп бетерми. Аңлатып бир син аларга, күрсәтеп бир син аларга. Казан коярга өйрәттем үз-

лэрен. Шуннан китте эш, китте эш: бокыр-бокыр казан кайный, чыж-выж килеп буы чыга — экәмәт инде менә!

Кызлар тын да алмыйча тыңлап утыралар. Белмәмеш туктый калса, беравыздан кычкырып жибәрәләр:

— Шуннан соң нәрсә булды? Шуннан?

— Менә бервакыт китәр көнебез дә килеп житте. Шар тирәсенә меңләгән нәнүс жыелды. Берәүләр әйтә: «Оча», — ди. Икенчеләр әйтә: «Очмый», — ди. Китте су-гыш. «Оча» диючеләр «очмый» диючеләрне дөмбәсли, «очмый» диючеләр «оча» диючеләрне тукмый. Юк, алай түгел, киресенчә бугай... Кыскасы, кем кемне ярганны тиз генә әйтә дә алмассың. Берсен берсе дөмбәсләпме-дөмбәслиләр.

— Ярый, ярый. Сез дөмбәсләшү турында сөйләмәгез, нава шары турында сөйләгез, — дип куя Күккүз.

Белмәмеш карышып-нитеп тормый:

— Ярар алайса, — ди. — Алар бер-берсен дөмбәслә-шеп алгач, без кәрзингә кереп утырдык. Мин шул чакны нотык сөйләдем: хушыгыз, туганнар, мәйтәм, без очабыз, мәйтәм. Ул да булмады, күтәрелеп киттек. Өскә менеп житкәч, карасак — жир менә шушы пирог чаклы гына.

— Булмас ла, — диешәләр кызлар, исләре китеп.

— Әгәр алдасам, утырган урынымда жир йотсын!

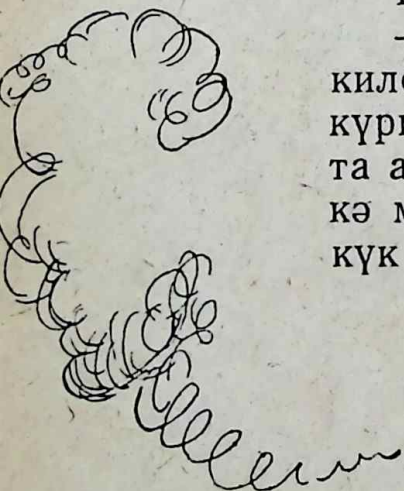
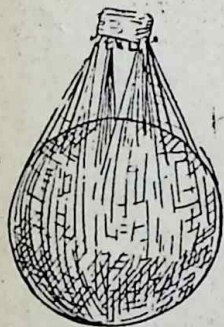
— Бүлдермәгез әле! Комачауламагыз. Ялганлап ят-мас инде сезгә! — ди Күккүз, ачуланып.

— Әйе шул, комачауламагыз әле ялганларга... әй-лә... дәрәсен генә сөйләп бирергә, дигәнем.

— Сөйләгез, сөйлә! — диешәләр кызлар.

Белмәмеш сүзен дәвам итә:

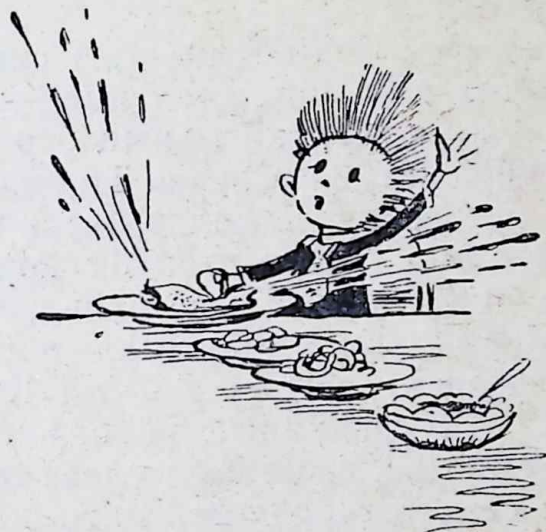
— Югары очабыз да очабыз. Бервакытны шак итеп килеп бәреләбез. Ниц кенә ычкынып булмый бит. Ни күрик, болытка килеп эләккәнбез. Инде нишләргә? Бал-та алабыз да болытка тишек тишәбез. Шуннан тагын өс-кә менеп китәбез. Ни күрик, баштүбән очабыз икән: күк аста, жир өстә.

— Нишлән?

Кызлар шаккаталар.

— Табигать законы инде, — дип аңлатып бирә Белмәмеш. — Болытлардан өскә күтәрелгәч, шулай очасың инде. Иң өскә очып менгән идек, анда — мең бөтен уннан бер градус салкын. Катып беттек. Ул арада шарыбыз суынып түбән төшә башламасынмы! Мин бит хәйләкәр егет, кәрзингә комтутырган капчыклар салырга кушкан идем. Шул капчыкларны ташлый башладык. Ташлый торгач, капчык та бетте. Нишләргә? Безнең белән бик куркак бер малай да бар иде. Беләмән исемле. Шарның түбән төшкәннен күрде дә еларга тотынды бу. Аннары, парашют белән сикереп, өенә кайтып китте. Шар жиңеләйде, тагын өскә менә башлады. Аннары тагын аска төшәргә тотынды, жиргә дыңк итеп килеп бәрелде, сикереп китте, яңадан жиргә бәрелде... Мин кәрзиннән башым белән жиргә — шап!

Белмәмеш, кызып китеп, өстәлгә йодрыгы белән сукса — пирог туры килә. Пирог эченнән як-якка повидло атыла. Кызларның котлары алына, чак кына урышдыкларыннан егылып төшмиләр.

— Шуннан, шуннан? — диешәләр алар, исләренә килгәч.

— Берни хәтерләмим шуннан соң.

Тынлык урнаша. Кызлар шаккатып Белмәмешкә карап утыралар. Кызлар каршында аңардан да батыр нәнүс юк иде.

— Ул нава шарыгыз белән безнең котларыбызны алдыгыз ла, — ди Күккүз, тынлыкны бозып. — Кичәгенәк без балконда чәй эчеп утыра идек. Бер заман ни күрик — тау чаклы түгәрәк бер әкәмәт коймага эләкте дә шарт итте. Йөгәрешеп чыксак, каен тузыннан үрелгән кәрзин ята.

— Сез үлгән күк ята идегез! Котыбыз алынды, — дип сүз кыстыра Куянкай.

— Бер ботинкагыз аягыгызда, икенчесе коймада, эшлэпә-гез агач башында иде,— дип өстәп куя Тиенкәй.

— Курткагызның бер жиңе өзелеп төшкән иде, бүген иртә белән генә таптык. Тапкач та тиз генә кире үз урынына утыртырга туры килде,— ди Чикерткә.

— Ничек итеп бу йортка килеп эләктем соң әле мин?— дип сорый Белмәмеш.

— Без күтәрәп алып кердек. Төнгә каршы урамда калдырмасың ич инде! — ди Күккүз.

Куянкайның үз бер тиене бер тиен:

— Сез бит гел үлгән төсле идегез. Шулай да әле Күкебаш, сезнең терелүегез ихтимал, диде, чөнки ничек әле... организмгыз нык, диде.

— Әйе шул, минем организм нык, башым тагын да ныграк,— дип кәпрәеп ала Белмәмеш.— Минем урында башка берәү булса, мие какшаган булыр иде әле...

— Мие кузгалган булыр иде, дисезме? — дип әйтеп җибәрә Күккүз.

— Әйе шул, мие кузгалган булыр иде,— дип төзәтә Белмәмеш.

Ул арада Күккүз сүзне икенчегә борып өлгерә:

— Сез бит, һава шарында үзем генә очмаган идем, дидегез.

— Әлбәттә, шулай. Уналты малай идек без. Теге куркак Беләмән парашют белән сикереп төште, унбишәү калдык.

— Калганнарыгыз кайда соң? — дип сорый Миләүшә.

— Белмим шул. Кәрзиндә миннән башка нәнүс юк идемени соң? — ди Белмәмеш, иңнәрен биетеп.

— Кәрзиндә без буяулар белән юл аптекасы таптык.

— Буяулары Рәсемжанныкы, аптекасы Ачыташныкы.

Нәкъ шул чакны ишек ачылып китте дә, бүлмәгә Карйолдыз атылып килеп керде:

— Яңалыкны ишеттегезме әле? — дип кычкырып җибәрде ул.—Өр-яңа яңалык. Тагын бер шар очып килеп ватылган. Анысында ундүрт малай икән. Алар кичә кичкырын шәһәр читенә егылып төшкәннәр. Бүген иртә белән генә табып, безнең кызлар больницага китереп салганнар үзләрен!

— Имгәнгәннәрмени? — диде Тиенкәй.

Карйолдыз кул гына селтәде:

— Әллә ни түгел лә! Күкебаш әйтә, терелтәбез, ди.

— Минем иптәшләр булырга охшый. Больницага барып белешим әле, — диде Белмәмеш.

Күккүз аны озата барырга булды:

— Мин дә сезнең белән бергә барам, — диде Карйолдыз һәм дустының маңгаендагы түгәрәк пластырьны күрәп алды.

— Абау, жанкисәгем, маңгаңа бигрәк матур пичәт ябыштыргансың лабаса! Нинди килешә! Әллә яңа мода-фәлән чыкканмы? Мин дә шундыйны ясатыйм әле.

— Юк ла, — диде Күккүз, — пластырь ул. Ялгыш маңгаем белән ишеккә бәрелдем.

— Ә-ә-ә, шулаймыни?.. — дип куйды Карйолдыз күңелсез генә. Шуннан көзгә янына йөгереп барды да эшләпәсен кияргә тотынды.

Бүлмәдә беркем калмады. Бар да яңа хәбәрне күршеләренә сөйләргә йөгерделәр.

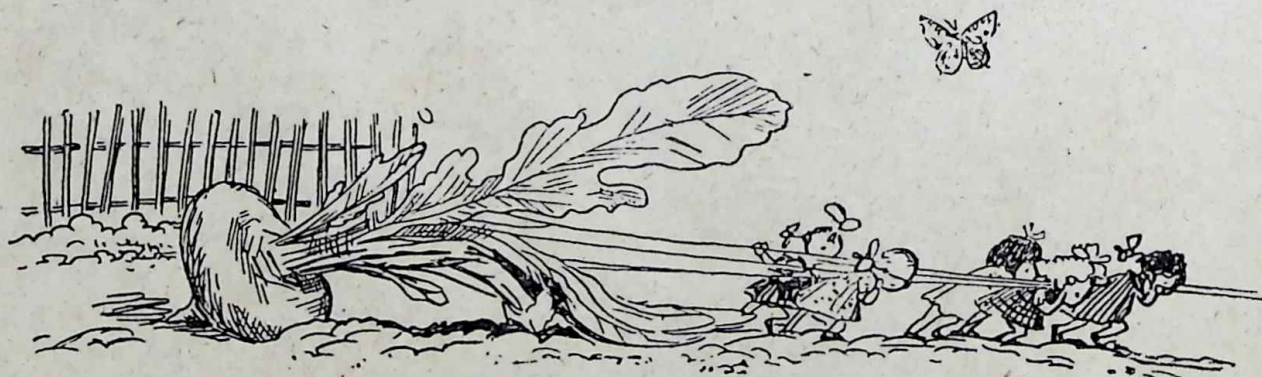
ШӘҺӘР БУЙЛАП СӘЯХӘТ ИТКӘНДӘ

Кызлар Белмәмешне урамга алып чыктылар. Урамны ике яклап читән коймалар сузылып киткән. Қойма эчендә кайсы кызыл, кайсы яшел түбәле өйләр күренә. Өйләрдән дә биек булып зур-зур алмагачлар, груша, слива агачлары үсеп утыра. Агачлар ишегалдында да, урамда да үсә. Агачлар күп үскәнгә, яшеллек мул булганга, бу шәһәрне Яшел шәһәр дип атаганнар да.

Белмәмеш як-ягына карана-карана атлады.

Һәр жирдә чисталык, пөхтәлек. Ишегалларында кызлар эшләп йөри. Берәүләр, кирәгеннән артык үсмәсен дип, кайчы белән чирәм кыркып йөри; икенчеләр урам себерә; өченчеләр тырышып-тырышып келәмнәрнең тузанын кага. Яшел шәһәрдә андый келәмнәрне өйдә идәнгә жәеп кенә калмыйлар, урамга чыгарып тротуарга да жәяләр. Кайбер хужалар, келәмебезне таптамагайлары, дип борчылуын борчылалар, шуна күрә өйләренә керми саклап торалар, келәмнән йөрмәскә кушалар, әгәр инде бик теләүче булса, аның аягын әйбәтләп сөрттерәләр. Күп кенә ишегалларында да юлга келәм жәйгәннәр, өйләрененң стеналарына тышкы яктан да бизәкле паласлар элгәннәр.

Яшел шәһәрдә камыш су трубалары уздырганнар. Камыш сабагының эче куыш була бит, шуннан су трубадан йөргән кебек йөри ала. Камыш трубаларны урам саен сузып, агач баганалар башына салганнар. Жиргә тиеп тормагач, трубалар бер дә череми, ә инде су читкә акмасын өчен, аларны һәрвакыт күзәтеп һәм төзәткәләп торырга гына кирәк. Урамнан

калын труба уза, йортларга нэзегрэк трубалар керэ иде. Һәр өйдә су булуы бик рэхәт нәрсә бит ул. Аннары тагын һәр өй алдында фонтан атып тора. Бу, бердән, матур булса, икенчедән, файда китерә, чөнки фонтан суы яшелчә бакчаларын сугаруга китә. Һәр өйнең үз бакчасы булып, анда шалкан, редиска, кишер кебек нәрсәләр үсә.

Бер ишегалдында Белмәмеш кызларның ничек итеп яшелчә йолкуларын күреп хәйран калды. Кишер булсын анда, шалкан булсын, башта һәръяклап казып чыгалар, аннары сабагына бау бәйлиләр дә бар куәтләренә шул бауны тарталар. Шалкан булсын анда, кишер булсын, төбе-тамыры белән йолкынып чыга да, кызлар чыр-чу килеп өйләренә сөйрәп китәләр.

— Әллә сездә гел кызлар гына яши инде? Бер малай да күренми,— диде Белмәмеш.

— Әйе шул, шәһәребездә кызлар гына калды. Малайлар пляжга күчеп, шунда төпләнделәр. Үзләренә шәһәр корып жиберделәр, Очырткычлар шәһәре дип исем бирделәр.

— Нишләп соң алар пляжда торып калдылар?

— Аларга анда уңайлы. Көннәр буге кояшта кызынырга, су коенырга булсын аларга. Кыш житеп, инешне боз каплагач, коньки шуалар. Анда яшәүнең тагын бер кызык ягы бар әле: яз житкәч, инеш ташый да, бөтен шәһәрне су баса.

— Аның нәрсәсе кызык булсын? — дип куйды Белмәмеш.

— Минемчә дә, бернинди кызыгы юк,— диде Карйолдыз.— Ә менә безнең малайлар шуннан кызык табалар. Ташу вакытында алар көймәләр белән берсен берсе коткарышып йөриләр. Аларга мажара булсын инде, шунсыз тора алмыйлар.

— Мажараны мин дә яратам аны,— дип жиберде Белмәмеш.— Сезнең малайларыгыз белән танышып булмас микән?

— Булмас шул,— диде Карйолдыз.— Очырткычлар шәһәренә бер сәгать барырга кирәк: инеш буйлап төшәсе. Аннары, алардан сез рәтле гадәткә өйрәнә алмассыз. Житмәсә, без алар белән бозылышкан да идек әле.

— Нәрсә аркасында бозылыштыгыз соң? — дип сорады Белмәмеш.

— Әйтимме, нишләделәр алар? — дип сөйләп китте Күккүз. — Кыш көне үзләре безне яңа ел елкасына чакырып киттеләр. Музыка да, танцы да була, диделәр. Ә үзләре, без баргач, беләсезме нишләттеләр?.. Кар йомрылары атып каршы алдылар.

— Атсалар ни?

— Шуннан соң без йөрмәс булдық.

— Алар сезгә киләләрме соң?

— Юк, алар да килмиләр. Баштарак берничә малай, килгәлидер иде — беркем уйнамады үзләре белән. Шуннан соң алар азына башладылар:

я тәрәзә ваталар, я койма җимерәләр, — дип, Карйолдыз зарланып та алды.

— Бервакытны Кадак дигән малайларын җибәргәннәр иде, — дип сүзгә катнашты Күккүз. — Булды инде хәлләр!..

— Әйтерек бармы, — дип ялгап китте Карйолдыз. — Кадак безгә килде дә, малайлар алар артык шаян халык, мин аларны яратмыйм, сезнең белән дуслашасым килә, дигән булды. Без аңа шәһәрәбездә яшәргә ирек бирдек. Ә ул нишләде дисез? Төн уртасында өеннән качкан да төрле ярамаган эшләр эшләп йөргән. Бер өйнең ишеген тышкы яктан утын пүләне белән терәтеп куйган: икенче өйнең ишеге өстенә, өйдән чыккан бер кешенең башына сугып торсын дип, тукмак элеп куйган; ә инде өченче өйнең ишеге төбөнә, чыккан бер кеше абынып егыл-

төп куйган: икенче өйнең ишеге өстенә, өйдән чыккан бер кешенең башына сугып торсын дип, тукмак элеп куйган; ә инде өченче өйнең ишеге төбөнә, чыккан бер кеше абынып егыл-

сын дип, бау бәйләп куйган; дүртенчесенә түбәсенә менеп, моржасын сүткән; бишенчесенә тәрәзәләрен кырган...

Белмәмеш эче катып көләргә тотынды.

— Сез менә көләсез, ә ул көнне ничә кыз борынын канатты! Ә бер кыз, моржа өяргә дип менгән жиреннән егылып төшөп, аягын сындыра язды.

— Мин кызлардан көлмим лә! Қадактан көләм ич мин;— диде Белмәмеш, акланырга маташып.

— Көләргә түгел, икенче алай эшләмәсен өчен, әйбәтләп кенә пешерергә кирәк иде үзен.

Бу вакытны алар урам уртасында үсеп утырган алмагач турысыннан узып баралар иде. Алмалары кып-кызыл булып пешкән. Алмагачка жирдән агач баскыч сузганнар, тик ул баскыч кәүсәнең яртысына гына җиткән. Аннан алып иң аскы ботакка хәтле бау баскыч сузылган. Аскы ботакта ике кыз утыра. Берсе пычкы белән тырышып-тырышып алманың сабагын кисеп, маташа, икенчесе, төшөп китмәсен дип, аны тотып тора.

— Бу тирәдә сак була күрегез: алма өзелеп төшөп үтермәгәе, — диде Күккүз, Белмәмешне кисәтеп.

— Үтермәс! Минем баш каты, — дип кенә жибәрде теге.

— Малайларның кыланышына карасаң, алар гына кыю икән, дип уйларсың. Кызлар куркакмыни? Әнә нинди биеккә менгәннәр, — диде Қарйолдыз моңа каршы.

— Ә малайлар һава шарына утырып очалар, автомобильдә йөриләр, — дип мактанып алды Белмәмеш.

— Бер дә искитәрлек нәрсәсе юк, — дип аңа каршы төште Қарйолдыз. — Безнең кызлар да йөри ул автомобильдә.

— Сезнең автомобилегез бармыни?

— Бар шул. Ватылган гына. Әллә ничә мәртәбә төзәтеп карадык инде, һич йөрми генә бит. Бәлкем, төзәтешерсез?

— Ярый, ярый, — дигән булды Белмәмеш. — Ул эшкә минем берәз осталык бар болай. Һөнәрмән белән Көйләрмән больницадан чыккач та, мин аларга нишләргә икәнән әйтермен, төзәтеп ташларлар шунда.

— Менә шәп була ичмаса! — дип кычкырып җибәрде Карйолдыз, кулларын чәбәкли-чәбәкли.

Шул чакны Белмәмеш гомерендә дә күрмәгән бер могҗизага тап була. Урам уртасында икешәр катлы өйләр чаклы, хәтта алардан да зуррак ямь-яшел шарлар ята. Белмәмеш моны күреп хәйран кала.

— Болар ниткән һава шарлары тагын? — дип сорый ул.

Карйолдыз белән Күккүз көлеп җибәрәләр:

— Карбыз ич. Әллә күргәнегез дә юкмы?

Белмәмеш танып-нитеп маташмый:

— Юк иде шул. Бездә үсми ул карбыз, — ди. — Ни эшкә ярый соң ул? — дип сорап та куя.

— Малай башыгыз белән шуны да белмәгәч! Сез тагын алма белән грушаны ни эшкә ярый дип сорарсыз, — ди Карйолдыз, көлеп.

— Ашыйлармыни аны? Шундый зур нәрсәне ел буга да ашап бетерә алмассың, — ди Белмәмеш, исе китеп.

— Без аларны ашамыйбыз, баллы суларын гына агызып алабыз. Карбызның кабыгын тишсәң, аның эченнән баллы су ага башлый. Бер карбыздан гына да әллә ничә мичкә сироп агызып алырга була, — дип аңлатып бирә Күккүз.

— Кайсыгыз уйлап тапты соң карбыз үстерүне?

— Безнең бер бик акыллы кызыбыз бар — Саламаяк исемле, — ди Күккүз. — Утыртмаган нәрсәсе юк, чыгармаган сорты юк. Элекләре бездә дә үсми иде ул карбыз. Бервакытны кемдер әйткән Саламаякка: урманда карбыз күреп кайттым, дигән. Шуннан бу көз җиткәнне генә көтеп торган да экспедиция оештырып урманга киткән. Урман аланында алар кыргый карбызларны тапканнар. Алып кайткан орлыкларын яз көне Саламаяк җиргә күмгән иде — эре-эре карбызлар үсте, әмма алар бик эчә иделәр. Саламаяк ару-талуны белмәде. Һәр карбызның суын эчеп карады. Берсенең суы бик эчә түгел иде. Саламаяк әнә шул карбызның орлыгын утыртты. Бу юлы төчерәк карбызлар үсте, арада кайберсе чак кына баллы да булды. Саламаяк иң баллысын сайлап алып, шуның орлыкларын утыртты. Берничә ел рәттән шулай сайлый торгач, балдан татлы карбыз килеп чыкты шул.

— Хәзер бөтен кеше Саламаякны мактый, элек гел тиргиләр иде мескенкәемне,— дип өсти Карйолдыз.

— Нигә тиргиләр иде соң?

— Шундый әче нәрсәдән рәт чыгарына ышанмыйлар иде. Анысы аның бер хәер әле, карбызлар урам уртасында үсеп, йөрергә комачаулый иде. Кайвакыт карбыз берәр өй янында үсә башлый. Кечкенә чагында ярый да әле ул, тик үсә-үсә өйнең өстенә ава башлый иде. Шуның аркасында бер өй гел ишелеп үк төште. Бер ише кызлар карбыз үстерүне тыярга да маташтылар, тик инде икенче кызлар Саламаякны яклап, үзләре дә булыша башладылар.

Ул да булмый, сәяхәтчеләребез инеш ярына килеп чыгалар.

— Карбызлы инеше булыр бу,— дип аңлатып бирә Карйолдыз.— Күрәсезме, нихәтле карбыз үсә аның ярында!

Инеш аркылы тар гына күпер сузылган. Ул күпер бик таза материядән эшлängән һәм инешнең бер ярыннан икенче ярына тарттырылган келәмдәй күренә иде.

— Шушы күперне безнең кызлар салды бит,— дип аңлатып бирә Күккүз.— Без аны бер ай буена житен сабакларынан үрдек. Үрәп бетергәч, су аша сузарга малайлар булышты.

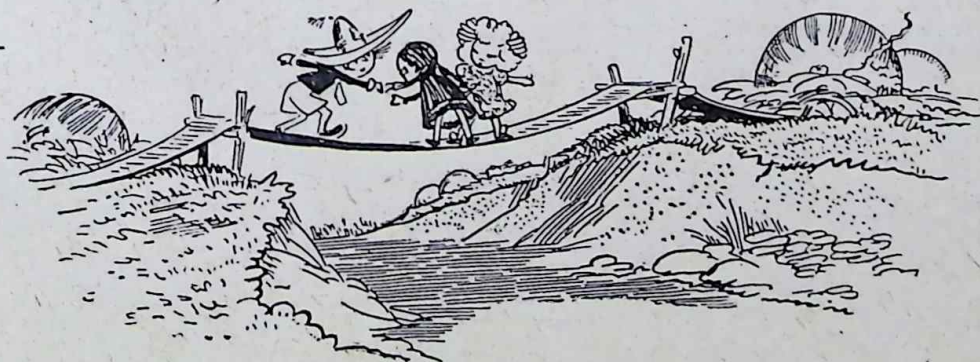
— Һәй, кызык та булды соң! — дип ялгап алып китә Карйолдыз.— Бер малай суга егылып төште, агып китәдер иде, коткарып кына калдылар.

Күккүз күпергә кереп тә китә. Керүен Белмәмеш тә керә, күпер чайкала башлагач кына, туктап кала.

— Нәрсә тукталдыгыз? Әллә куркасыз инде? — дип сорый Карйолдыз аңардан.

— Курыккан диярләр. Күперегез бик мәзәк, шуңа туктадым әле.

Белмәмеш чүгәли дә күпергә тотына. Курка икән, димәсеннәр өчен, үзе көлгән була. Карйолдыз белән Күккүз аны икесе

ике кулыннан элэктэрэлэр дә күпер аша алып чыгалар. Кызлар аның курыкканын күреп торсалар да, бер дә көлмилэр. Ник дисэн, малайлар бит бер дә үзлэрәннән көлгәнне яратмыйлар. Ярга чыгып, урам буйлап берәз баргач та, яшел түбәле ап-ак йорт каршысына килеп чыгалар.

— Шушы инде безнең больница,— ди Күккүз.

Унбишенче бүлек

БОЛЬНИЦАДА

Ишек төбенә килеп туктагач, Күккүз кыңгырау бавын тартып жибәрде. Кыңгырау чыңлап куйды, һәм ишек ачылып китте. Бусагада ап-ак халат кигән, яулыгын кыеклап бәйләгән, алтын сары чәчле няня күренде.

— И-һи-һи! — диде ул, куркынып. — Тагын бер авыру китергәннәр! Башка урыныбыз юк инде, ант әгәр менә! Каягына аласыздыр шуларны? Елның-ел буена больница буш торды — дэваланырга теләүче табылмады. Ә бүген унбишенче авыруны китерәләр!

— Монысы авыру түгел. Иптәшләрен күрергә генә килде ул,— дип аңлатып бирде Карйолдыз.

— Шулаймыни? Керегез алайса.

Белмәмеш белән кызлар врач бүлмәсенә кергәндә, Күккүз баш өстәл артында нидер язып утыра иде. Аның алдында

авыруларның бер өем карточкалары ята, анда кемнең нәрсә белән авырганы язылган иде. Карйолдыз белән Күккүз не күрүгә, ул:

— Авырулар янына килүегезме? Кертергә ярамый шул,— дип кырт кисте. — Сөз авыруларга тыныч ятарга кирәген онытасыз булыр. Күккүз,

тәбрик итәм сезне: маңгаегызга пластырь ябыштырып та алгансыз! Алдан ук әйткән идем. Мин беләм инде: өйдә малай заты булдымы, я берәр жирең күгәрәп чыга, я берәр жирең шешеп чыга.

— Безнең авырулар күрәсебез килеп тормый, энә ул малайның күрәсе килә,— диде аңа Қарйолдыз.

— Энә ул малайга мин түшәктә ятарга кушкан идем, ул врач сүзен колагына да элмәгән, торган да сугыша башлаган. Больница сугышу урыны түгел ул.

— Сугышырга килмәдем лә мин!—дип карады Белмәмеш.

— Юк, юк! — дип кычкырып жибәрде Күкебаш һәм агач трубкасы белән өстәлне төеп алды.— Малайлар һәрвакыт шулай диләр алар, аннары үзләре сугышалар.

Белмәмешкә әйтәсен әйттем инде, дигән бер кыяфәт белән врач Күккүзгә таба борылды:

— Кая, жанкисәгем, күрсәтегез әле маңгаегызны,— диде ул һәм, пластырьны кубарып алып, күгәргән жирне карады. Карап бетергәч: — пластырьның кирәге калмаган инде,— дип өстәде:— Әйдәгез, жанкисәгем, маңгаегызны зәңгәр ут белән жылытып алың, күгәргәнә тизрәк бетәр.

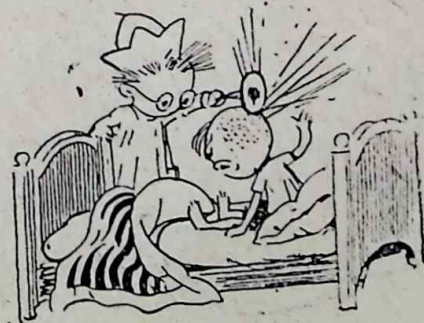
Күккүзгә ияртеп ул бүлмәдән чыгып китә. Малай стенада эленеп торган ак халат белән ак калфакны күрәп ала. Озын-озак уйлап тормастан, ул халатны өстенә кия дә калфакны башына утыртып куя, өстәлдә яткан күзлекне алып борынына атландыра да, агач трубканы эләктереп, бүлмәдән чыгып та китә. Қарйолдыз малайның кыюлығына һәм тапкырлығына исе китеп карап кала.

Коридор буйлап берәз баргач, Белмәмеш бер ишекне ачып караса — үзенең дуслары яткан бүлмә икән. Иң кырыйдагы койка янына килсә — Сыбызгы ята. Чырайлары сытылган.

— Хәлегез ничек, авыру? — дип сорый Белмәмеш, тавышын үзгәртә төшеп.

— Бик шәп,— дигән була Сыбызгы. Үзенең кыяфәтенә карасаң, биш минуттан жан бирә, дип уйларсың.

— Торыгыз әле, авыру,— ди аңа Белмәмеш.

Сыбызгы торып утыра. Аның күзләре бер ноктага төбәлгән. Белмәмеш аның күкрәгенә агач трубкасын куеп тыңлагандай итә.

— Сулагыз.

— Шул да булдымы эш! — дип сөйләнә Сыбызгы. — Әле тор, әле ят, әле сула, әле сулама!

Белмәмеш трубкасы белән тегенең башына шак иттереп берне сугып ала да:

— Син бер дә үзгәрмәгән икәнсең, Сыбызгы. Наман сызгырасың икән, — дип куя.

Сыбызгы шакката:

— Белмәмеш! — дип кычкырып жибәрә.

— Әкрен! — ди Белмәмеш.

— Карале, Белмәмеш дим, коткара күр мине бу бәләдән, — ди теге, пышылдап кына. — Минем бер жирем авыртмый, монда яткыралар, киёмнәрне бирмиләр. Түзәр хәлем калмады. Навада йөрисем килә. Беләсеңме шуны?

Сыбызгы Белмәмешнең жиңеннән эләктереп ала да жиберми генә бит.

— Ярар, ярар. Бераз гына сабыр ит, мин жаен табармын. Мине тыңларга вәгъдә бир. Кызлар, нава шарын кем уйлап чыгарды, дип сорасалар, Белмәмеш диген.

— Булды гына, — дип баш кага Сыбызгы. — Син тырыша гына күр инде берүк!

— Мин ике сөйләмим!

Белмәмеш икенче койкага якынлаша. Анысында Ачыташ ята икән.

— Күз нурым, коткара күрсәнә! — дип ялвара ул, пышылдап кына. — Минем хәлне аңлайсың булыр. Гомерем буге бүтәннәрне дөвалаладым, хәзер үземне дөваласыннар, имеш.

— Син дә авыру түгелмени соң?

— Ниткән авыру булайым ди! Жилкәм бәрелгән дә борын астым тырналган. Шунның өчен больницага салалар димени!

— Нишләп монда яткыралар соң сине?

— Беләсеңме, аларның больницалары буш, дөваларга нәнүсләре

юк, дэвалыйсылары бик килэ. Кызлар халкы бит! Дэвалауларын әйтер идем инде! Тфү! Тәнгә баллы пластырь ябыштыралар, эчәргә дә бал бирәләр. Дөрөс түгел ич ул алай: тәнгә йод сөртәргә, касторка эчәрәргә кирәк. Моның ише дэвалауга мин риза түгел!

— Мин дә риза түгел, — дип сүзгә катнаша күрше койкада ятучы Аптырый. — Йөрмә дә, йөгөрмә дә, куыш та, качыш та уйнама. Жырларга гына да ярамый бит, ичмасам. Кием-нәребезне алдылар да кулъяулык өләшәп чыктылар. Борыныңны сәңгәргәләп тик ят. Бөтен рәхәтебез менә шул.

— Нишләп сез монда килеп кердегез соң?

— Кичә шәһәр читендә кәрзиннән коелып төшкәч тә йокларга яткан идек. Таң белән кызлар килеп уяталар. «Каян киләсез болай?» — диләр. «Һава шарына утырып очкан идек тә, егылышып төштөк менә», — дибез. «Аһ, егылып төштегез-мени? Дэваларга кирәктер алайса! Әйдәгез больницага!» — диләр. Шуннан без килдек.

— Димәк, барыгыз да таза-сау?

— Мәргән генә авыру.

Белмәмеш Мәргән янына килә.

— Нәрсә булды сиңа? — дип сорый ул.

— Аякны тайдырдым ла. Һич баса алмыйм. Анысына ис китми лә минем. Сарбай югалды бит әле, Сарбай! Кил, зинһар, бер изгелек эшлә: минем Сарбайны эзләп таба күр! Шушы тирәдә йөри булыр. Кузгала гына алмыйм бит менә.

— Ярый, табармын, — ди Белмәмеш. — Шунның өчен син, һава шарын мин уйлап чыгарды, диарсең.

Белмәмеш малайларның барысын да күреп, һәркайсына, шарны мин уйлап тапты, дип әйтеп әйтегез, дип чыга. Шуннан врач бүлмәсенә кире китә. Қарйолдыз аны дүрт күз белән көтә иде.

— Авыруларның кәефләре ничек соң? — дип сораштырды кыз.

— Белмәмеш кул гына селтәде:

— Ниткән авырулар булсын ди алар! Бер Мәргән бик үк сау түгел.

— Озакламый чыгаралар алайса? — диде Карйолдыз, сөөнөп. — Беләсезме, нинди фикер килде минем башыма? Авыруларның терелүе хөрмәтенә кичә оештырырга. Менә, ичмасам, кызык булыр!

— Тиз генә чыгарырлар төсле күренми шул әле.

Ул арада Күкебаш белән Күккүз әйләнөп керделәр.

— Халатны нигә кидегез? Нинди башбаштаклык бу, ә? — дип тузынырга тотынды Күкебаш.

— Бернинди башбаштаклык та юк. Мин тикшереп кердем, — диде Белмәмеш кыю гына.

— Сезнең тикшеренүегез нинди нәтижә бирде соң? — дип сорады Күкебаш, аңардан көлеп.

— Нәтижә шул: берсеннән башкалары һәммәсе дә сәламәтләнөп житкәннәр, аларны чыгарырга ярый.

Күкебашның коты алынды:

— Юк, юк! — дип кычкырып жибәрде ул. — Берьюлы ундүрт малайны чыгарсаң, ниләр буласын күз алдына китерүе дә кыен. Шәһәрнең астын өскә әйләндерәчәкләр алар! Ватылмаган бер генә тәрәзә дә калмаячак. Һәркемнең маңгае шешеп тә күгәрөп бетәчәк. Күгәрү чирен таратмыйк дисәк, малайларны больницада асрарга тиешбез.

— Әллә эз-эзләп кенә чыгара торыргамы югыйсә? Көн саен берәрсен, — дип куйды Күккүз.

— Берәрлөп кенә эз булыр ул, ким дигәндә икешәр итәргә кирәк иде, — дип тезеп алып китте Карйолдыз. Аларның савыгуы уңае белән без кичә оештырмакчы идек.

Артык карышырлыгы калмый врачның:

— Ярар алайса. Менә исемлек төзәрбез дә иртәгәдән башлап берәр авыруны чыгарырбыз.

Карйолдыз кулларын чәбәкләргә тотынды, Күкебашны кочаклап алды:

— Юк, дуcтым, икешәрне! Барысы да чыгып беткән көнне кайчан күрербез икән?! Сезнең дә бит кичәдән читтә каласыгыз килми. Сөз шундый матур биисез!

— Ярар алайса, икешәр булыр. Иң тәртиплеләрен чыгара башлайк алайса, — диде Күкебаш һәм, Белмәмешкә мөрәжәгать итеп: — Сез безгә булышсагыз иде. Арада иң тәртиплесе кайсы аларның? — дип сорады.

— Алар барысы да тәртипле!

— Менә монысына ышанмыйм инде. Малайлар булсын да, тәртипле булсын. Шуклыкларын оныттырырлык берәр эш табарга кирәк иде үзләренә.

— Алай булгач, әйдәгез беренче чиратта ике останы — Һөнәрмән белән Көйләрмәнне чыгарыйк. Безнең машинаны төзәтерләр иде, — дип куйды Күккүз.

Врачка да бу тәкъдим ошады:

— Әйбәт фикер! Шулардан башлап жибәрик алайса, — диде ул һәм, кәгазь алып, Һөнәрмән белән Көйләрмәнне язып та куйды.

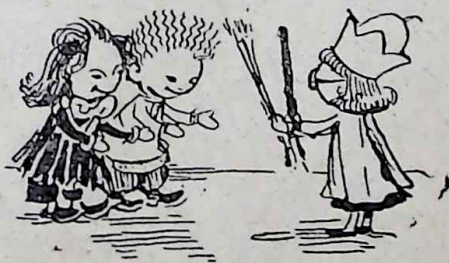
— Алар артыннан Сыбызгыны чыгарыр идем мин. Шулчаклы булса да булыр икән! Мыгырданып тик йөри — ничберкемгә тынгы бирми.

— Юк, кирәкми. Сез аны озаграк тотыгыз, телен тыярга өйрәнмәсме эзрәк, — диде Белмәмеш.

— Ул чагында Ачыташны чыгарыйк. Ул безнең больницадан бер дә канәгать түгел, безнең дэвалау ысулын тәнкыйтләп кенә тора. Шулчаклы булса да булыр икән! Аңардан тизрәк котылсаң, зарар итмәс иде итүен.

— Юк, Ачыташны да чыгармый торыгыз әле, — диде Белмәмеш. — Гомере буге бүтәннәрне дэвалаган, менә хәзер үзетатып карасын. Иң яхшысы, без Рәсемжанны чыгарыйк. Анысы аның бер дигән художник, чыгуына эш табарбыз. Минем шәкертем ул. Рәсем ясарга аны мин үзем өйрәткән идем.

— Чынлап та, дустым! — диде Қарйолдыз, ялварып. — Бүген үк чыгарып булмас микән ул Рәсемжанны? Минем партретымны ясар иде.

— Гөсләне дә, — дип өстәде Белмәмеш. — Анысы да минем шәкертем. Мин аны флейта уйнарга өйрәткән идем.

Карйолдыз тагын Күкебашны кочаклап алды.

— Рәсемжан белән Гөсләкәйне генә чыгарыйксана! — дип ялварды ул.

Күкебаш тәмам йомшара калды:

— Ярар алайса. Боларын чыгарыйк. Калганнарын чиратлап кына чыгарырбыз.

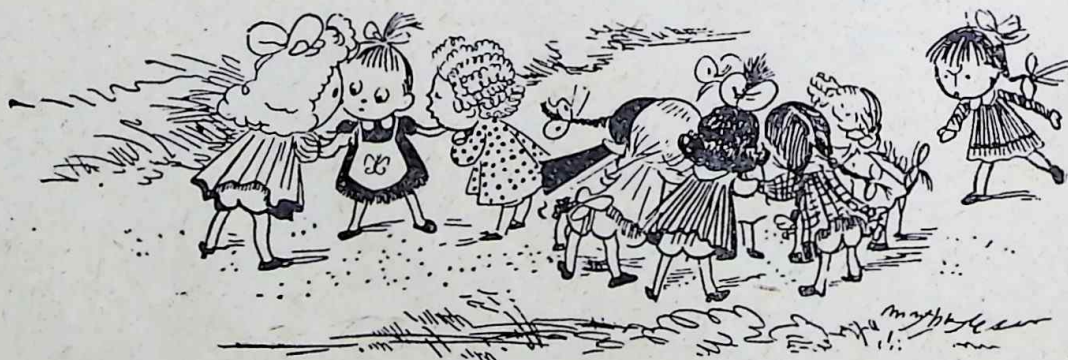
Исемлек дигәннәре дә төзелде. Врач кладовойдан Рәсемжан белән Гөсләнең киёмнәрен китерергә кушты. Биш-ун минуттан алар икесе дә, куанышып елмая-елмая, врач бүлмәсенә килеп керделәр.

— Сезде чыгарырга ниятләдек, — диде врач. — Үзегезне әдәпле тотарга тырышыгыз, югыйсә больницага кабат салырга туры килер.

Уналтынчы бүлек

КОНЦЕРТ

Шәһәребезгә Белмәмеш исемле атаклы сәяхәтче килгән икән, юлдашлары больницада яталар икән, дигән хәбәр яшен тизлегендә таралып өлгерә. Миләүшә белән Күкчәчәк аруталуны белмичә, өйдән өйгә кереп, дус кызларына сөйләп йөриләр. Дуслары үз чиратларында икенчеләренә, икенчеләре өченчеләренә сөйли торгач, бервакытны, алдан сөйләшеп куйгандай, бөтен шәһәр больницага таба агыла. Кызларның

Һәркайсы бичара малайларга ярдәм кулы сузарга исәп итә. Кулларында ниләр генә юк! Берәүләр татлы пирог, икенчеләр варенье-мазар, өченчеләр баллы пастила, компот ише нәрсәләр күтәргәннәр.

Ярты сәгать эчендә больница урамы кызлар халкы белән тула. Ул чаклы халыкны больницага ничек кертмәк кирәк! Күкебаш чыга да, авыруларның бернинди мохтажлыклары юк, тәрәзә янында шаулашмагыз, өйләрегезгә кайтыгыз, ди. Ләкин кызларның тиз генә таралышырга исәпләре юк эле. Малайларның башлыклары, Белмәмеш исемлесе, Рәсемжан белән Гөсләне ияртеп, хәзер больницадан чыгасы икән, дигән хәбәрне каян ишетеп алганнардыр, тәки сизенгәннәр бит.

Күкебаш яңадан болдырда күренә һәм, кызлар таралмыйча торып, Белмәмеш больницадан чыкмаячак, дип игълан итәргә мәжбүр була. Кызлар анда да өйләренә кайтып китмиләр, шул урамда яшәүче иптәш кызларына таралышалар. Белмәмеш, Рәсемжан, Гөслә һәм алар белән бергә Күккүз, Қарйолдыз чыкканны һәр тәрәзә саен унар-егермешәр күз түземсезлек белән көтә иде. Үзенә булган илтифатны күреп, Белмәмешнең түбәсе күккә тия.

Кызлар пышылдаша башлылар:

— Белмәмеш дигәннәре кайсы икән?

— Әнә тегесе инде, сары чалбарлысы.

— Зур колаклысымы? Атаклы Белмәмеш дип һич уйламассың. Кыяфәтенә карасаң, жүләр сымак кына бер малай икән үзе.

— Шул инде, шул! Кыяфәте дөрөстән дә жүләр сымаграк, әмма күзләре бик акыллы.

Почмак йортның икенче катыннан бер кыз:

— Белмәмеш! Белмәмеш! Ура! — дип чәрелди-чәрелди кул болгарга тотына. Тәрәзәдән яртылаш сузыла торгач, төшөп китә яза. Ярый әле, бүтән кызлар тизрәк килеп аягыннан эләктереп калалар.

Ач яңаклы, кылыч борынлы, кырыс кыяфәтле бер кыз:

— Фу, бигрәк инде, оялмыйлар да! Ул Белмәмеш борын чөеп куяр әле менә! — дип сөйләнөп кала.

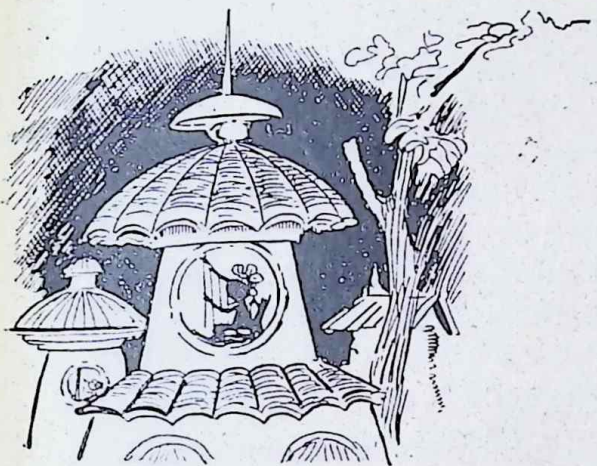
— Сезнең сүзегез дөрөс, Карлыгачкай, — ди икенчесе, бер аз кайтарыла төшкән өске иренлесе, ап-ак тешлесе. — Малайларга караганыңны һич сиздерергә ярамый аны. Карап тормасаң, алар шаярудан тизрәк туктыйлар.

— Мин дә шуны әйтәм әле, Пескәй генәм, — дип элөп алып китә Карлыгач. — Малайларга һәрвакыт нәфрәт белән карарга кирәк. Шул чагында алар безне кыерсытмаслар.

Карлыгач белән Пескәй, һава шарында очып килгән малайларга нәфрәт белән карарга кирәк, дип сайрый-сайрый, колакларны тондырып бетерәләр. Шуннан соң кызлар һәммәсе дә малайларны сизмәмешкә салынырга булалар, урамда-фәләндә очраганда, кирегә борылырга яисә урамның икенче ягына ук чыгарга сүз беркетәләр.

Ләкин бу сүз беркетүдән берни килеп чыкмый. Рәсемжанның художник, Гөсләнең бер дигән музыкант булуын һәм

флейта уйный белүен каяндыр сизеп алганнар бит. Яшел шәһәрдә арфа чиертә белүчеләр генә булганга, флейтаны беркемнең ишеткәне юк, тизрәк ишетәселәре килә.

Ул арада кызлар Рәсемжан белән Гөсләнең Алма мәйданындагы Сәйлән исемле кыз һәм аның ахирәтләре яшәгән өйгә урнашуын белеп алалар. Ул өйнең икенче катында бөтен стенасын тутырып торган киң тәрәзәле, якты, иркен

бер бүлмә бар иде. Рәсемжан аны якты булганга ошата, һәм алар Гөслә белән шунда урнашалар.

Бүлмәнең тәрәзәсе мәйданга ук чыга иде. Кич житүгә, монарчы рәтләп кеше йөрмәгән Алма мәйданы кызлар белән тула. Алар кулга-кул тотышып, пар-пар булып, кәеф-сафа корып йөриләр, астыртын гына икенче каттагы тәрәзәгә күз салгалыйлар. Рәсемжан белән Гөсләне күрәселәре килгәнгә түгел, музыка тыңларга зар-интизар булганга карыйлар.

Ара-тирә ачык тәрәзәдән әле Рәсемжанның ыспай чәче, әле Гөсләнең пумала башы күренеп-күренеп китә. Беравыктан Рәсемжан тәрәзә төбенә килеп таяна да уйчан күзләре белән еракларга текәлә. Озакламый Гөслә дә күренә. Алар, як-якларына карана-карана, кулларын болгый-болгый, ни турындадыр киңәшләшеп алалар. Аннары тәрәзәдән иелеп түбән карап тора башлыйлар һәм икесе дә берьюлы икенче каттан жиргә төкерәләр дә күздән югалалар.

Тагын нәрсә көтәсең инде? Әмма кызлар көтәләр. Таралышырга уйларында да юк.

Менә бер заман, чылтырап аккан чишмә тавышлары чыгарып, флейта уйнап жибәрәләр. Көйнең авазлары дулкын-дулкын булып бер-бер артлы талгын гына агылалар; куыш уйнагандай, һавада сикерешә, атына башлыйлар, бер-берсенә килеп-килеп бәреләләр. Һәркемнең күңеле күтәрелә, һәркемнең биеп китәсе килә башлый.

Тавышсыз-тынсыз гына тэрэзэлэр ачыла. Мәйданда хәрәкәт туктап кала. Бөтен халык тын да алмыйча тыңлап тора. Көй бетеп, флейта тынарга өлгерми, каршы яктагы йортның тэрэзәсеннән арфа уйнаганнары ишетелә. Арфа моңарчы беркем белмәгән, әле яңа гына ишетелгән көйне кабатламакчы булып азаплана. Кемнәндер бармаклары кылларны кыюсыз гына чиертәләр. Жанлы гына башланган көй сүнгәннән-сүнә бара. Шул чакны флейта ярдәмгә килә, арфага кушылып көйне күтәрәп алып китә. Арфага жан керә, кыюлана төшә. Аның янына күрше йорттан икенчесе, өченчесе кушыла. Музыка күңелләрәк, дәрәжәләрәк яңгырый башлый.

Белмәмеш дуслары Рәсемжанга буяуларын китергән иде, мәйданда мондый гажәеп хәлне күрәп, аптырап кала. Мәйдан тулы кызлар шушы искиткеч матур концертны тыңлыйлар. Белмәмеш тә көйгә колак салып тыңлый башлый һәм үзе дә сизмәстән сыңар аяклап биеп китә. Ләкин үзенә берәү дә илтифат итмәгәнне күргәч, кул селтәп, ишеккә юнәлә.

Унжиденче бүлек

ҺӨНӘРМӘН БЕЛӘН КӨЙЛӘРМӘН ОЧЫРГЫЧЛАР ШӘҺӘРЕНӘ БАРАЛАР

Ялкауланып ятмагыз,
Зарядкага чыгыгыз.
Башлап жибәрсәгез шулай,
Ямьле үтәр көнегез.

Физзарядка турындагы бу жырны шагыйрь Чәчкәйский чыгарган иде. Һөнәрмән белән Көйләрмән жырлап жибәрделәр.

Әле бик иртә. Яшел шәһәрдә бар да йоклыйлар. Ә Һөнәрмән белән Көйләрмән әллә кайчан торганнар да жырлый-жырлый зарядка ясап йөриләр. Машина төзәтергә чыгарасыларын кичтән

үк белгэнгә, алар иртә таңнан торып, чыгарыгыз, дип дау-
луй башлылар. Тавыш купмагае дип, Күкебашның коты
алына, тизрәк киёмнәрен бирергә куша.

Кызлар жырны ерактан ук ишетеп, уянып китәләр дә тә-
рәзегә капланалар. Кайберләре урамга ук йөгереп чыга-
лар.

— Әй, кызлар, гаражыгыз кай тирәдә сезнең? — дип сүз
кушты аларга Һөнәрмән.

— Әйдәгез, үзем күрсәтим, — диде бер кыз. Ул нәнүснен
башында кызыл башлык, өстендә йөнтәс якалы зәңгәр паль-
то булып, аның якасы карасу көрән күбәләк корты тиресен-
нән иде.

— Күрсәт алайса: уңга барасымы, сулгамы?

— Уңга, — дип куйды кыз, тегеләрнең күн курткаларын-
нан күзен ала алмыйча.

— Уңга — ма-арш! — дип команда бирде Һөнәрмән һәм
тыкрыктан уңга борылып кереп китте. — Бер-ике! Бер-ике!

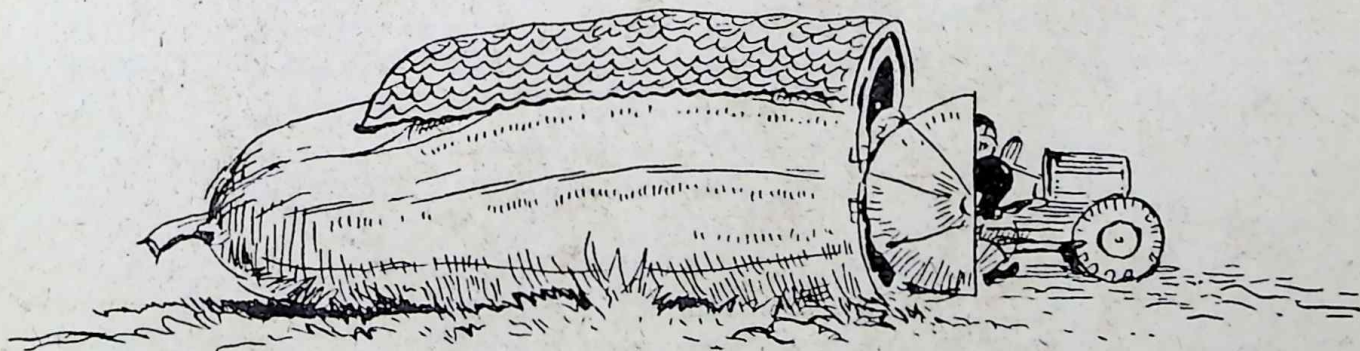
Көйләрмән аныңча ук атлап арттан бара. Теге кыз атлый-
йөгерә аларга иярә. Бер кызып киткәч, Һөнәрмән белән Көй-
ләрмән кирәкле капканы узганнарын сизми дә калалар.

— Туктагыз, тукта! Узып киттегез ич инде! — дип кычкы-
рып жибәрде теге кыз.

— Кирегә — һоп! — дип команда бирде Һөнәрмән, һәм
алар, борылып, капкага таба юнәлделәр.

Кыз кече капканы ачты да, алар ишегалдына килеп керде-
ләр. Ишегалдының бер башында чүлмәк түбәле сарай бар иде.

— Гараж димәсәң, хәтере калыр. Сарай ич бу, ниткән га-

раж булсын! — диде Көйлөрмән һәм ике аермалы ишеген ачарга тотынды.

Һөнәрмән сарай эчендәге машинаны күрәп алды.

Гараж янына тагын берничә кыз килде.

— Машинаны тышка чыгармый булмый, караңгы монда, — диде Һөнәрмән.

— Жимерек ич ул, йөрми ич ул, — диештеләр кызлар.

— Этеп чыгарабыз без аны. Әйдәгез, булышыгыз әле. Бергә-бергә, һоп!

Машина шыгырдап куйды. Шатыр-шотыр килеп чыга да башлады. Ул чыгуга, Һөнәрмән белән Көйлөрмән аның астына кереп яттылар. Кызлар аптырашып басып тордылар-тордылар да тәгәрмәч астына иелеп-иелеп карый башладылар.

Машина астыннан әледән-әле:

— И-һи, багы тузган ич! И-һи, гайкасы төшөп калган! И-һи! Сироп көпшәсе ярылган! — дигән сүзләр ишетелгәләп торды.

Машина астыннан чыккач, Һөнәрмән кызларга:

— Кая, китерегез әле гайка бора торган ачкыч, китерегез карга борыны, китерегез чүкеч, китерегез паяльник, — диде.

— Бездә андый нәрсәләр юк шул.

— Юкмыни? Нәрсәгез генә бар соң сезнен?

— Пычкыбыз бар да, балтабыз бар.

— Их сез! Балта белән автомобиль төзәтеп буламыни!

Якын-тирәдә малайлар бармы соң монда?

— Очыргычлар шәһәрәндә генә шул.

— Еракмы соң?

— Бер сэгатьлек юл.

— Сезгәдер ул бер сэгать, без әһ дигәнче барып житәбез анда. Ничек барасын гына өйрәтегез дә...

— Шушы урамнан уңга таба китәсез дә аннары шәһәрне чыкканчы туп-туры барасыз. Шәһәрне чыккач, басу юлын күрерсез, шул юл туп-туры Очыргычлар шәһәренә алып бара.

— Аңлашылды бу, — диде Һөнәрмән һәм шундук команда бирде: — Уңга — марш!.. Тукта! Сез, кызлар, чүпрәк-чапрак алып чыгыгыз да без анда барып кайткалаганчы, машинаның тузанын сөртеп куегыз. Машина караганны ярата ул, агай-эне!

— Ярый, ярый, — диделәр кызлар.

— Менә хәзер — марш!

Икәүләшеп урамга чыгып китәләр. Уңга борылгач та, Һөнәрмән тагын команда бирә:

— Жырла!

Дуслар бар куәтләренә кычырып жырлап жибәрәләр:

Бара идек урамнан,
Қилеп чыктык басуга.
Түмгәкләргә мендек без,
Чәчәкләрне күрдек без.

Шул чагында бер бака
Безгә күзен аларта.
Әй, без өйгә атылдык —
Көчкә качып котылдык.

Берсен жырлап бетергәч икенчесен, аннары өченчесен башлап жибәрәләр.

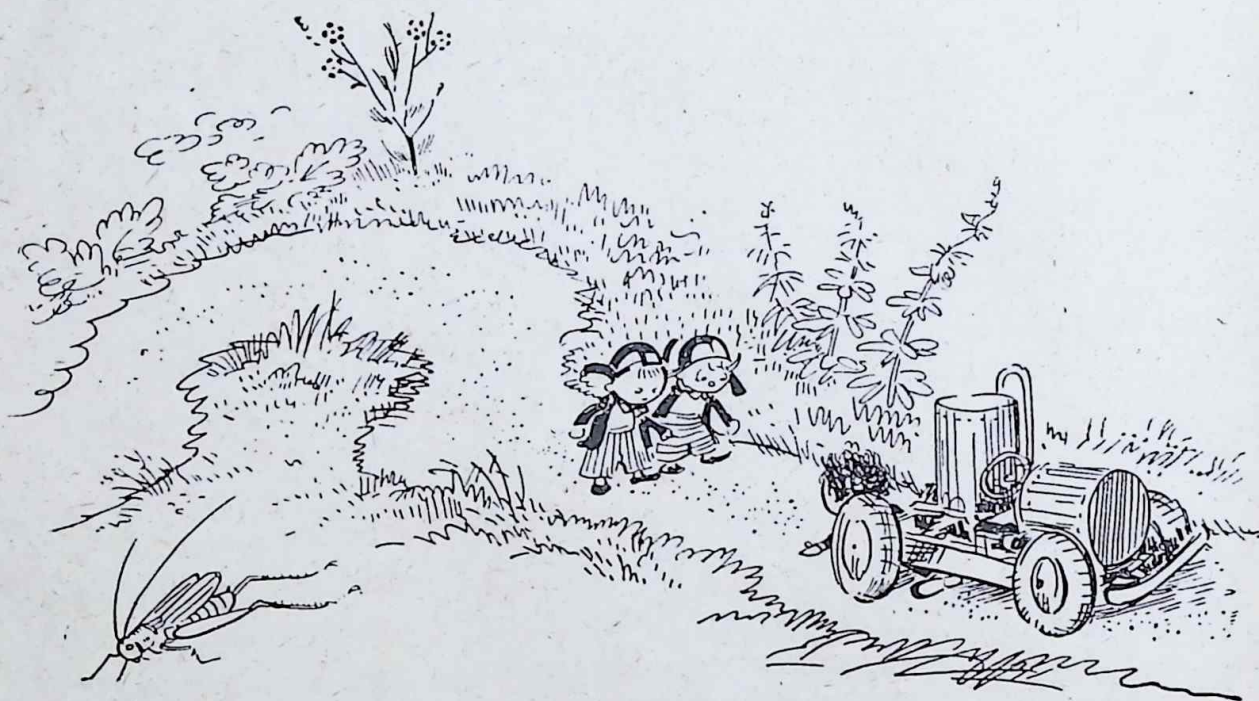
Озакламый алар басу юлына чыгалар. Бер сэгать тә узмый, Очыргычлар шәһәре күренә. Нәкъ шул чакны дуслар юл

уртасында туктап калган машинаны күрөп алалар. Якынараак килсэлэр — машина астында бер нәнүс ята. Каттып беткән кара чалбар балагы да аяклары гына күрөнө.

— Нәй, туган, кояшта кызынасыңмы болай? — дит сүз кушты аңарга Көйләрмән.

Нәнүс кара бөдрә башын машина астыннан чыгарды да:

— Күрәсең ич, машина астында кызынып ятарга туры килә, — диде.

— Нәрсә булды соң?

— Бармый гына бит, мур кыргыры! Әллә сироп килми инде, әллә газировканың чамасы бозылган — һич башым житми.

Нәнүс торып басты да ачу белән тәгәрмәчкә тибеп куйды.

Аның өстендә кара куртка булып, чалбары кебек үк, майланып-каешланып беткән. Бу бичарага машинасына утырып йөрүгә караганда машинасының астында күбрәк ятарга туры киләдер, ахры. Газлы сироп белән йөри торган машина хужаларының хәле шулайрак була инде анысы.

Һөнәрмән автомобильнең механизмнарын караштырып чыкты. Нилектән йөрмәвен белә алмагач, машинаның астына кереп чумды. Аста берәз казынганнан соң кире чыкты да башын кашып уйга калды. Һөнәрмәннән соң машина астына Көйләрмән, аңардан соң хужа үзе кереп карады. Алар шулай чиратлашып аска керә-керә, башларын кашый-кашый аптырап шактый вакыт уздырдылар.

Эзли торгач, Һөнәрмән моторның нидән туктаганын тапты бит. Машина тырылды башлады. Хужа моңа сөенеп бетә алмый иде, Һөнәрмән белән Көйләрмәннең кулларын кысакыса:

— Рәхмәт инде, егетләр! Сез булмасагыз, кичкә хәтле ята идем әле. Кая барышыгыз соң? Әйдәгез, илтөп куйыйм,— диде.

Һөнәрмән белән Көйләрмән аңарга үзләренең нишләп йөрүләрен сөйләп бирделәр.

Автомобиль хужасы:

— Гайкалар бора торган ачкыч, карга борыны, чүкеч миндә бар, миннән алырсыз. Менә паяльнигым юк шул,— диде.

— Шәһәрегездә берәрсеннән табып булмасмы икән соң?

— Нишләп булмасын ди? Бик була. Безнең механик Шөрөптә бар ул. Әйдәгез, шуңа киттек.

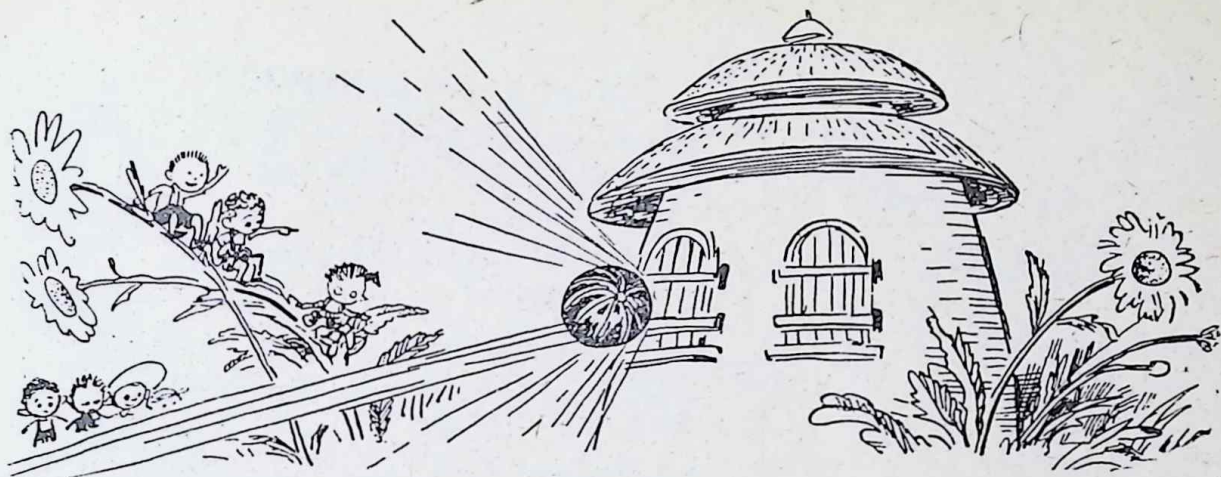
Өчәүләшөп машинага керөп утыралар да, күп тә үтми, Очыргычлар шәһәренең үзөк урамына килөп тә керәләр.

ОЧЫРГЫЧЛАР ШӘҺӘРЕНДӘ

Бу шәһәр инеш буена комлык-ка урнашкан иде. Агач үсми иде биредә, шуңа күрә урамнарында Яшел шәһәрдәге ямьлелек юк иде. Аның каравы, Чәчкәледәге кебек үк, чәчәккә күмелеп утыра иде бу шәһәр. Бигрәк матур инде өйләре! Һәр өйнең түбәсендә очлы тимер булып, аңа агач этәч куелган: ул этәч жылнең үзгәрүенә карап төр-ле якка борыла. Этәч булмаганында уенчык жыл тегермәне, анысы да бертуктаусыз әйләнеп тора. Күбесенә шылтыравык куйганнар, тегермәннең канаты әйләнгәндә, шылтыравык та шыр-шыр килә. Шәһәр өстендә анда-санда кәгазьдән ясалган очыргычлар күренә. Бу шәһәрдә очыргыч жибәрергә бик яраталар, хәтта шәһәрләренен исеме дә шуннан алынган иде. Ул очыргычларга әле тагын сыбызгылар куелган. Андый сыбызгыны ясагы берни тормый. Бер кәгазь

тасма аласың, ул кәгазь тасманы жепкә кигезәсең. Жилдә тасма жилферди дә я сызгырган, я дырылдаган шықсыз бер аваз чыгара.

Очыргычларның төрле авазлар чыгарып сызгыруына те-гермәннәрнең тырылдавы килеп кушыла да колак тондыргыч бер гүләүгә әйләнә.

Һәр өйнең тәрәзәләрендә рәшәткәле капкач бар. Ник ди-сәң, шәһәр халкы футбол уйнарга бик ярата иде. Урамда фут-бол уйный башладылар исә, тәрәзә капкачларын ябалар. Чәнки футбол уйнаганда бит туп бер дә кирәк жиргә очмый, тәрәзәгә килеп бәрелә дә тора, бәрелә дә тора. Махсус эшлән-гән рәшәткәле капкач исә тәрәзәне туптан да саклый, якты-лык та үткәрә.

Үзәк урамнан бара-бара да машина бер тыкрыкка борыла һәм такта капка алдына килеп туктый. Капка башына очлыг колга куелган, колгага пыяла шар утыртылган, ул шар, көзге-шикелле, бөтен нәрсәне күрсәтә: өйләрне дә, коймаларны да, капка төбенә килеп туктаган машинаны да — барысын да кирегә борып күрсәтә.

Машина хужасының исеме Көпчәк иде. Көпчәк койма яны-на килеп, каядыр ниндидер төймәгә басарга өлгермәде, кече капка тавышсыз-тынсыз гына ачылып та китте.

— Керегез әйдә, — диде Көпчәк кунакларга. — Шөрөп бе-лән таныштырыйм әле үзегезне! Иллә дә мәгәр кызык малай. Әйтте диярсез менә.

Башта ишегалдына керэлэр, аннары өйгө таба сулга борылар. Биш-алты басмалы таш баскычтан менэлэр, Көпчөк стенадагы төймөгө баса. Ишек бер тавышсыз ачылып китэ, һәм кунаклар бүлмөгә килеп керэлэр. Бүлмә буп-буш, бернинди өстәлурындык та күренми. Стенага бер гамак кына асып куелган. Ул гамакта аякларын бөкләп, кулларын кесәсенә тыгып берәү ята. Өстендә күгелжем комбинезон.

— Әллә шул гомергә чаклы йоклап ятасың инде? — дип бәйләнде Көпчөк, килеп керүгә. — Көпә-көндөз...

Шөрөп кунаклар ягына борылып карады да:

— Йоклап ятмыйм, уйлап ятам, — диде, акланмакчы булып.

— Таныш менә. Һөнәрмән белән Көйләрмән. Мастерлар. Паяльник кирәк аларга.

— Саумысыз! Утырыгыз, — диде Шөрөп.

Кунаклар утырып урын таба алмыйча, як-якларына карана башлагач, Шөрөп стенадагы төймөгә басты. Каршы яктагы стенадан жыелмалы өч урындык килеп чыкты — театрдан бер дә ким түгел. Кунаклар утырыштылар.

— Сиздегезме, минем өйдә бөтен нәрсә төймөгә көйләнгән бит, — дип аңлатып бирде хужа. — Төймөгә басасың — ишек ачылып китэ, тагын берсенә басасың — урындык килеп чыга, өстәл кирәк дисәң, анысы бар.

Шөрөп икенче төймөгә басуга, стенадан өстәл тактасы килеп чыгып, Һөнәрмәннең башына чак кына тими калды.

— Бик уңайлы, әйе бит? — дип сорап куйды Шөрөп.

— Әйтәсе дә юк инде! — дип, аның сүзен жөплөдө Һөнәрмән, башыма тагын берәр нәрсә килеп төшмөгәе дип, ялт-йолт карана-карана.

— Фантастикага якын техника! — дип мактанып та алды Шөрөп.

— Тик менә стена буенда гына утырып була, шунысы жайсызрак, — диде Көпчөк моңа каршы.

— Урындыкны күчереп йөртер өчен нәрсәләр кыландырырга икән, дип уйлап ята идем әле менә.

— Гади урындык ясавы ансатрак булмасмы икән? — дип, яңа тәкъдим кертте Көйләрмән.

— Чынлап та, шәп фикер бу! Тотам да гади генә бер урындык уйлап чыгарам, — диде Шөрөп, сөенә-сөенә. — Гадилектә шул хикмәт! Әллә син дә механик инде, туган?

— Механик шул, — дип куйды Көйләрмән. — Без икебез дә механиклар.

— Паяльник кирәк, дисез инде алайса?

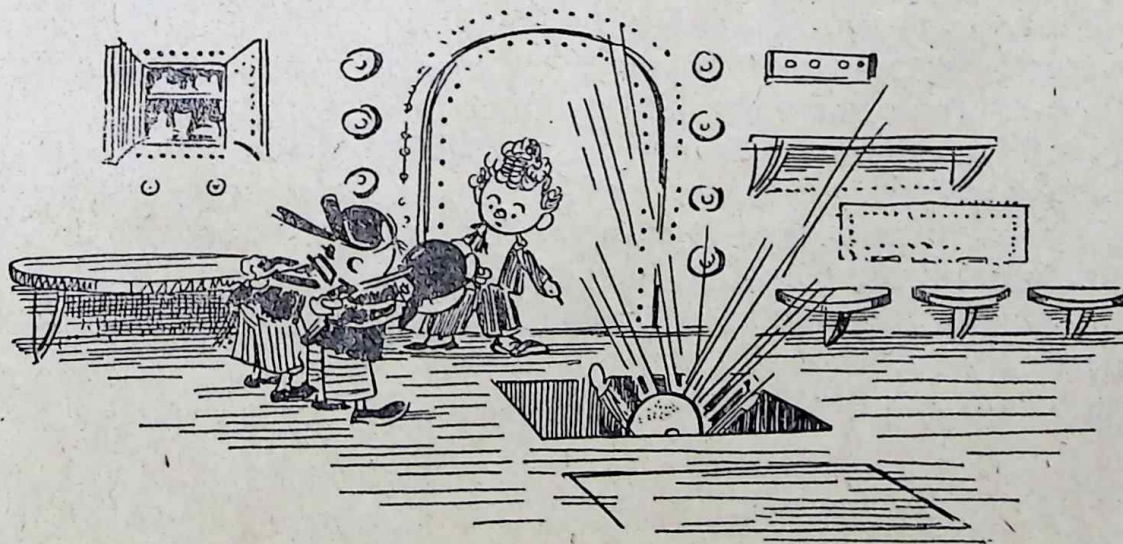
Шөрөп тагын бер төймәгә басты да, кунакларын таң калдырып, гамагы-ние белән түбән төшә башлады.

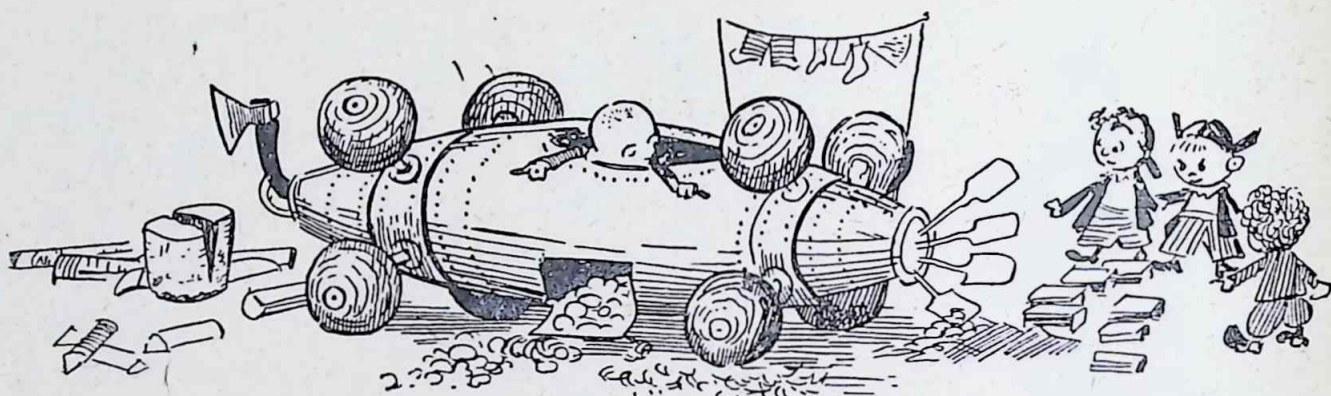
— Тегенди гамактан төшкәндә аягың бауга эләгеп-нитеп егылсаң, авыз-борының жимерелүе бар, — дип аңлатты ул идәннән тора-тора. — Минем механикалаштырылган гамакта андый куркыныч бөтенләй юк. Башта идәнгә төшәсез, аннары гына торып басасыз. Ятарга кирәк булганда да шулай ук: идәнгә ятасың да төймәгә төртәсез, гамак үзе алып менеп китә.

Шөрөп бүлмә буйлап төймәләргә төрткәләп йөрде. Тагын урындыклар, өстәлләр, киштәләр килеп чыга торды, әллә нинди шкафларның, кладовойларның ишекләре ачылып-ачылып киткәли торды. Шулай йөргәндә, ул бер төймәгә баскан иде — үзе дә идән астына төшөп китте.

Бер минут узмагандыр, ишегалдыннан:

— Монда чыгыгыз! — дип кычкырганы ишетелде.

Дуслар чыктылар, Шөрөп аларны калай ишекле таш сарай алдына алып килде.

— Минем гараж шушында инде.

Бер төймөгө төрткөн иде, калай ишек, сәхнәдәге пәрдә шикелле, өскә күтәрелде. Гаражда эллә никадәр тэгәрмәчле гажәеп бер автомобиль күрөп алдылар кунаклар.

— Сигез тэгәрмәчле пар автомобиле ул, пестә суыткычлы,— дип аңлатты Шөрөп аларга.— Дүрт тэгәрмәче аста, дүртесе өстә. Болай ул үзе аскы тэгәрмәчләрәндә йөри. Өскөләрә әйләнәп китә калса дип кенә эшләнгән. Тэгәрмәчләрнең сигезе дә авышрак утыртылган. Шуңа күрә минем автомобиль бүтән машиналар кебек кенә йөрми, ул яны белән дә, баштүбән дә йөри ала. Бернинди авария дә куркыныч түгел.

Шөрөп тиз генә машинасына кереп утырды да төрлечә йөртеп күрсәтте, аннары сүзен дәвам иттереп болай диде:

— Бак урынына газлы суны жылыту өчен казан куелган. Су кайнап парга әйләнә дә пешкәккә китереп бәрә һәм тэгәрмәчләрне кызурак әйләндерә башлый. Казан артында банка бар, банкада пестәле морожрый ясала, цилиндрны шул суыта. Жылынып изрәгән морожрый труба буйлап казанга агып төшә дә моторны майлауга китә. Машина беренче, икенче, өченче, дүртенче тизлектә һәм арты белән дә, яны белән дә йөри ала. Машинаның арткы өлешендә киём юа торган жайланма бар. Ул теләсәң нинди тизлектә барганда да эшли ала. Тыныч чагында, ягъни туктап торган арада машина утын вата, балчык изеп, кирпич әвәли, бәрәңге чистарта.

Бу гажәеп машинага таң калып, дуслар Шөрөпнең мастерскоена керәләр. Нинди генә нәрсәләр юк иде монда: ватыйк велосипед дисеңме, жимерек самокат дисеңме, агачтан ясалган бөтерчекләр дисеңме.

Күпме генә эзләмәсен, паяльнигың барыбер таба алмады Шөрөп. Иске-москының астын өскә әйләндереп бетергәч кенә, маңгаена шапылдатып китереп сукты:

— Ачык авыз димә инде мине! Тапкыржанда онытып калдырдым лабаса мин аны. Сөзгә шунда барырга туры килә инде.

— Машина белән хәзер барып житәбез анда,— ди Көпчәк.

Шөрөп белән сабуллашып, урамга чыккач та:

— Ул Тапкыржан дигәнегез кем тагын? — дип сораштыра башлады Һөнәрмән.

— Тапкыржан язучы ул.

— Чынлапмы? — Көйләрмәннең исе китте.— Андый нәнүс белән танышуы үзе ни тора бит! Минем әле гомеремдә дә язучы белән сөйләшкәнем булмады.

Көпчәк, машинасына утыра-утыра, серле генә итеп:

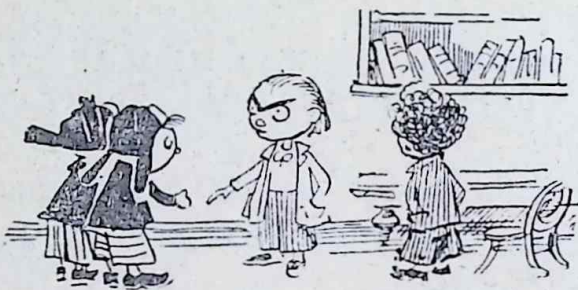
— Танышасыз инде алайса,— дип куйды.— Анысы да аның үзенә күрә кызык малай.

У н т ы г ы з ы н ч ы б ү л е к

ТАПКЫРЖАНДА КУНАКТА

Тапкыржан эш бүлмәсенен ачык тәрәзәсе буена, ике кулын күкрәгенә кушырып, баскан да уйчан гына кыяфәт белән еракка карап тора. Чәчен артка тараган, кашлары бергә то-таша язган, ул кашлары ана акыллы бер кыяфәт биреп торалар. Бүлмәсенә өч нәнүс килеп кергәч тә, Тапкыржан кымшанмый да. Көпчәк кычкырып исәнләште дә Һөнәрмән белән Көйләрмәннең нинди егетләр булуын һәм нишләп

йөрүлөрөн аңлатып бирде. Эмма Тапкыржан кымшанмады да. Башына килгән ниндидер серле фикерне койрыгыннан эләктермәк буладыр, дип уйларлык иде.

Көпчәк уңайсызланып жылкәсен жыерып куйды, Һөнәрмән белән Көйләрмәнгә: «Әйттемме мин сезгә!» — дигәндәй, көлемсерәп карап алды.

Шулай күпмедер торганнан соң гына, Тапкыржан, йокыдан уянгандай, кинәт кунаклар ягына таба борылды һәм сүзләргә сузып-сузып кына, ягымлы йомшак тавыш белән:

— Сә-ла-ам сез-гә, сә-ла-а-ам! — дип куйды. — Гафу кыласыз, дуслар. Хыял белән канатланып ерак-еракларга киткән идем... Тапкыржан, — дип, танышырга кулын сузды ул.

Һөнәрмән аның коймак шикелле йомшак кулын кысты.

— Тапкыржан, — дип, хужа, бик киң алдырып, кулын Көйләрмәнгә сузды.

— Көйләрмән, — дип, Көйләрмән дә аның кулын кысты. Тапкыржан өченче мәртәбә:

— Тапкыржан, — дип кабатлады һәм кулын Көпчәккә сузды.

— Без танышлар ич инде! — диде Көпчәк.

Хужа моңа таң калгандай бер кыяфәт белән:

— Әйе шул, Көпчәк түгелме соң?! Сәла-ам сезгә! Сә-ла-ам! Узыгыз, утырыгыз, дуслар, — дип, түрдән узарга кыстый башлады.

Кунаклар утырыштылар.

Тапкыржан, хыял белән канатланып еракларга киткән булса да, Көпчәкнең сүзләре колагына кергәнне сиздереп, сүз башлады:

— Сез, Шөрөп белән таныштык, дисез инде алайса? Ул сезгә үзенең алынмалы урындыкларын, өстәлләрен күрсәткәндер инде? Хе-хе-хе!..

Һөнәрмән баш какты. Хужаның йөзенә көлемсерәү чыкты. Жанына бертөрле рәхәтлек китергәндәй, тезләрен уыштырып алды:

— Хе-хе!.. Мәзәк тә халык инде бу уйлап табучылар дигәнең. Я, әйтегез әле миңа, нигә кирәк ул алынмалы өстәлләр, ачылмалы шкафлар, менеп-төшөп йөри торган гамаклар? Минем үземә калса, гади урындыкка утыруы күңеллерәк: син торып киткәч, шапылдап ябылмый, ичмасам. Караватың да бер төшөп, бер менеп йөрмәсен инде. Нигә кирәге бар аның? Андый караватка ятмыйм да мин, кирәге дә юк! Женем сөйми!

— Сызгә бит әле ят диюче дә юк, — диде Көпчәк. — Уйлап табучы ла ул Шөрөп. Кулына эләккән әйберләргә әйбәтрәк итәсе килә. Дөрөс, аның эшлэгәне һәрвакыт уңышлы гына чыкмый чыгуын, шулай да аның файдалы ачышлары да бар. Шәп мастер ул.

— Мин дә бит аны начар мастер димим. Бик беләсегез килсә, ул гажәеп әйбәт мастер, — диде хужа. — Дөрөс сүзгә җавап юк: Шөрөп иң-иң әйбәт мастер! Ул миңа бер дигән лыгырмаш ясап бирде.

— Ниткән нәрсә соң ул лыгырмаш дигәнегез?

— Үзе сөйли торган машина. Менә карагыз.

Тапкырҗан кунакларны өстәл янына алып килде. Өстәл өстендә бәләкәйрәк кенә бер прибор тора иде.

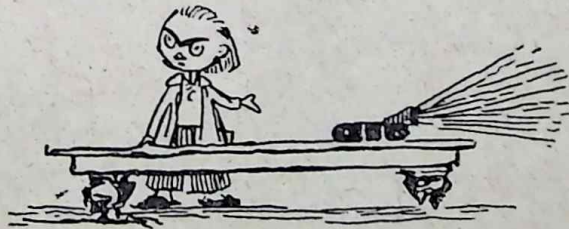
— Шартлыча аны чемодан дисәң дә була. Бер ягында менә тишеге бар. Шуның алдына килеп берәр сүз әйтсәң, төймәсен генә басасың да, лыгырмаш син әйткәнне кабатлый. Сөйләп карагыз әле менә, — диде Тапкырҗан Һөнәрмәнгә.

Һөнәрмән приборга таба иелә төшебрәк:

— Һөнәрмән, Һөнәрмән. Көйләрмән, Көйләрмән, — диде.

— Көпчәк, — дип өстәп куйды Көпчәк, шулай ук иелеп.

Тапкырҗан төймәгә төрткән иде — лыгырмаш карлыккан тавыш белән:

«Һөнәрмән, Һөнәрмән. Көйләрмән, Көйләрмән. Көпчәк», — дип кабатлады.

Кунакларның исе китте.

— Бу лыгырмаш ни эшкә кирәк булды соң әле сезгә? — дип сорап куйды Көйләрмән.

— Кирәк булмаган кая! — дип кычкырып жибәрде Тапкыржан. — Мондый приборың булмаса, нинди язучы син! Чемоданны теләсә нинди өйгә куясың да, ул сиңа бөтен сөйләшкәннәрен түкми-чәчми язып ала. Шуны күчереп яздыңмы — менә сиңа повесть я роман.

— Язучы булу бик җиңел икән алайса! — диде Көйләрмән. — Минем укыганым бар. Язучыга тагын уйлап таба белергә кирәк, диебрәк әйтелгән иде шикелле.

— Һи, уйлап таба белергә, имеш! Табарсың монда, бөтенесен табып бетергәч! Нинди генә нәрсәгә тотынма — сиңа хәтле язылган булып чыга. Ә монда син тот та күчереп яз. Өр-яңа нәрсә килә дә чыга.

— Сезнең ул приборыгызны кемнең генә үз өенә куйдырасы килер икән?

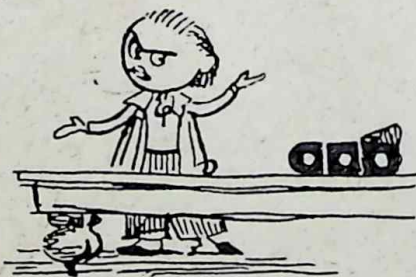
— Хәйләсен табам инде. Чемодан күтәрәп кунакка барам да я урындык астында, я өстәл астында онытып калдырам. Соңыннан инде минем артта ни сөйләшкәннәрен рәхәтләнеп тыңлап утырам.

— Ничегрәк сөйләшәләр соң? Кызык бит, ә?

— Бик кызык хәл инде. Алай ук булыр димәгән идем. Берни сөйләшмиләр икән: юкка-барга шарык-шорык көлеп утыралар, этәч булып кычкыралар, эт булып өрәләр, дунгыз булып мыркылдыйлар, мәче булып мыраулуйлар.

— Гажәп!

— Һи! Менә мин дә шулай дим шул. Син барында адәм рәтле генә сөйләшеп утыралар бит инде югыйсә. Киттең исә, әллә нинди әкәмәт килеп чыга. Кичәге көнгесен тыңлагыз әле менә. Бер танышларда

булган идем, чемоданны өстэл астында калдырган идем.

Тапкыржан чемоданның капкачы астына куелган дискны боргалый, төймәсенә дә баскалый. Нидер шыелдап ала, ишек ябылган тавыш ишетелә. Бер минут чамасы тып-тын торганнан соң шаркылдап көлеп жибәрәләр. Кемдер: «Өстэл астында»,— ди. Чыштыр-кыштыр киләләр. Тагын көлешәләр. Кемдер этәч булып кычкыра, мәче булып мыраулый, эт булып өрә! Икенче берәү сарык булып мәэлди. Тагын берсе: «Кая, үзем ишәк булып кычкырым әле,— ди дә: — Иho! И-ho!.. — дип кычкыра, аннары колын булып кешни: Ми-ha-ha-ha!» Тагын шаркылдап көлеп жибәрәләр.

Тапкыржан тәмам аптырашта калды:

— Күрдегезме инде... ишеттегезме, дигәнем?

— Әйе шул, бер дә романлык нәрсә күренми әле монда,— дип куйды Һөнәрмән.

— Мин сезгә аның серен ачып бирәм хәзер,— диде Көпчәк, Тапкыржанга карап.— Шәһәрдә бу аппарат турында белмәгән нәнүс юк. Шуңа күрә, сез чыгып китүгә, жыен юк-барны кычкыра башлайлар.

— Нигә алай итәләр соң?

— Сез бит аларны кәкре каенга терәтмәкче буласыз, алар сезнең үзегезне терәтәләр. Сез аларның нәрсә сөйләгәнән белмәкче буласыз, алар сезнең үзегездән көләләр: дунгыз булып мыркылдыйлар.

Моңы ишеткәч, Тапкыржанның кашлары жыерылды:

— Әле шулаймы? Барыбер хәйләлим мин аларны. Тотам да аппаратны тәрәзә төпләренә яшереп куям. Бу аппарат үзен аклар әле. Аннары менә монда күз салгызы. Нәрсә булыр диез моңы?

Тапкыржан үзенен кунакларына жыелма палатка дисэн, кечерэк, зонтик дисэн, зуррак бер нәрсә күрсәтте.

— Зонтиктыр эле? — диде Көйләрмән.

— Юк шул менә. Язучы өчен эшлэнгән жыелма өстәл-урындык, — дип аңлатып бирде хужа. — Әйтик, сезгә урман күренешен тасвирларга кирәк, ди. Барасыз урманга, жәеп жибәрәсез өстәлегезне, утырасыз жайлап кына, язасыз бөтен күргәннәрегезне. Утырып карагыз эле менә.

Зонтикка охшаган нәрсәнең тоткасындагы төймәгә басып жибәрүгә, зонтик жәелеп китте, урындыгы-ние белән кечерэк кенә өстәлгә әйләнде. Көйләрмән ничек житте алай урындыкка кереп утырды.

— Утыруы бик жайлы бит, э? Илһам килә бит, э? — дип сөйләнүен дәвам итте Тапкыржан. — Үләнгә утырып, яисә жиргә утырып язуга караганда бу рәхәтрәк инде анысы.

Көйләрмән генә рәхәтне дә, илһамны да бер дә сизми иде. Киресенчә, аның аяклары авырта башлады. Шуңа күрә ул сүзне тизрәк икенчегә борып жибәрмәкче булып, өстәл артынан чыга-чыга:

— Сез нинди китаплар яздыгыз соң? — дип сораштыргандай итте.

Тапкыржанның дәресең әйтми чарасы калмады:

— Минем язган юк шул эле. Язучы булуы, ай-һай, авыр нәрсә. Үзегез күрәп торасыз, язучы булганчы миңа кайбер нәрсәләрне эшләтеп алырга туры килде. Башта мин менә шушы өстәлне ясап бетергәннәрен көттем. Еллар буге көтәргә туры килде. Өстәл эзер булгач, әлеге апаратын ясаганның көтә башладым. Осталар бит алар яман да кыстатучан халык.

Шөрөпнө өйткөн дө-юк инде. Уйлап кына карагыз менө: приборны ничек итеп эшлэргө дип ике ел ярым баш ватты. Көтө аламмы мин, юкмы — анда аның эше юк. Исе китө синең ижатыңа! Лыгырмаш катлаулы нөрсө инде, анысы шулаен шулай. Ичмасам, катлауландырмаска иде!

Һөнөрмән моны ишеткөч, жәллөгән тавыш белән:

— Катлауландырдымыни? — дип сорап куйды.

— Катлауландырмаган кая! Гади лыгырмаш кына ясап ташлыйсы урынга, ул тузан жыя торган машина белән икесен бергә ясый башлады бит! Я, нөрсөгө ди миңа тузан жыя торган машина? Ә бит ел ярым вакытны алды шул юк кына нөрсө. Кайгырган юк тагы! — дип кул гыңа селтәде Тапкыржан. — Хәзер болар булды инде, вак-төяк нөрсәләр генә кирәк.

— Язучы уйлыйсыны уйлый торган машина булса иде менә! — диде Көйлөрмән.

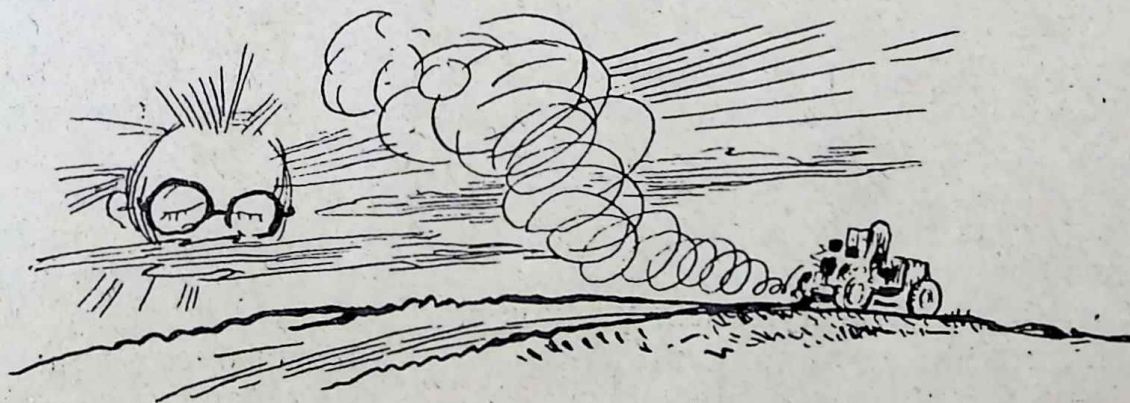
Тапкыржан моңа каршы килмәде:

— Булсын иде шул менә! — диде.

Кояшның жиргә таба тәгәрәвен күрөп алып, кунаклар китәргә жыендылар. Паяльникны кыстырып, ишегалдына чыктылар.

— Юл кешесенөң юлда булуы хәерле, — дип куйды Һөнөрмән. — Ай-һай, төнгө калмасак ярар иде!

— Егетләр, юкка борчыласыз. Мин сезне машина белән хәзер илтеп ташлыйм. Башта берәз тамак ялгап аласы иде, — дип, Көпчөк кунакларны өенә алып кайтып китте.

РӘСЕМЖАН ЭШКӘ КЕРЕШӘ

Һөнәрмән белән Көйләрмән паяльник эзләп икенче шәһәргә барган арада, Яшел шәһәрдә зур-зур хәлләр булып алды. Иң беренче нәрсә шул булды, Рәсемжан Карйолдызның портретын ясады. Ике сәгать вакыты китсә киткәндер, эмма шәп чыкты да соң портреты. Карйолдыз портретта матуррак та чыккан эле, диючеләр дә булды булуын, ләкин андый юк-бар сүзгә ышанырга ярамый. Карйолдыз ансыз да матур. Әгәр дә инде художник аның чибәрлеген тулырак чагылдыра икән, бик яхшы итә, чөнки рәсем сәнгатеннән нәкъ энә шул нәрсә таләп ителә дә.

Теләгән нәнүсләр күрә алсын өчен, портретны аскы катнын стенасына эләр. Теләүчеләр шактый жыела. Аны күргән беренеч Рәсемжаннан үз портретын ясатасы килә. Эмма Карйолдыз аларны, комачауламасыннар дип, өске катка аяк та бастырмый: художник анда Күккүзнең портретын ясый.

Белмәмеш, үзен художник итеп күрсәтергә теләп, Рәсемжанга бер дә кирәкмәгән киңәшләр биреп йөри иде, тавышны ишетеп алды.

— Нинди тавыш ул анда? Нинди шау-шу? — дип кычыра-кычыра түбәнгә төшей китте. — Хәзер үк таралыгыз!

Бичара кызлар, художник янына керәселәре бик килгәнгә, бу тупас сүзләргә дә үпкәләп тормыйлар. Киресенчә, Белмәмешне уратып алалар да, «сөекле Белмәмешкәй» дип иркә сүзләр әйтә-әйтә, кумавын үтенәләр.

Белмәмеш кызларны эткәли-төрткәли стена буена куа:

— Чиратка тезелегез, чиратка! — дип жикеренә ул. — Чи-

ратка басыгыз, дилэр сезгә, югый-сә барыгызны да куып чыгарам!

— Бу чаклы да тупас кыланьсыз икән, Белмәмеш! — ди Қарйолдыз, моны күреп. — Шулай ярыймыни? Сезнең өчен мин кызарам.

— Ярый ул, — дип жавап кайтара Белмәмеш.

Нәкъ шул чакны бүлмәгә тагын бер кыз күбәләктәй очып килеп керә һәм, шау-шудан файдаланып, өскә менә торган баскычка таба уза. Белмәмеш, моны күреп, баскычка ташлана һәм кызны беләгеннән тупас кына эләктереп алмакчы була. Қыз туктап кала, майга бик горур гына карап ала да, бармак янап:

— Саграқ кыланыгыз! Миңа чиратсыз да ярый: шагыйрә мин! — ди.

Қыз шулчаклы кыю кыланганга, Белмәмеш югалып кала, ә шагыйрә ул арада салмак кына атлап баскычка таба китеп бара.

Белмәмеш аптырап карап тора.

— Ничек диде? Кем дип әйтте? — ди ул, баскыч ягына күрсәтеп.

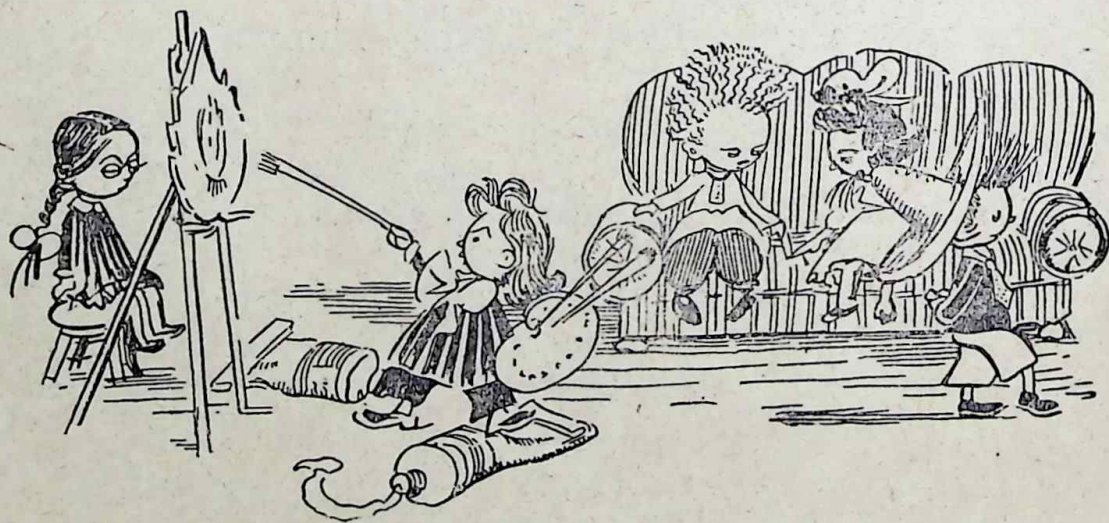
— Шагыйрә ул. Шигырьләр яза, — дип аңлатып бирәләр кызлар.

— И-и-и... — дип суза Белмәмеш. — Әллә кем дип уйларсың! Бездә дә бар бер шагыйрь, минем шәкерт. Электрәре мин аны шигырь язарга өйрәткән идем, хәзер яза белә инде.

— Ах, шулай укмыни! Сөз дә шагыйрь идегизмени?

- Шагыйрь идем шул.
- Бу чаклы сәләтле булырсыз икән! Художник та булгансыз, шагыйрь дә...
- Музыкант та,— дип өсти Белмәмеш, эре генә.
- Берәр шигырегезне укымассыз микән?
- Соңыннан, соңыннан,— дигән була малай, эшем кешеседәй кыланып.
- Шагыйрегезнең исеме ничек соң?
- Чәчкәйский.
- Кызык та инде! — дип, кулларын чәбәкләп алалар кызлар.— Сезнең шагыйрегезнең исеме Чәчкәйский, безнекең — Асылташ. Матур исемнәр бит, ә?
- Матур шул,— ди Белмәмеш.
- Ошыймы соң сезгә Асылташ дигән исем?
- Ярыйсы болай.
- Сез аның шигырьләрен белсәгез икән! — диешәләр кызлар.— Шигырьләрен! Менегез өске катка, ул анда укымый калмас. Ошар микән сезгә, юк микән?
- Менсәм дә ярый торгандыр,— ди Белмәмеш.
- Ул менгәндә, Рәсемжан инде Күккүзнең портретын эшләп бетереп ята иде. Асылташ Гөслә белән янәшә диванга утырган да музыка турында гәп сата. Белмәмеш, ике кулын артка куеп, ара-тирә шагыйрәгә кырын-кырын караштыргалап, бүлмә буйлап йөрәнергә тотына.
- Нәрсә дип бер ары, бер бире йөрисез әле? — ди Асылташ аңарга.— Күз көеге булып йөрмәгез, зинһар, барыгыз, утырыгыз.

— Утырмый гына торсын эле! — дип жибәрә Белмәмеш тупас кына.— Тотармын да менә портретыгызны ясамаска кушармын!

Асылташ художникка таба борыла:

— Шулаймыни? Чынлап та аның сезгә кушарга хәленнән киләмени? — дип сорый ул.

Рәсемжан пумаласы белән тырышып-тырышып буяу сала иде, Белмәмешнең сүзләрен рәтләп ишетмәгән дә иде.

— Килә. Аның хәленнән бар да килә,— дип кенә котыла. Белмәмеш, аның сүзен куәтләп:

— Килә шул менә. Бөтенесе дә мин кушканны тыңларга тиешләр: мин бит башлык,— дип өсти.

Белмәмешнең иптәшләре арасында дәрәжәсе шулчаклы зур икәнән ишеткәч, шагыйрә берәз аның күңелен күрергә була.

— Карагыз эле, һава шарың сез уйлап чыгардыгызмыни соң? — дип сорый ул.

— Тагын кем булсын?

— Мин сезнең турыда шигырь язам эле бер.

— Бик кирәге бар иде! — дигән була Белмәмеш.

— Алай кырт кисмәгез! — ди Асылташ сузып кына.— Сез бит минем нинди шигырьләр язганымны белмисез. Укыйммы үзегезгә берәр шигырь?

— Ярый алайса, укыгыз.

— Мин сезгә эле шушы көннәрдә генә язган шигыремне укыйм. Тыңлагыз:

Мин черки тоттым,

Чер-чер!

Черкине мин яратам,

Яра-яра-яратам!

Черкигә моңсу булды,

Миңа ул бик жәл булды.

Моңы жибәрим тизрәк,

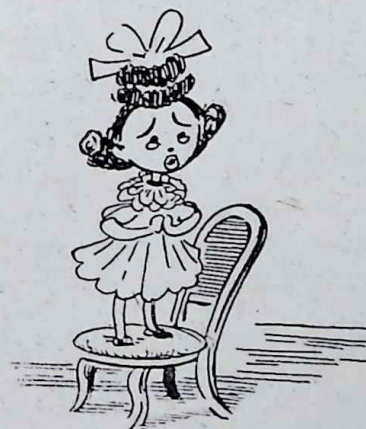
Кырмайска тотыйм тизрәк.

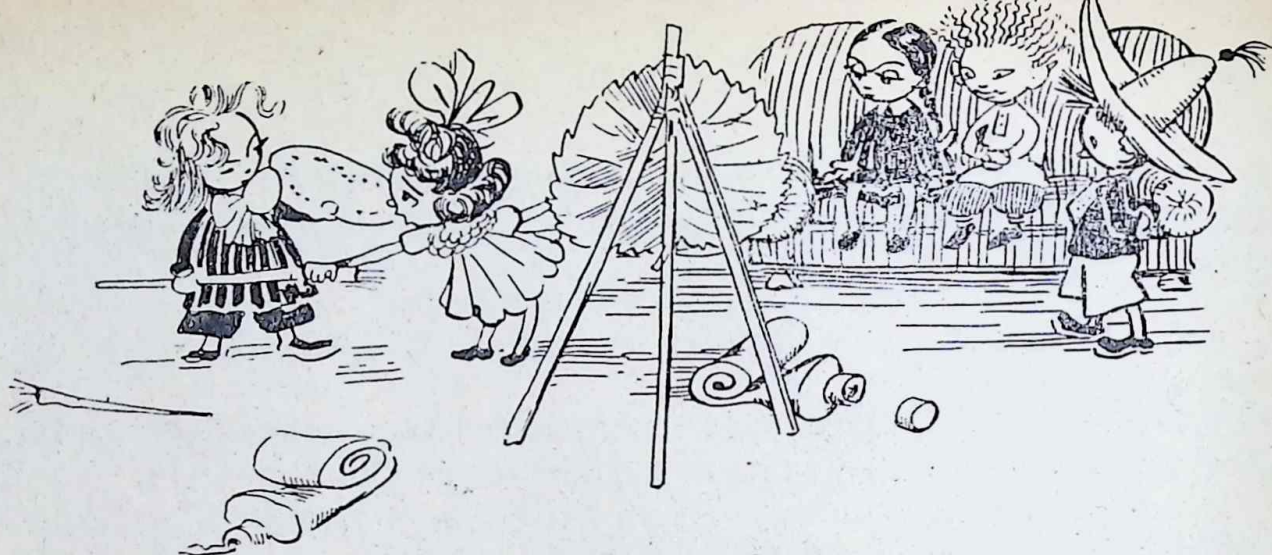
Кырмайска да моңсуланды,

Ул да ирекле бөжәк...

Алар белән маташканчы,

Китап укырга кирәк.

— Браво, браво! — дип куя Рәсемжан, кулларын чәбәкли-чәбәкли. Гөслә дә мактый:

— Бик матур шигыр бу,— ди.— Сез бит черки турында әйтү белән генә чикләнмисез, китап укырга кирәклеген дә телгә аласыз. Файдасы искиткеч зур бу шигырьнең.

— Менә тагын укыйм, тыңлагыз,— дип, шагыйрә тагын бер шигырен укып жибәрә. Монысы чикерткә турында һәм «Китап укырга кирәк» дип түгел, ә «күлмәк ямарга кирәк» дип бетә иде.

Аннан соң укыган шигырьләрендә я «кулны юарга кирәк», я булмаса «идән себерергә кирәк» дигән киңәшләр бар иде.

Ул арада Рәсемжан Күккүзнең портретын эшләп бетерде. Барысы да мактый-мактый шул портретны карарга тотындылар.

— Бик шәп!

— Искиткеч матур!

— Сокланыч булган! — дигән сүzlәр ишетелде.

Асылташ исә художникка:

— Жанкисәгем, минем портретны да шулай зәңгәр күлмәкле итеп эшли алмассыз микән? — диде.

— Өстегездә яшел күлмәк булганда, ничек зәңгәр иттерим инде? — диде Рәсемжан, аптырап.

— Жанкисәгем, сезгә барыбер түгелмени? Яшел күлмәкне зәңгәр итеп ясагыз да кугыз. Күккүзнең зәңгәр күлмәк белән шулчаклы чибәр чыгасын белгән булсам, мин дә зәңгәрне киеп килгән буладыр идем.

— Ярар инде,— дип, художник риза булды.

— Күзләремне дә күгелжем итегез.

— Сез коңгырт күзле ләбаса! — диде Рәсемжан, аңа каршы төшөп.

— И жанкисәгем, сезгә бит ул берни тормый. Яшел күлмәкне зәңгәр итеп ясаганны, коңгырт күзне күгелжем итә алмыйсызмыни?

— Аның аермасы бар, — дип аңлатты художник. — Теләсәгез, күлмәкне аны алмаштырып та кия аласыз, ә күзләрегезне һичбер кайчан үзгәртә алмыйсыз ич сез.

— Шулай дисез икән алайса! Ул чагында коңгырт итегез, тик зуррак кына булсын!

— Сезнең күзләрегез болай да бик зур ич.

— Жә инде! Чак кына зуррак булсын инде. Керфекне дә озынрак ясагыз.

— Ярар, ясармын.

— Чәчемне дә алтынсу итсәгезче икән. Минем чәчем шундыйрак бит, — дип ялварды Асылташ.

— Анысын ясыйбыз аның.

Рәсемжан эшкә тотынды. Шагыйрә әледән-әле урыныннан сикереп тора да портрет янына йөгереп килә:

— Күзне зуррак итегез инде! Тагын, тагын, тагын! Керфекләр дә ясагыз! Авызны кечерәйтә төшегез... Тагын, тагын!

Портретта аның күзләре чамадан тыш зур, авызы артык кечкенә, чәче саф алтын төсөндә була булуын, охшашлык ягына чамалы килеп чыга. Әмма шагыйрәнең күнеленә портрет бик хуш килә, аңа бүтәнә кирәкми дә.

ҲӨНӘРМӘН БЕЛӘН КӨЙЛӘРМӘН КАЙТЫП ТӨШӘЛӘР

Асылташ, портретын бик саклык белән генә тотып, аска төште. Аны шундук сырып алдылар. Матурлыгы ягыннан бу портрет Карйолдыз портретыннан да, Күккүз портретыннан да матуррак, калышса, охшашлык ягыннан гына калышыр, дигән фикергә килделәр.

— Сезнең бер дә акылыгыз юк икән. Матурлык кыйммәтме, әллә охшашлыкмы?

— Әлбәттә, матурлык!

Шул вакытны тыннары кысылып Карлыгач белән Пескәй бүлмәгә атылып килеп керәләр.

— Бар икән күрәселәребез! — дип кычырып жибәрәләр алар бусагадан ук. — Егылабыз, тотыгыз!

Шул житә кала кызларга.

— Ни булды сезгә? — дип сораштыра башлыйлар.

— Киттек бүген больницага... — дип сөйли башлый Карлыгач.

— Бүген чыгасы малайларны алып кайтырга... — дип өстәп куя Пескәй, аны бүлдереп.

— Күкебаш әйтә, малайлар чыгып киттеләр инде, ди...

— Шуннан без тоттык та бүтәннәрән сорадык, — дип, дусти бүлдермәсен өчен, ашыгып сөйләп китә Пескәй: — Шуннан Күкебаш безгә Аптырый белән Тартайны биреп жибәрде шул. Урам буйлап алып кайтадыр идек, тоттылар да алмагач башына менеп качтылар болар.

Карлыгач өлгер генә:

— Беләсегез бик килсә, тәрбияләргә тотынырлар, дип котлары алынган, — дип кыстыра һәм көлеп жибәрә.

— Бик тәрбиялисебез килеп тора иде инде! — дип куя Пескәй, иреннәрән турсайтып.

— Алар хэзер кайда соң? — дип сорый Күккүз.

— Алмагач башында калдылар. Алма өзө башламаңалар ярый да бит... — ди Карлыгач.

— Әйдәгез, барып карыйк, — ди Кар-йолдыз.

Аптырый белән Тартай алмагач ботагына менеп атланганнар да алма өзмәкче булып азапланалар иде. Сабагы өзелмәсме дип, алманы борыпмы-боралар иде. Бервакытны алар урам буйлап килүче кызларны күрөп алдылар. Кызларның урам уртасында туктап, үзләренә шулай кызыксынып карап торуларын күргәч, Тартай алманы тагын да тырышыбрак боргалый башлады. Аптырый исә алма сабагына теше белән үк ябышты.

— И, берне дә өзмәгәннәр ич әле, — дигән тавыш ишеттеләр алар түбәннән. Аска караганнар иде — күм-күк күзле бер кызы болардан көлөп тора.

— Син тавышланма, зәңгәр күз! Әллә син алма өзүнә бик жиңел эш дисеңме? — дип мыгырданып куйды Аптырый.

— Пычкы бирсәк, жиңеләймәсме икән соң?

— Әйттең сүз! Китер генә син безгә пычкыны!.. — дип жавап кайтарды Тартай.

Күккүз якындагы бер өйгә йөгөрөп кенә кереп, пычкы алып чыкты. Пычкыны Тартайга сузды. Бер минуттан алма жиргә килеп төште.

— Әйдәгез, алма жыябыз, кызлар! Малайлар безгә булышырга булдылар! — дип кычкырып жи-
бәрде Күккүз.

Дүрт-бишләп кыз жирдәге алма янына йөгере-
шөп килделәр дә якындагы ишегалдына тәгәрәтеп алып киттеләр.

Яшел шәһәрдә һәр өйнең астында яшелчә-жимеш саклар өчен подвал эшлэнгән иде. Алманы тәгәрәтеп китергәч, жир белән тигез ишекне ачып, шунда керттеләр. Ишектән кергән жиргә такта улак куелган. Алманы шул улак буйлап подвалга тәгәрәтеп төшереп жибәрделәр дә кире урамга йөгәрделәр. Каршыларына икенче алманы тәгәрәтеп килүче кызлар очрады.

Эш гөрли генә. Шул вакыт Чикерткә килеп житә. Каяндыр пычкы тапкан. Волейбол уйнаганда кия торган чалбарын киеп алган. Ул да агачка менеп китә.

Аның кулында пычкы күргәч, Аптырый түзмәде:

— Әй, син! Китер әле монда пычкыны. Синең хәлеңнән килмәс ул,— дип кычкырып жибәрде.

— Бер синең генә хәлеңнән килә инде! — дип җавап кайтарды Чикерткә.

Шуннан ул ботакка атланды да, иренен тешләп, алманың сабагын кисәргә тотынды. Аптырый аңа көнләшеп карап торды-торды да:

— Әйдә бергә-бергә эшлибез: син кискәндә, мин ял итәм, мин кискәндә, син ял итәрсен,— дигән тәкъдим кертте.

— Ярар, — диде Чикерткә.

Шул вакытны гаражлы йортта яшәүче кызлар һөнәрмән белән Көйләрмәннең югалуын килеп әйттеләр. Иртә таңнан торып очыргычлар шәһәренә киткән малайлар әле һаман кайтмаганнар икән.

Карлыгачка шул сүз житә калды.

— Күрдегезме инде? Андук

әйттем син сезгә! — дип тезеп алып китте. — Очыргычлар шәһәренә качып бетәрләр әле менә. Безнең шәһәрдә яшиселәре килмәс берсенен дә.

— Кача бирсеннәр әйдә. Бәйләп куярга уйлаганыбыз юк, — диде Күккүз.

Һөнәрмән белән Көйләрмән кичкә хәтле телдән төшмиләр. Карлыгач белән Пескәй моңа сөенәләр иде булса кирәк: бигрәк тәмләп сөйләләр инде.

Һөнәрмән белән Көйләрмән качкан икән, дип кайгырышып торганда гына, урамның аргы башыннан машина күренә. Шатыр-шотыр килеп, пыш-пыш сулап, машина урамнан узып та китә. Кызлар эшләрен ташлап машина артыннан йөгәрәләр. Пескәй белән Карлыгач:

— Һөнәрмән, Көйләрмән кайтты! Һөнәрмән, Көйләрмән кайтты! — дип кычкыра-кычкыра, иң алдан чабалар иде, бервакыт акылларына килеп туктап калмасыннармы. — Әкрен! Машина артыннан чабабыз түгелме? Малайлар да чаба башлар бездән күрәп.

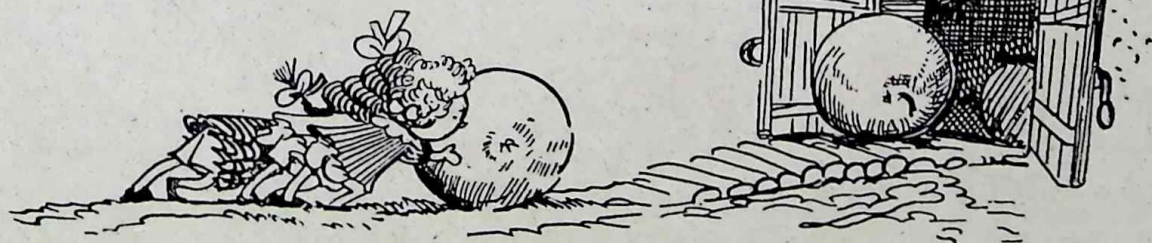
Кызлар гараж янына килгәч ни күрсеннәр — Һөнәрмән белән Көйләрмән янында Көпчәк тә бар.

— Моңысы кем тагын? — дип сорады Пескәй, ачуланып. — Очыргычлар шәһәреннән килгән түгелме? Көпчәк түгелме соң? Көпчәк, нигә килдегез безгә? Сезне бит чакыручы булмады.

— Исем китте инде бик! — дип куйды Көпчәк. — Чакырмасагыз ни!

— Китәр дә шул! Без бит сезгә йөрмибез, сез дә безгә килмәгез, — диде Карлыгач.

— Килегез соң. Әллә без сезне куабызмы? Аның нәрсәсе бар?

— Кумыйсыз ди менә! Үзегез елкага чакырдыгыз, үзегез кар атарга тотындыгыз.

— Аның нәрсәсе бар? Без бит кар атышып уйнамакчы идек. Каршы атышасыгыз калган.

— Кызлар бит яланкулга кар алмыйлар. Шуны да белмисез.

— Берәз хата ясаганбыз шул анысы,— диде Көпчәк, иңнәрен сикертеп.— Кем уйлаган бит сезне шулай мәми авыз булырсыз да гомер буе ачу сакларсыз дип.

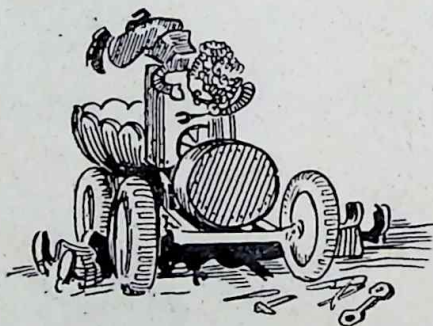
— Сез ул гомер буе ачу саклыйсыз! Нигә дип безгә Қадакны жибәрдегез? Аның мондагы кыланышларын ишеткәнсез булыр?

— Қадак өчен дә жавап биреп торасыбыз юк әле. Аның бездәге хикмәтләре дә баштан ашкан. Бер бозылган инде, без аны нишләтеп кенә карамадык, барыбер рәт чыкмый. Безнең жибәргәнебез булмады аны. Ул монда үз белдеге белән йөргән.

— Йөргән, имеш! — дип көлеп куйды Пескәй.— Шул да булдымы йөрү? Килеп тә йөрмәгез, кирәгегез дә юк. Безнең үз малайларыбыз бар.

— Миңа да сезнең кирәгегез юк. Тфү! Әле менә Һөнәрмән белән Көйләрмәнне генә китердем, хәзер үк китәм. Машинага утырам да китәм.

Көпчәк гайрәтләнеп бер читкә китә. Шулай да ул кайтырга ашыкмый. Һөнәрмән белән Көйләрмән машина төзәтә башлагач, ул аларга булышырга тотына. Шофер халкы бик ярдәмләшүчән була бит ул. Берәүнең машина төзәтүен күрсә, шофер аның янына килми калмас. Килер дә казынырга тотыныр, болтмы, гайкамы борып куяр, һич югы акыл биреп торыр. Өчәүләшеп караңгы төнгә хәтле маташалар, тик шулай да бетерә алмыйлар. Артык күп булып чыга машинаның эше.

МЕХАНИЗАЦИЯ МОГЖИЗАЛАРЫ

Икенче көнне иртә таңнан Күккүз больницага килде дә, кичә чыккан малайлар урамда сугышып йөрмиләр, киресенчә, үзләрен бик әдәпле тоталар, кызларга алма жыярга булышалар, дип сөйләп бирде.

— Сез аларның кулларына эш тоттырып бик әйбәт иткәнсез,— диде аңа Күкебаш.— Бүген менә Каптырый белән Таркашны чыгарырга торабыз. Аларга да берәр төрле эш тапсагыз икән.

— Тагын берәрсен чыгарсагыз иде, — дип сүз кушты Күккүз. — Монда бикләп асраганчы, анда эшләрләр иде рәхәтләнеп.

— Кичә Аптырый белән Тартайны болай да чиратсыз чыгарган идем әле. Житмәгәнмени сезгә шулар?

— Житми шул.

— Алай булса, тагын Майкапны да чыгарыйк. Бик тыныч малай, бер дә теңкәгә тия торган гадәте юк бичараның.

— Тагын кемне?

Күкебаш күзлеген киеп алды да исемлеккә күз салды:

— Тәмлетамак белән Ширбәтне чыгарсаң була да соң. Дөресен генә әйткәндә, Тәмлетамакны чыгармаска кирәк иде дә бит... Бу чаклы тәмлене яратыр икән яратса да! Нич биздереп булмый бит шул гадәтеннән. Ашавы аның бер хәер иде әле: кесәсенә тутырмасын иде, ичмасам, жыен тәмле-томлыны мөндәр астына яшермәсен иде. Анысы аның саф һавада, бәлки, ашыйсы артык килмәс тә әле. Ширбәтне дә берәз чыгармый тотсаң начар булмас иде. Сиропны бик күп эчә! Нишләмәк кирәк, чыгармый хәлең юк: минем белән бик әдәпле тоттылар үзләрен.

Күкебаш яңадан исемлеккә ябышты.

— Мәргәнне чыгарырга иртэрэк эле: аягы төзәлеп житмәгән, — диде. — Анысы инде чын авыру, — дип тә өстәде.

— Ә Сыбызгыны?

— Юк, юк! — диде Күкебаш. — Сыбызгы кебек жан

сөймәслек бәндә булыр микән дөньяда! Өзми-куймый мыгырдана, өзми-куймый тиргәнә. Бөтенебезнең колак итен ашады инде. Шул яман холкы аркасында бездә ятсын эле берәз. Дөрөсөн генә әйткәндә, мин бүген үк котылыр идем ул Сыбызгыдан. Ачыташтан да шулай ук. Анысы бигрәк инде: үзен врач дип күрсәтмәкче була, минем дөвалау ысулыма каршы төшкән була.

— Тотыгыз да чыгарыгыз икесен дә, — дигән киңәш бирде Күккүз.

— Ни сөйлесез, жаным! Чыгараммы соң! Әле күптән түгел генә, беләсезме, нәрсә диде шул эшәке Ачыташ? Сөз авыруларны дөваламыйсыз, киресенчә, сәламәт малайларны авыруга сабыштырасыз, ди. Бу чаклы надан булыр икән! Ятсын эле менә. Көне килеп житкәнче чыгармыйм мин аны!

Шулай итеп, Күккүз больницадан, Каптырый белән Таркаштан тыш, Майкапны, Тәмлетамакны, Ширбәтне чыгартуга ирешә. Больницада фәкать Мәргән, Сыбызгы һәм Ачыташ кала. Мәргәннең аягы төзәлеп житмәгән эле, шуңа күрә дәшми-тынмый ята бирә. Ә менә Сыбызгы белән Ачыташ гарьлектән нишләргә дә белмиләр һәм, кичкә хәтле чыгармасагыз, барыбер качабыз, дип кисәтеп куялар.

Һөнәрмән, Көйләрмән һәм Көпчәк, иртә таңнан торып, автомобильне төзәтергә керештеләр. Пырылдап мотор эшли башлаганда, кояш инде шактый күтәрелеп өлгергән иде. Өч дус, машинаны сынау нияте белән, бер йөрөп кайтырга булдылар. Өй тирәли әйләндедәр, тулгандылар да тузан туздырып, капкадан чыктылар һәм урам буйлатып жилдерделәр. Берәз гына барганнар иде — алма, груша жыеп ятучы кызларны кү-

реп алдылар. Тартай, Таркаш, Аптырый белән Каптырый алмагачка менгәннәр. Алмагач янында үсеп утырган груша ағачы башына Гөслә, Майкап һәм Чикерткә менеп кунаклаган. Кая карама анда кызлар я алма, я груша тәгәрәтә. Белмәмеш шулар арасында ары-бире чабып йөри, тырышып-тырышып команда бирә.

— Бишең анда, бишең монда! Ябышыгыз менә бу алмага, тәгәрәтегез үзен! Китегез аннан, мур кыргырлары! Хәзер анда груша килеп төшә! Өстәгеләр, сез әйтегез соң! Таррралыгыз, дим, югыйсә, үпкәләштән булмасын!

Тыныч кына да эшләп була иде дә бит, мин шауламасам, эш бармас, дип уйлый иде Белмәмеш.

Ширбәт белән Тәмлетамак та бик тырышып эшлиләр иде. Алар икәүләшеп груша тәгәрәтәләр, әмма груша бер дә кирәк якка тәгәрәми, гел кирәкмәгән якка тәгәри иде. Груша бит ул алма шикелле түгәрәк түгел, тәгәрәтеп алып китеп булмый, бер урында әйләнә дә тора, әйләнә дә тора. Житмәсә тагын бик йомшагы туры килгән. Агачтан төшкәндә берәз яньчелгән иде, Ширбәт белән Тәмлетамак аны гел изеп бетерәләр. Өсләре-башлары баллы су була. Кулларын ялаудан бушый алмыйлар тегеләр.

— Нәрсә анда сез груша белән бер урында таптанасыз? Кара инде, сытып бетергәнсез бит! Әллә сиробын суырып ятасызмы? Күрсәтермен мин сезгә сироп! — дип яный Белмәмеш аларга.

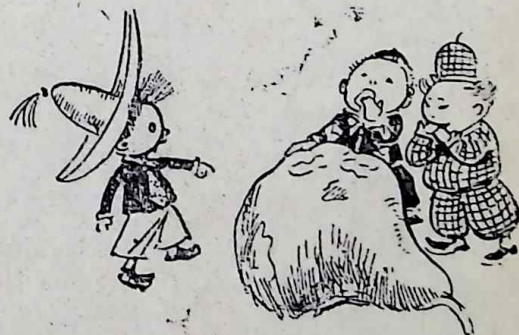
Өч дус, автомобильләрен туктатып, шушы күренешне күзәтеп тордылар. Берәз торгач, Һөнәрмән түзмәде:

— Әй, Белмәмеш! Нишләп сездә механизация юк? — дип кычкырды.

— Йөдәтмәгез әле! — дип кул гына селтәде Белмәмеш. — Монда алмадан котылып булмый, аларга механизация кирәк булган!.. Каян алып бирим мин сезгә механизацияне?

— Бер машина бар ич инде, — дип куйды Көпчәк.

— Шул да булдымы механизация?

— Тагын нэрсэ булсын! Алмасын да, грушасын да ташырга була аның белэн.

— Уйлап таптым! — дип кычкырып жибәрде Белмәмеш. — Кая, алмагач турысына килегез эле, алманы туп-туры машинагызга төшөрөбөз.

— Алай ярамый бит, — диде Һөнәрмән. Алманы алмагачтан ук ташласаң, алма үзе дә яньчелер, машинаны да ватарбыз.

— Әллә, синенчә, күтәрөп ташыйкмы ул алмаларны?

— Нигә күтәрөп ташырга? Бау бәйләп төшерик.

— Булды гына бу! — дип кычкырып жибәрде Белмәмеш. — Кая, кызлар, бау алып килегез эле!

Кызлар кай арада бауны алып та килделәр, Белмәмешнең кулына да тоттырдылар. Белмәмеш аны әйләндөргән булды, тулгандырган булды, нишләтергә дә белмәде. Аптырагач, бер яна нэрсэ уйлап тапкан кыяфәт белән, бауны Һөнәрмәнгә сузды:

— Мә, маташтыр үзөң.

Һөнәрмән ул бауның бер очын алмагач ботагы аша ыргытты һәм Тартайга аны алманың сабагына бәйләргә кушты. Жирдәге очын кызларга тоттырды. Шуннан соң гына Тартайга:

— Кис әйдә! — дип команда бирде.

Бер минут узмагандыр, сабагы киселгән алма һавада асылынып калды. Һөнәрмән Көпчәккә машинаны алма турысына китерергә кушты. Кызлар бауны акрынлап бушата бардылар. Алма автомобильнең кузовына лып итеп төшөп утырды. Бауны чишкәннән соң, машина кузгалып китте.

— Хәзер икенчесен дә алып киләбез, — дип вәгъдә итте Көпчәк.

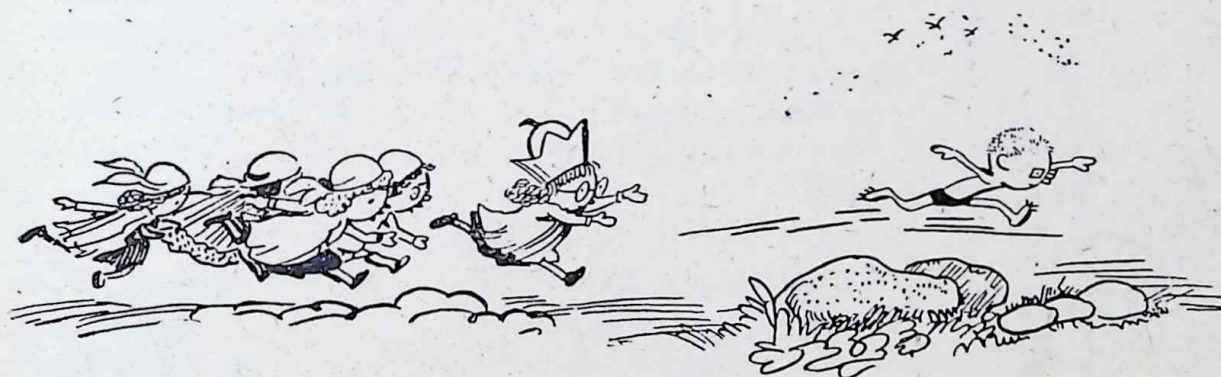
Өчәүләшөп машинага кереп утырдылар да гаражга таба юл тоттылар. Берничә минуттан алар ике машинада килеп тә життеләр. Бер машина алма, икенчесе груша ташый башлады.

— Күрдөгезме инде механизация мөмкинчәләрен? Сөз кызларның төшенә дә кермәгән бит болар! — дип кәпрәеп алды Белмәмеш.

КАЧТЫЛАР

Механизация дә булгач, эшләр бик тиз жайга салына. Ике машина тыз-быз килеп подвалларга жимеш ташый. Алма яки грушаны берәрне генә салсалар да, сливаны бишәрне салып ташыйлар. Механизация аркасында бик күп қызлар бушап кала. Ләкин алар кул кушырып утырмыйлар: урам уртасына ике палатка корып жиберәләр. Ул палаткаларның берсенә сироп, икенчесенә төрле пироглар, клиндерләр, конфетлар ките-реп тутыралар. Эш арасында һәркемгә шунда кереп капкалап алырга жайлы була.

Тәмлетамак пироглы палатканы, ә Ширбәт сиропны сайлап ала. Икесе дә палаткалардан чыкмас булалар.

Көтмәгәндә бер хәл булып алды. Ерактан чәрелдәгән та-выш ишетеп, эшләүче халык борылып караса — урамның аргы башыннан Ачыташ чабып килә. Аның артыннан Күкебаш жи-тәкчелегендә больницаныкылар йөгәрә. Ачыташ анадан тума диярлек: пенснесе белән кыска трусигы гына бар. Агач янына чабып килеп житә дә үрмәләп менеп тә китә бу.

— Авыру, сез нигә качтыгыз? — дип сорый Күкебаш, агач төбенә килеп житеп.

— Мин авыру түгел инде, — ди Ачыташ, үзе өскәрәк үр-мәләү жаен карый.

— Ничек авыру түгел ди инде? Сезде бит әле больницадан чыгарганыбыз юк! — ди Күкебаш.

— Мин үземне үзем чыгардым, — ди Ачыташ һәм тегенәргә телен күрсәтә.

— Кара син бу юньсезне! Барыбер киемезне бирдертим мин сезгә.

— Кирәге дә юк, — ди Ачыташ һәм шаркылдап көлөп жибәрә.

— Суык тиеп авырырсыз әле менә.

— Авырсам-авырмасам да, сезнең каршыгызга бармам.

— Оят кирәк эзрәк! — дип тиргәп ташлый аны Күкебаш. Үзегез доктор, үзегездә медицинага хөрмәт дигән нәрсәнең эсәре дә юк.

Күкебаш горур гына итеп башын күтәрә дә китеп бара. Больница халкы анын артынан иярә.

Куркыныч беткән күргәч, Ачыташ экрен генә агач башыннан төшә. Аны кызлар уратып алалар.

— Туңасыз булыр? Суык тимәгәе! Киём-мазар китерикме соң? — диешәләр.

— Китереgez әйдә, — дип куя Ачыташ.

Өф-Өф, тиз генә өенә кайтып, ак буйлы яшел сарафан алып килә.

— Бу ни бу? — дип сорап куя Ачыташ, исе китеп. — Гомеремдә дә сарафан киясем юк минем! Кызлар дип көләрләр.

— Аның нәрсәсе бар инде? Әллә кызлар булу начармы?

— Начар шул.

— Нәрсә, без начар булып чыктыкмыни?

— Сөз яхшы да соң... — дип сөйләнә Ачыташ, уңайсызланып кына, — малайлар шәбрәк шул.

— Кай жирләре белән шәбрәк соң алар?

— Безнең бер Гөсләбез генә ни тора. Беләсезме нинди оста музыкант ул? Сез аның флейта уйнаганын ишетсәгез икән!

— Ишеттек инде. Аның каравы, безнең кызлар арфа чиертә беләләр.

— Аннары тагын Рәсемжаныбыз дисәң! Сез аның портретны нинди оста эшләгәнән күрсәгез икән!

— Күрдек, күрдек. Шул бер Рәсемжаныгыз бар инде, ә безнең кызларның кайсын гына алма, рәсем ясый белә, аның өстенә әле төрлө төстәгә жепләр белән чигә дә белә. Менә сез үзегез минем альяпкычыма чигелгән тиен шикелле матур итеп чигә белер идегезме икән? — дип сорап куя Тиенкәй.

Ачыташ ялганлап маташмый:

— Кая инде ул миңа, — ди.

— Күрдегезме инде, ә бездә теләсәң тиенен, теләсәң куянын чигеп бирәләр.

— Ярар инде! — ди Ачыташ, кулын селтәп, һәм сарафанны кия башлый. Киеп ала да, үз өстенә төрлө яктан карый-карый, әле кулын, әле аягын күтәргәли.

Ачыташның өстендә шундый кызык киём күргәч, Белмәмеш пырхылдап көлеп жибәрде. Аңа ияреп бүтән малайлар да көлештеләр.

— Ничек оялмыйсыз! Аның нәрсәсә көлке? — диде Пескәй, ачуланып.

Ләкин аңа карап кына көлүдән туктамадылар. Тирә-юньдә бар нәнүсенең көлүен күргәч, доктор кире чишенә башлады.

— Нигә саласыз инде? — диештеләр кызлар.

— Кирәге юк! — диде Ачыташ. — Хәзер минем үз киёмемне китерәләр.

— Күкебаш бирдермәс, үзенекен итәр барыбер.

Ачыташ хәйләле итеп елмаеп кына куя.

Күкебашлар больницага кире кайтсалар, әлегә дә баягы Сыбызгыдан жыллар искән. Кладовойга керсәләр, ике пар киём юк. Мәргән киеме генә калган.

Шуннан соң гына төшенәләр тегеләрнең качу планына. Ул план буенча, доктор Ачыташ ялангач көе тәрәзәдән чыгып качарга тиеш була. Ул бәндәләр, больница халкы куа китәр дә, шул чагында Сыбызгы кладовойга кереп, үз киemen дә, Ачыташныкын да чәлдәрәп чыгар, дип ниятлиләр. Һәм шулай эшлиләр дә.

Күкебаш Сыбызгыны бик озак эзләп йөри. Ул эзләп туктаганчы, Сыбызгы әрекмән яфраклары арасында качып ята.

Әрекмән яфраклары арасында качып яту бик үк күңелле нәрсә булмаса да, Сыбызгы иреккә чыгуына сөенеп бетә алмый. Аяз күк йөзенә караудан да, ямь-яшел үләннәргә сыенудан да рәхәт таба ул. Шатлыктан авызы ерыла. Шул вакыт ул: больницадан котылсам, гомеремдә дә лыгырдамас идем, барыннан канәгать булып яшәр идем, дип ант итә.

Бервакыт Күкебаш больницага кереп китә. Шуннан инде Сыбызгы, яшеренгән жиреннән чыгып, Ачыташны эзләп йөгәрә. Аны табып, киёмнәрән тапшыра.

— Жәфасын бергә чиктек, рәхәтен дә бергә күрсәк иде инде, — диде ул, төенчеген докторга сузып.

Ачыташ дустының ко-

чагына атылды. Больницада чакта алар бик нык дуслашып өлгөргөттөр иде. Доктор ялт итеп киенеп тө алды. Таркаш, Аптырый, Һөнәрмән һәм башка малайлар Сыбызгыны әйләндереп алдылар да больницадан чыгып котылуы белән тәбрикләргә тотындылар. Һәркем аның көлөч йөзөн күрөп таң калды.

— Сыбызгының да елмаер көне булыр икән! — дип куйды Тәмлетамак.

Кызлар да Сыбызгыны кызыксынып күзәтәләр иде.

— Сезнең исемегез ничек? — дип сорады Өф-Өф.

— Сыбызгы.

— Шаяртасыз булыр?

— Жир йотсын әгәр! Нишләп шаяртыйм?

— Сезнең кыяфәтегез бигрәк ягымлы, бигрәк сөйкемле. Исемегез туры килми бер дә.

Сыбызгының авызы ерылып колагына чак кына җитми калды.

— Мин үзем исемемә туры килмим лә! — дип җибәрде ул.

— Агач башына менәсегез киләме? — дип сорады Пескәй анардан.

— Ярыймы соң?

— Нишләп ярамасын! Менә хәзер пычкы китерәбез дә, бүтәннәр кебек үк сез дә эшкә тотынырсыз.

— Миңа да китерегез, — диде Ачыташ.

— Сезгә пычкы тәтемәс шул: сез кызларны яратмыйсыз, — дигән булды Пескәй, аннары шундук: — Бирсәк бирербез инде алайса, үпкәләшеп тормабыз, — дип өстәп куйды.

Кызлар ике пычкы алып киләләр, һәм бу ике дус та эшкә керешә.

— Күкебаш кулында бикләнеп ятканчы, агач башына менәң рәхәтрәк икән, — дип куя Сыбызгы.

— Шифалырак та әле, — дип, аның сүзен куәтләп җибәрә Ачыташ.

Доктор фикеренчә, өскә менгән саен һава сафрак, кислородка баерак була. Шуңа күрә алар Сыбызгы белән икесе агачның очына ук менеп эшлиләр.

Егерме дүртенче бүлек

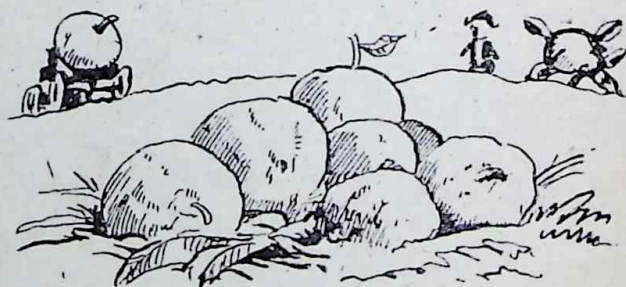
РӘСЕМЖАН — РАЦИОНАЛИЗАТОР

Алма һәм груша жыю икенче көнне дә дәвам итте. Шәһәр урамнарыннан тагын бер машина — Шөрөпнең сигез тәгәрмәчле пар автомобиле тыз-быз килеп чаба башлады.

Очыргычлар шәһәрәндә Көпчәкнең юкка чыгуын сизеп алганнар иде. Аның һөнәрмән белән Көйләрмәнне Яшел шәһәргә илтә китүен күрөп калганнар иде. Шул китүдән кайтмагач, барча нәнүс Шөрөпкә килеп, бер-бер хәл булмады микән, белеп кенә кайтсана, дип үтенә. Шөрөп Яшел шәһәргә килә һәм, Көпчәкнең машинасы-ние белән жимеш жыюга катнашуын күрөп, үзе дә шунда кала.

Бер көн көтә аны Очыргычлар шәһәре нәнүсләре, ике көн көтә. Шуннан инде имеш-мимешләр китә. Берәүләр әйтә, имештер, юл өстендә убырлы карчык утыра икән, юлда күренгән бер малайны авызына тутыра икән, ди. Икенчеләре, нинди убырлы булсын, Кошөй ич ул, ди. Өченчеләре, Кошөй түгел, өч башлы аждаһа икән, Яшел шәһәрнең үзендә үк яши, көн саен бер кызны ашый, ә инде шәһәрдә малайлар күренсә, аларны да тотып ашый икән, ди: ничә әйтсәң дә, малайлар кызлардан артыграк инде анысы.

Өч башлы аждаһа турындагы әкият таралганнан бирле, малайларның берсе дә Яшел шәһәргә барып белешүне башына китерми. Һәркем өендә утыруны артык саний. Шулай да, үзем барып, белеп кайтам, диюче табыла бит. Кадак исемле малай бу чын әкияттә инде телгә алынган иде. Шәһәр халкы Кадакның бер үжәт малай икәннен белә иде. Шуңа күрә өч башлы аждаһа авызына барып кермәсен, тик торганнан эрәм булмасын, дип аны үгетләргә

тотыналар. Ләкин сүзеннән кайта торган малай булса, ул Кадак та булмый. Мин болай да кызлар алдында гаепле, вөжданым газаплый башлады, менә хәзер шәһәрләренә барам да гаебемне юам: аждаһаның койрыгына төкерәм, койрыгына төкерсән, аждаһа дөмегә ул, дөмеккәч, кызларны михнәт чиктерүдән туктый аннары, ди. Аждаһаның койрыгына төкерсән, үлә, дигән сүзне каян алгандыр ул, анысын әйтүе кыен.

Һәрхәлдә, Кадак юлга чыга. Күпләр аны кызганып, балавыз сыгып кала. Кайберәүләр исә, әйдә олаксын шунда, бер хулиган кимер, шәһәр халкы тынычрак яшәр, диләр.

Моңы ишеткәч, беренчеләр:

— Үзебез тәрбияләмәдек, үзебез гаепле, — диешәләр.

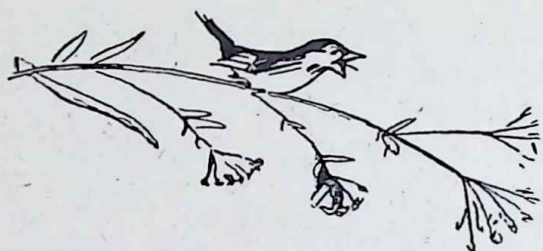
— Тәрбияләрсен бар! Ана сөте белән кермәгән тана сөте белән керми инде ул, — дип, аларның авызларын каплыйлар икенчеләр.

Бу сөйләшүдән шул аңлашыла: беренчеләренә Кадакның зыяны тиеп өлгөрмәгән әле, икенчеләре аңардан шактый каза күргән инде.

Кадакның әйләнеп кайтмасы көн кебек ачык иде, һәм ул кайтмый да. Шуннан соң Очыргычлар шәһәрәндә аждаһа турында имеш-мимешкә ышанмаган нәнүс калмый. Имеш-мимешләр күпергәннән-күперә, аждаһаның башы артканнан-арта бара, ахыр чиктә ул йөзгә житә.

Моңың ише нәрсә уйдырма булмый, тагын ни булсын. Зирәгрәк укучылар Кадакның ни сәбәпле кире әйләнеп кайтмаганын сизеп алганнардыр инде. Сизенеп өлгөрмәгәннәргә үзебез әйтеп бирик: Кадакны аждаһа йотмады, өч башлы аждаһаның булганы да юк. Эшкә чумды Кадак. Аның да агачка менеп, пычкы белән

эшлесе бик килә иде. Бу эш үзе кызык, үзе куркыныч. Ә инде куркыныч эштән баш тарткан малай малай да түгел ул.

Ул көннәрне Рәсемжан гына портретлар ясап өйдә утыра. Һәркайсынын үз портретын булдырасы килә, художникны йөдәтеп бе-

терәләр. Житмәсә тагы һәркайсының чибәrrәк чыгасы килә. Һәркем үзенчә матур, күзләр кечкенә булганда да ямьле була, дип юкка гына аңлатырга тырыша художник. Юк шул менә! Кызлар барысы да зур күзле, кыйгач кашлы, озын керфекле, уймактай авызлы итеп ясауны таләп итәләр. Художник аңлата-аңлата да, файда чыкмагач, артык карыш-маска була: сораганча ясарга тотына. Талашып торганчы, алай итү ансатрак иде, шуның өстенә әле Рәсемжан портретлар ясау эшенә рационализация кертергә дә жай таба. Һәм-мәсенә дә бер үк төрле нәрсә кирәк булгач, Рәсемжан трафарет эзерләргә ниятли. Каты кәгазь кисәге алып, аңарга зур-зур күзләр уеп ала, кыйгач кашлар ясый, туп-туры, соклангыч борын кисеп ала, уймак шикелле генә авыз, чокырлы ияк, як-якка матур гына ике колак ясап куя. Иң өскә күпереп торган чәч, иң аска нәзек кенә муен, тагын озын бармаклы ике кул өсти. Шул трафаретны ясаганнан соң шаблоннар эзерләргә керешә.

Шаблонның ни икәннен хәзер һәркем аңлар. Трафаретны кәгазь өстенә салып, художник уеп алынган иреннәр үтәли кәгазьгә кызыл буяу төшерә — алсу иреннәр килеп чыга. Аннан соң тән төсенә борынын, колакларын, кулларын буяп жиберә. Ахырдан чәчен я сары, я коңгырт-кара төскә кертә, күзләрен я күгелжем, я коңгырт итә. Шуннан инде шаблон килеп чыга.

Андый шаблоннарны Рәсемжан күпләп эзерләп куя. Шуннан күк күзле, сары чәчле кыз керә икән, күгелжем күзле, сары чәчле шаблонны алып, берәз охшашлык өсти дә — портрет эзер була. Карасу чәчле, коңгырт күзле кыз килеп керсә дә, аптырап торасы юк.

Шундый шаблоннары булгач, Рәсемжанның эшләре тәмам жайга салына. Хәзер бу трафареттан теләсә кем шаблон ясый ала инде, дип, Рәсемжан үзенә ярдәмгә Аптырыйны чакыра. Аптырый кирәкле төсләргә эллә күпме шаблон буяп чыга, аның шаблоннары Рәсемжанныкыннан бер дә ким булмый. Рәсемжан белән Аптырыйның эшне шулай үзара бүлешеп алулары портрет ясауны тагын да кызулатып жибәрә. Портретын ясатырга теләүчеләр саны көннән-көн арткан чакта болай итү эшкә бик зур җиңеллек китерә.

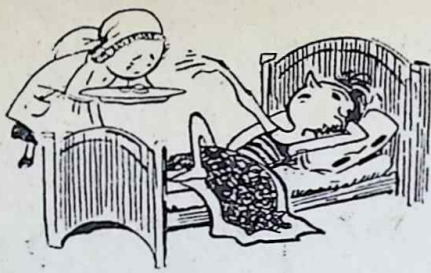
Аптырый үзенә шулай эшкә яравына сөенеп бетә алмый. Рәсемжан янына үзен дә кыстырып: «Без — художниклар», — дип кенә жибәрә.

Рәсемжан гына үз эшеннән нигәдер бер дә канәгать булмый һәм аны ни сәбәпледер халтура дип атый.

— Бу шәһәрдә ясаган портретларым арасында сәнгать эсәре була алса, фәкать Қарйолдыз белән Күккүз портретлары гына булыр, аның калганнары чүлмәк-кәстрүл капларга гына яраклы, — ди ул.

Тик аның бу фикеренә портрет ияләре һич тә кушылмыйлар. Чибәр генә булсын, аларга шул җиткән, үзләренә охшыймы, охшамыймы — анысы вак мәсьәлә.

Һәрнәрсәгә төрлечә карап була шул.

Егерме бишенче бүлек

МӘРГӘННЕ ДЭВАЛЫЙЛАР

Мәргән

Сыбызгы белән доктор качканнан соң больницаның бөтен халкы бердәнбер авыруларын — Мәргәнне дэвалау эшенә ныклап керешә. Мәргән исә, үзенә өф-өф дип торуларын күреп, бөтенләй бозылып китә. Әле конфет шулпасы белән мармелад боткасы пешерүне даулый; гәрчә андый котлет булмаса да, жир җиләгеннән котлет ясап, аның өстенә гөмбә соусы салырга куша. Әле алма изеп китерегез, ди, китергәч, груша куасы кирәк иде бит, моны нигә китердегез, дип бәйләнә. Куас китерсәләр, куасыгыздан суган тәме килә, ди, я тагын берәр мәшәкать уйлап чыгара. Аның кушканын үти-үти нянялар аяктан язалар, гомер-гомергә без моның ише авыруны күрмәгән, авыру түгел бу, безнең башыбызга төшкән каза бу, ичмасам, тизрәк терелә күрсен иде инде, дип зар елыйлар. Таң атуга, ул берәрсен шәһәр буйлап Сарбаен эзләргә чыгарып җибәрә. Теге мескен арып-талып, тынычлангандыр инде, дип әйләнеп кайтса, Мәргән аңардан сорау алырга тотына:

— Таптыңмы?

— Бер жирдә дә юк бит.

— Эзләмәгәнсеңдер әле!

— Ант әгәр дим, бөтен урамнарны айкадым.

— Ә нишләп дәшкәнене бер дә ишетмәдем? Бар әле, эзлә әле янадан!

Бичара няня капкадан чыга да, кая барып төртелергә белмичә, ара-тирә:

— Сарбай! Сарбай! — дип кычкыргалап ала. — Башың аска килгере! — дип тә өсти.

Алай кычкырып йөрөп кенә бертөрлө дә рәт чыкмасын белә, тик инде кушканны үтәми хәле юк. Шунуң белән авыруны тынычландырам, дип уйлый ул.

Икенче бер няняны Мәргән иптәшләре ниләр эшләгәнне күзәтеп йөрөргә жибәрә, ул хакта үзенә көнгә өч мәртәбә — иртә белән, көндөз, кич — хәбәр итеп торырга куша.

Өченчесеннән әкият сөйләтә. Әгәр әкиятләре кызык булмаса, аны куып жибәрә дә матуррак әкиятләр белгән чакрыта. Иптәшләре килми калса, жөн ачулары чыга. Килсәләр, әкият тыңларга комачаулыйсыз дип, куып чыгара.

Авыруның холкы көннән-көн бозыла баруын, аның Сыбызгы ишеләрдән егерме тапкыр уздырып жибәрүен Күкебаш та анлап ала. Больницадан чыгармый торып, авыруның холкын үзгәртеп булмаячак. Ә инде чыгарыйм дисәң, аягы рәтләнеп житмәгән әле.

Шунуң өстенә Мәргән үзенә-үзе начарлык эшләп ташлый. Беркөнне иртән уяна да аягының авыртуын тоймый. Қойкасыннан сикереп төшә дә чабып китә. Тугыз-ун адым атлый алмый, егыла. Мескенне күтәреп алып урынына илтеп салалар. Аягы шундук шешә, кичкә таба температурасы күтәрелә. Врач аның баш очында керфек тә какмыйча утырып чыга. Тырыша торгач, шешне кайтара, шулай итеп авыруны дөвалау тагын да озаккарак сузыла.

Менә бервакыт Мәргәнгә торып йөрөргә рөхсәт ителәр. Бер кулы белән култык таягына таянып, икенче кулы белән стенага тотынып, ул йөрөргә өйрәнә башлый. Аннары инде аны няняга ияртеп кенә берәр сәгатькә больница бакчасына чыгаргалыйлар. Болай йөрөп керүләренең файдасы тими калмый тагы: аның холкы әйбәтләнә, бер дә юкка кызмый башлый. Палатага керергә вакыт житкәч кенә:

— Кермим мин анда! — дип тузынырга тотына, няняга култык таягы белән кизәнә. Шуннан инде аны күтәреп алалар да койкасына кертеп салалар.

Шулай каты торып дөвалагач, файдасы тия тагын: бервакытны Мәргәнгә, тагы бер көннән чыгарабыз, диләр. Бу хәбәргә малайлар да, кызлар да сөенеп бетә алмыйлар.

Билгелэнгән көнне барча халык больница янына жыела. Һәркем Мәргәнне тәбрикли, аңа чәчәкләр бүләк итә.

— Жыелып беттек бугай! Беләмән белән минем Сарбайгына юк,— дип куя Мәргән.

— Қайгырмагыз бер дә! Беләмәнегезне дә табарсыз, Сарбаегыз да килеп чыгар әле,— дип юаталар кызлар.

— Ничек табылсын ди алар эзләмичә генә? Эзләргә кирәк.

— Әйе шул, Беләмән тинтәкне эзләргә туры килер,— дигән була Белмәмеш.

— Нишләп тинтәк булды әле ул? — дип сорап куя Ачыташ.

— Тинтәк булмый, ни булсын? — ди Белмәмеш.— Әле житмәсә куркак та.

— Бер дә куркак түгел әле...— дип, Сыбызгы сөйләнә генә башлай, Белмәмеш:

— Тик тор! — дип, аның авызын шундук каплай.— Синме баш, минме баш! Әллә больницаны сагындыңмы?

Больница сүзен ишеткәч, Сыбызгы шып туктый.

— Авыруларның терелеп чыгуына багышлап без якшәмбе көнне кичә оештырмакчы булабыз,— дип белдерә Карйолдыз.— Аннары сез ул ахмак Беләмәнегезне эзли чыгарсыз. Табып кайтканнан соң, без тагын бер мәртәбә кичә үткәрербез. Бик күңелле булыр.

— Кызык була, кызык! — диешэлэр һәммәсе.

Эллә инде Беләмәнне табабыз дип, эллә тагын бер кичә була дип сөөнэлэр — анысы билгесез.

Жиләк-жимешләрне жыештырып бетерэлэр. Подваллар түбәләмә тула, ағачларда әле бик күп жимеш кала. Аларын Очыргыч шәһәрәндә яшәүчеләргә бүлөк итәргә булалар.

Кичәгә әзерлек эшләрәнә һәркем катнашты. Түгәрәк танцы мәйданчыгына үлән үскән иде, нәнүсләрнең бер өлеше энә шуны чистартуга кереште. Икенче берләре ул мәйданчык тирәли эскәмияләр әзерләргә тотынды.

Тартай, Майкап һәм Кадак, кулларына балталар алып, оркестр өчен ике катлы беседка төзөргә керештеләр. Башка малайлар сироп, морожрый, тәмле-томлы куярга дип палаткалар кора башладылар. Музыка уйнап тора: Гөслә, арфада иң әйбәт уйнаучы ун кызны жыеп алып, оркестр төзөп өлгөргән иде инде. Хәзер аларның репетицияләре бара иде.

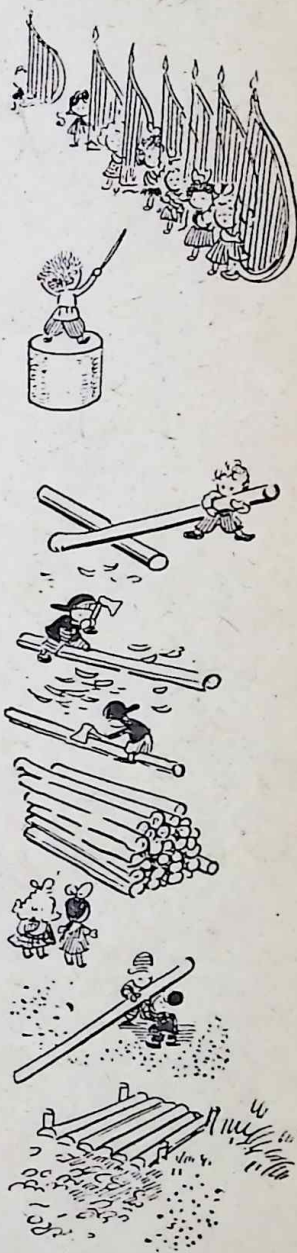
Кадак, һәммәсен дә таң калдырып, искиткеч тырышып эшләде. Нинди генә эш кушмасыннар, жиренә житкерми туктамады. Кыланып-нитеп тормады. Яңадан туган шикелле инде менә.

— Безгә булышуыгыз бик әйбәт килеп чыкты әле, — диде аңа Пескәй.

— Нигә булышмаска? — диде теге. — Кирәк булганда, җаным да җәл түгел.

— Бигрәк тырышып эшлисез, карап торуы күңелле. Сөз бик уңган малай, ахры, — диде Карлыгач, аның эшенә сокланып.

— Эшсөз тора алмыйм мин, — дип җибәрде Кадак. — Эш югында мин күлымны кая куярга белми йөрим-йөрим дә, бөтенләй кирәкмәгәнне эшләп ташыйм. Начар нәрсә килеп чыга да, үземне тотып өшкерәләр аннары.

Кадак бик каты борынын лышкылдатып куйды, йодрыгы белән сөртеп алды.

— Өшкерәләр дигәнегез нәрсә соң ул?

— Ну, тоталар да чәпиләр бик шәпләп кенә.

— Анысы нәрсә дигән сүз?

— Тукмыйлар, диюем.

— И, мескенкәем! — диде Пескәй, аны кызганып. — Ярамаганны эшләмәгез соң. Безгә килегез булмаса. Бездә эш һәрвакыт табылып торыр: коймалар рәтлесе булыр, ватык тәрәзәгә пыяла куясы булыр.

— Ярар, — диде Кадак, ризалык биреп.

— Кичәгә киләсезме соң?

— Килергә ярыймыни?

— Нишләп ярамасын ди? Әйбәтләп кенә юыныгыз, чәчләрегезне тарагыз да килегез. Чакыруыбыз шул булыр.

— Киләм, киләм. Рәхмәт.

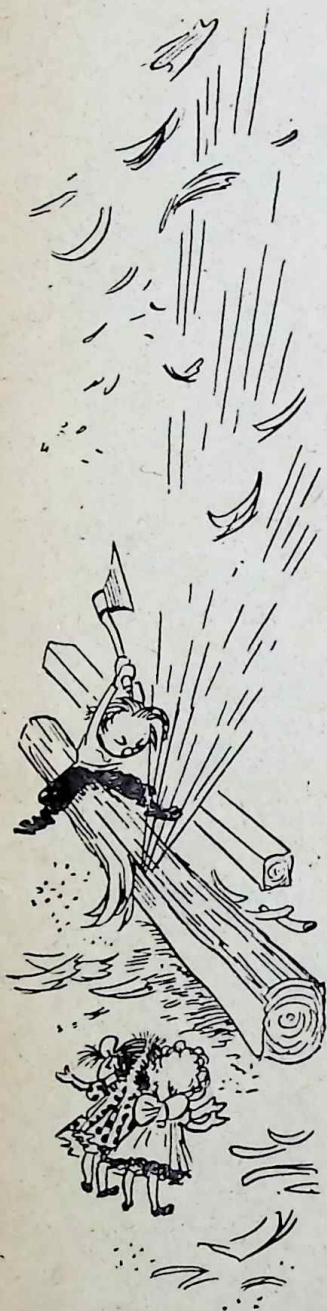
Кадакның болай әдәпле сөйләшүе, рәхмәт әйтүе Пескәйгә ошап куйды. Кызның бит алмалары кызарып китте, ахирәтен читкәрәк әйдәп, аңа пышылдап кына болай диде:

— Аны тәрбияләве берни тормый.

— Мактарга гына кирәк аны. Файдасы тими калмый барыбер. Шуклана икән, тотып тиргәргә кирәк, яхшы эш эшли икән, мактарга кирәк. Аннары аның гел мактатып кына торасы киләчәк. Шунан инде яхшы эшләр генә эшләнәчәк. Шулай да аны үз-үзен тотарга да өйрәтәсе иде, югыйсә алама гадәтләре бар әле.

— Сөйләшкәндә ямьсез сүзләр дә ычкындыра, — дип эләктереп алды Пескәй. — «Өшкерү», «чәпәү» кебек сүzlәрдән арындырырга кирәк үзен.

Кадакка мактау житә калды. Ул тагын да тырышыбрак эшли башлады. Мактаганны кем генә яратмый икән?!

КАДАК ҮЗ ШӘҺӘРЕНӘ КАЙТЫП ТӨШӘ

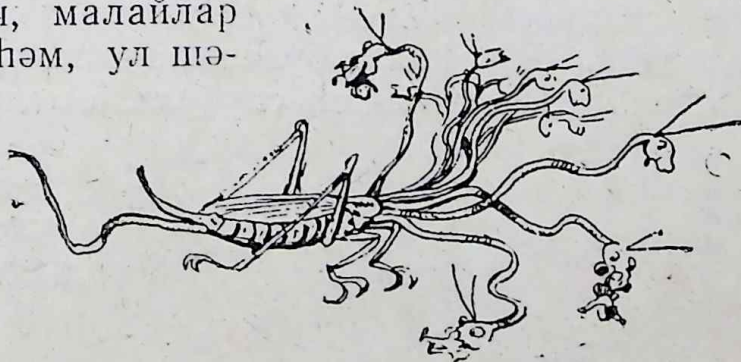

Инде-Кадак та кайтмагач, Очыргычлар шәһәренә бер генә малае да Яшел шәһәргә барырга тәвәккәлләми. Имештер,, йөз башлы аждаһа кызларны ашап бетерә икән дә болар шәһәренә килеп берәм-берәм малайларны йота башлый икән, дигән хәбәр таралып өлгерә. Көн артыннан көн уза, әмма йөз башлы аждаһа күренми дә күренми. Аның урынына шәһәргә бөтенләй ят бер малай килеп чыга. Сөйләвенә караганда, иптәшләре белән бергәләп һава шарына утырып очкан икән дә, шар җиргә төшә башлагач, парашют белән сикергән икән. Карурманга килеп төшкән дә, урман-басуларны айкап, ерак-карак очып киткән иптәшләрен эзләп йөргән икән.

Зирәгрәк укучыларыбыз ул ят малайның Беләмән икәннән сизенгәннәрдер инде. Әкрән генә өенә кайтып китсә урында Беләмән үзенә дусларын эзләп йөргән бит.

Нәнүсләр аңа, берничә малай һава шарына утырып очкан булган, шарлары ватылып, җиргә төшкәннәр, икесе безгә дә килгән иде, паяльник алып киттеләр, Көпчәк дигән шоферыбыз Яшел шәһәргә илтә китте үзләрен, дип бәйнә-бәйнә сөйләп бирәләр. Беләмән ул икәүнең ниндирәк кыяфәтле булуын сораштыра башлый. Өсләрендә күн куртка иде, дигәч, Беләмән аларның һөнәрмән белән Көйләрмән булуын аңлап ала. Халык арасында лыгырмашын тоткан язучы Тапкырҗан да бар иде. Теге ике малайның исемнәре чынлап та шулай иде, дип әйтеп бирде.

Беләмәнгә канатлар үсеп киткәндәй булды. Ул хәзер үк Яшел шәһәргә юл күрсәтүләрен үтенде. Моңы ишеткәч, малайлар бик кайгырыштылар һәм, ул шәһәрдә йөз башлы аждаһа бар икән, шул аждаһа кызларны берәм-берәм йота икән,

малайларны инде әйткән дә юк, шуңа күрә анда барырга ярамый, дип сөйләп бирделәр.

— Нигәдер минем бер дә күргәнем юк андый аждаһаларны,— диде Беләмән, көлемсерәп.

— Булмаган кая! Бар, бар! — диештеләр һәммәсе.— Безнең Көпчәкне нәрсә ашады дисез алайса? Һөнәрмән белән Көйләрмәнне илтә киткәнәнә күпме гомер узды, ә ул юк та юк.

— Шөрәпне нәрсә ашады дисез алайса? Көпчәкне эзләп киткән жиреннән кайтмады лабаса! Ә нинди механик иде бит! Белмәгән эше юк иде мескеннең.

— Кадакны нәрсә ашады дисез соң? Бик әшәке малай иде, жәл дә түгел түгелен, шулай да нидер ашаган ич инде аны!

Беләмән уйга калды. Уйлап торганнан соң болай диде:

— Аждаһаларның булуы турында фәндә берни әйтелми. Димәк, алар юк дигән сүз.

— Фәндә бит аларның булмавы турында да берни әйтелми. Димәк, аларның булуы да ихтимал. Аннары малайлар бер дә белми әйтмәсләр инде,— дип, аңа каршы төштә Тапкыржан.

— Убырлы карчык турында да сөйлиләр, аңа карасаң,— диде Беләмән.

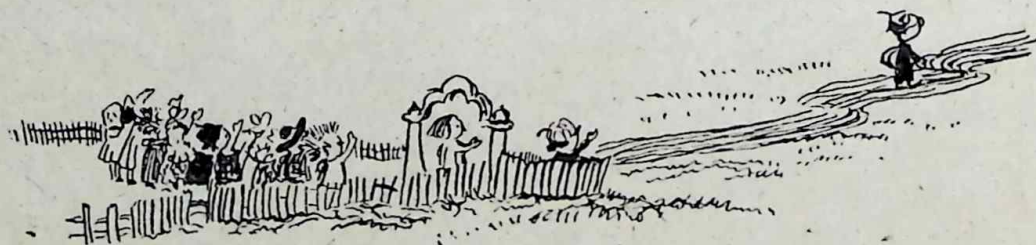
— Әллә улырлы карчыкны да юк димәкче буласызмы?

— Юк, әлбәттә.

— Әкият сөйләмәгез, зинһар!

— Әкият түгел бер дә. Убырлы карчык — үзе әкият.

Беләмән Яшел шәһәргә барырга булды, ничаклы гына үгетләмәсеннәр, үз сүзеннән кайтмады. Берни эшләр хәл юк, малайлар аны ашаттылар-эчерделәр дә шәһәр читенә алып чыгып куйдылар һәм Яшел шәһәргә бара торган юлны күрсәттеләр. Аның һәлак буласына чын күңелдән ышанып, күзләреннән яшьләр коя-коя сабуулаштылар.

Нәкъ шул чакны юлда тузан баганасы күтәрелде. Тузан баганасы өерелеп болар өстенә килә башлады. Якынайган саен зурая бара иде. Бу хәлне күреп, нәнүсләр кайсы кая си- белделәр, өйләренә кереп бикләнделәр дә тәрәзәдән карап тора башладылар. Беләмән генә курыкмый, бер ялгызы юл уртасында басып калды.

Озак та үтмәде, шәһәргә таба килүче өч автомобиль күрен- де. Шулар күтәргән икән юл тузанын. Беренче машинада кып-кызыл алма ята, икенчесендә дүрт-биш слива. Беләмән турысына җиткәч, машиналар туктадылар. Аннан Көпчәк, Шөрөп, Кадак төште. Бу хәлне күреп, нәнүсләр урамга йөгө- решеп чыктылар. Көпчәкне, Шөрөпне, хәтта Кадакны да ко- чаклап алдылар һәм йөз башлы аждаһа турында сорашты- рырга тотындылар. Юк бит ул, дигәч, исләре-акыллары китте.

— Нишләп кайтмый тордыгыз соң алайса шул гомердән бирле?

— Җимешләр җыештык, — диде Кадак.

Бу җавапны ишеткәч, елмаешып куйдылар нәнүсләр.

— Башкалар эшләвен эшләгәндер инде анысы, ә менә син койма башларыңнан төшмәгәнсең, тәрәзә ватудан туктамаган- сыңдыр әле, — дип көлдә Тапкырҗан.

Кадакның бу сүзләргә хәтере калды.

— Юк шул менә! Эшләдем шул менә! Ниттем мин... тәр- бияләндем, бик беләсегез килсә! — диде ул.

Шөрөп белән Көпчәк тә аның сүзен куәтләделәр, кызлар аның эшеннән бик канәгать калдылар, шуның өчен бик күп алма, груша, слива биреп җибәрделәр, дип сөйләделәр. Моңы ишеткәч, малайларның түбәләре күккә тиде: җиләк-җимешне кем генә яратмый икән?!

Беләмәннең Яшел шәһәргә барырга җыенганын ишеткәч, Көпчәк машинасына утыртып илтеп куярга теләк белдерде. Озакламый алар китеп тә бардылар.

Очыргычлар шәһәренен халкы шат күңел белән урамнарда йөрөнә. Йөз башлы аждаһаның булмавына, Көпчәк белән Шөрөппенң исән-сау кайтуына, аннан да бигрәк Кадакның тәрбияләнүенә һәркем сөенеп бетә алмый. Арада берничә малай гына Кадакның тәрбияләнүенә ышанып җитмичә, бу тагын тәрәзәләр вата башламагае дип, шикләнеп карыйлар.

Озак та үтми, Кадакны инеш буенда күрәләр. Трусиктан гына калган. Киємнәрән юып маташа.

— Нишләп әле син өстеңне юарга булдың? — дип сорыйлар аннан.

— Кичәгә барасым бар. Шуңа пөхтәрәк киенәсе, чәчне рәткә китерәсе иде әзрәк.

— Кызлар кичә уздырамыни?

— Уздыралар шул. Көпчәк белән Шөрөп тә баралар. Аларны да чакырганнар иде.

— Әллә сине дә чакырдылар димәкче буласың инде?

— Чакырмыйча ни! Чакырдылар шул.

— Һи-һи! — диешәләр малайлар, башларын чайкап. — Кызлар үзен кичәгә чакырырлык булгач, ул чыннан да тәрбияләнгәндер инде. Һич башка сыярлык нәрсә түгел бит, ә!

КӨТЕЛМЭГЭН ОЧРАШУ

Кичэгә хәзерлек эшләренең кызган чагы. Оркестрга дигән беседканы да төзөп, танцы майданчыгы тирәли палаткалар да корып бетерделәр. Художник беседкага бик матур итеп бизәкләр төшерә, калган малайлар палаткаларны төрлө-төрлө төсләргә буяп маташалар. Кызлар майданчыкны чәчәкләр, аллы-гөлле фонарьлар, флаглар белән бизиләр. Белмәмеш исә бер ары чаба, бер бире йөгәрә: һәркемне өйрәтә. Эшләр бик әкрән баргандай тоела аңа. Ыгы-зыгы килеп, бүтәннәр эшенә тыкшынуы белән ул аларга комачаулап кына йөри. Һәркем үз эшен яхшы белә. Кайсыдыр, майданчык тирәли эскәмияләр корыштырырга кирәк, дигән фикергә килә. Ә такта юк. Белмәмеш үкенеп бетә алмый:

— Эх, шунда житәрлек итеп такта ташытып кала алмаганбыз бит! Хәзер инде машиналар Очыргычлар шәһәренә китеп бетте. Әйдә ватыгыз әле берәр палатканы! Ясыйк әле шуннан эскәмияләр, — ди ул.

— Бик дөрес! — ди Аптырый һәм балта тотып якындагы палаткага ташлана.

— Нишләвең бу! — дип туктата аны Рәсемжан. — Төзөдек-төзөдек тә, буядык-буядык та, хәзер жимерергә тотындыкмыни инде?

— Синең эшен юк анда! — дип жикеренә Аптырый. — Эскәмияләр дә кирәк ич!

— Берсен жимереп икән-чесен төзөп булмый бит инде!

Сүзгә Беләмеш килеп катыша:

— Син нәрсә монда кычкырынасың әле? Кем башлык бездә: синме, әллә минме? Жимерегез дип әйткәнме — әйткән! — ди ул.

Бәхәс ни белән беткән булыр иде — әйтүе кыен, тик шул вакыт урамда машина күренде.

Барысы да, куанышып:

— Көпчәк кайтты! — дип кычкырып жибәрделәр. — Хәзер такта ташыйбыз, палатканы жимерәсе булмый.

Машина килеп, туктауга, кабинадан шофер чыкты. Аның белән бергә ниндидер бер малай да күренде. Һәркемнең күзе шуңар текәлдә.

— Әкият! Безнең Беләмән түгелме соң бу? — дип куйды Ачыташ.

— Беләмән килде, Беләмән! — дип кычкырып жибәрде Таркаш.

Малайлар Беләмәнне сырып алдылар, кочып-кочып үбәргә тотындылар.

— Тәки таптык бит үзеңне! — диештеләр.

— Ничек таптыгыз булсын инде? — диде Беләмән, аптырап. — Мин үзем сезне таптым түгелме соң?

— Син таптың, син. Теге вакытны син безне ташлап киттең, дип уйлаган идек инде без.

Беләмән тагын аптырашта кала:

— Мин сезне? Сөз үзегез мине ташлап калдырдыгыз түгелме соң?

— Син бит парашют белән сикердең, без калдык, — диде Тәмлетамак.

— Нишләп калдыгыз соң? Мин бит сикерергә команда биргән идем. Шар барыбер әллә ни оча алмаячак иде инде. Минем арттан сикерәсегез калган. Курыккансыздыр әле?

— Курыктык шул... — диештеләр малайлар.

— Әйтерен бармы! Шүрләдек без сикерергә. Шунысы кызык, кем беренче шүрләде икән? — дип куйды Белмәмеш.

— Кем дип инде... Син шүрләдең беренче булып! — ди Каптырый.

— Кем, минме? — дип сорады Белмәмеш, гажәпләнәп.

— Син булмый, кем булсын тагы! — диештеләр аның иптәшләре. — Сикермибез, дип әйтүче син түгел иденмени?

— Мин булсам ни... Тыңламыйлар аны.

Беләмән көлә генә:

— Бик дәрәс! Тапкансыз тыңлар малай! Белмәмешнен аңгыра икәне һәркемгә мәгълүм ич инде.

Белмәмеш кулларын жәеп жибәрде:

— Аңгыра да булдыммыни инде?

— Әле тагын куркак куян да, — дип өстәде Ширбәт.

— Житмәсә әле ялганчы да, — диде Тәмлетамак.

Белмәмешнең исе китте:

— Кайчан ялганлаганым бар? — диде ул.

— Шарны мин уйлап чыгардым, дип кем мактанып йөрде соң?

Белмәмеш кул гына селтәде:

— Авызыңнан жыл алсын! Гомеремдә дә шар уйлап тапканым юк. Беләмән белән бутыйсың булып.

Ширбәт бирешми генә бит:

— Мин башлык, мин башлык, дип кем кәпрәеп йөрде соң?

— Нишләп мин башлык булайым әле? Болай гына ич мин...

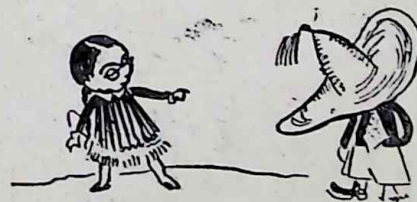
Ни ич инде мин... — дип акланып маташты Белмәмеш.

— Тфү без сиңа! Беләмәнебез сау булсын!

Бу сөйләшүне тыңлап торган кызлар шарык-шарык көләргә тотындылар. Алар Белмәмешнең бушбугаз гына икәнен күреп алдылар хәзер. Миләүшә белән Күкчәчәк аның ялганчы икәнен, шарны Беләмән уйлап тапканын башкаларга тизрәк житкерергә дип йөгерделәр.

Күккүз исә Белмәмеш янына килде дә:

— Нигә безне алдадыгыз? Без бит сезне акыллы, намуслы, кыю малай дип то-
рабыз, сез бер куркак, ялганчы бәндә икән-

сез, — диде һәм горур кыяфәт белән анын яныннан Беләмән янына китеп барды. Ул арада инде Беләмәнне кызлар, малайлар уратып алганнар иде. Һәркемнең аны якыннанрак күрәсе, ниләр сөйләгәннен ишетәсе килә иде.

Тиенкәй торды-торды да:

— Һава шарына утырып очкан чагында жир шары чынлап та пирог хәтле генә булып күренәмени? — дип сораштыра башлады.

— Юк, бер дә алай күренми, — дип аңлатып бирде Беләмән. — Жир шары бик дәү бит ул. Һава шарында югарырак менгән саен, ул яхшырак күренә бара.

— Болытлар бик катымыни? Очкан чагында сезгә ул болытларны балта белән чабарга туры килдемени соң? — дип сорады Күккүз.

— Моңысы да дәрәс түгел. Болытлар бит алар томаннан ясалалар, шуңа күрә һава шикелле үк йомшак булалар. Балта белән чабуның кирәге калмый.

Кызлар Беләмәннән, һава шарын пар белән кабарталармыни, һава шары баштүбән дә очамыни, сез очканда мен бөтен уннан бер градус суык булдымыни, дип сораштырдылар. Беләмән боларның һәммәсен дә ялганга чыгара барды һәм үз чиратында:

— Каян алдыгыз сез жыен юк-барны? — дип сорап куйды.

— Безгә Беләмәмеш әйткән иде, — дип, Куянкай пырхылдап көлеп жибәрде.

Барысы да Беләмәмеш ягына борылдылар, барысы да көлгә тотындылар. Беләмәмеш оятыннан кып-кызыл булды, жир ярылса, жир тишегенә керергә җитте. Йөгереп барып тузганаclar арасына яшеренде.

«Утырам да утырам шушында, алар оныткач кына чыгам», — дигән карарга килде Беләмәмеш.

Яшел шәһәрне күреп йөрисе килә иде Беләмәннең. Күккүз,

Қарйолдыз һәм башка кызлар аны шәһәрләрен күрсәтергә алып китәләр. Беләмән бик зур кызыксыну белән аларның күперләрен караштыра, аннары камыштан

эшлэнгән су трубаларын, фонтаннарын өйрәнә. Кызлар аңа су трубаларының ничек ясалганын да, шулай ук су аска акмыйча, өскә атсын өчен фонтанны ничек эшләргә икәннән дә бәйнә-бәйнә сөйләп бирәләр.

Кызлар шәһәрәндә һәрнәрсәнең үз урынында булуы Беләмәнгә бик ошый.

Ул кызларны урамнарда чаклы келәмнәр жәйгәнгә мактап та ала. Кызларның түбәләре күккә тия, алар аны, өй эчендә күрәп чыгарсыз дип, өйләренә чакыра башлыйлар. Өй эчләрендә дә тыштагы кебек үк пөхтәлек хөкөм сөрә иде. Бер өйдә Беләмән, китап шкафы күрәп:

— Кайткач үзем дә шундый шкаф ясым әле! — дип куя.

— Әллә сезнең китап шкафыгыз юкмы? — дип сорыйлар кызлар аңардан.

Беләмән бер дә яшереп-нитеп тормый:

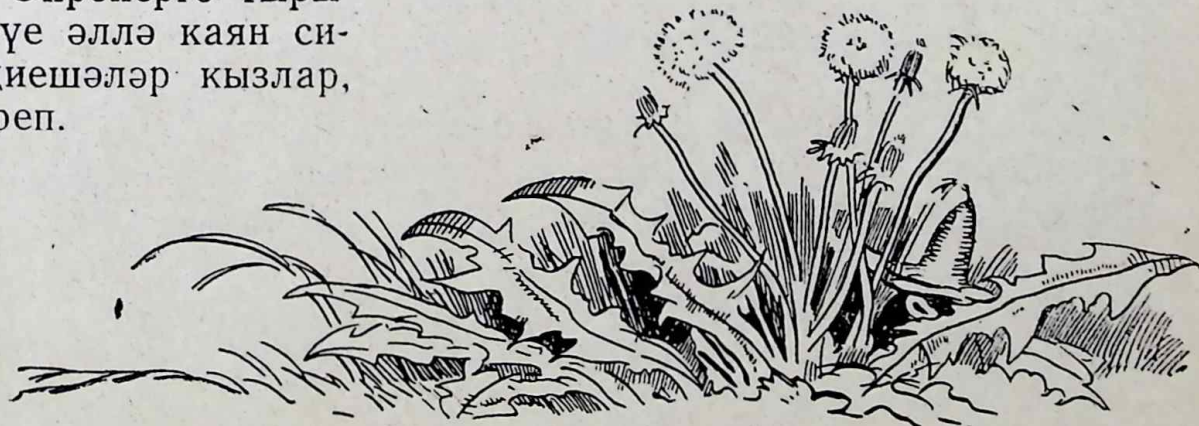
— Юк шул, — ди.

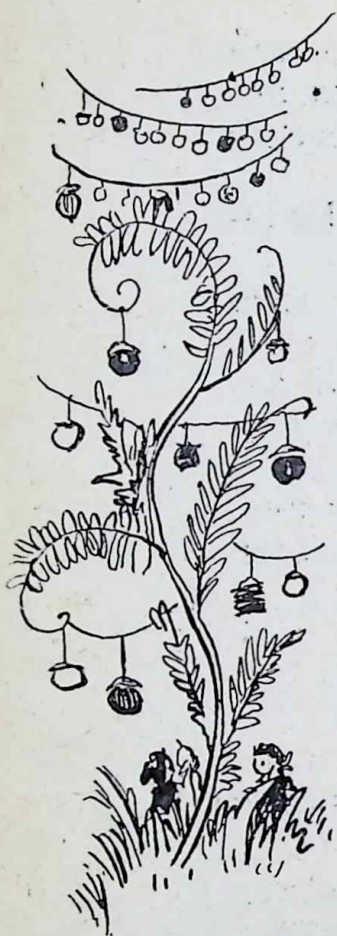
— Ә китапларыгызны кайда саклайсыз?

Беләмән кул гына селти. Китапларым өстәл өстендә дә, өстәл астында да, карават астында да ята шунда, дип әйтүе оят бит инде.

Малайны боларның карбызлары кызыксындыра. Кызлар Саламаяк турында сөйләгәннәр иде, Беләмәннең аны күрәп танышасы килә. Кызлар кай арада Саламаякны эзләп табалар да Беләмән белән таныштыралар. Малай үзен кызыксындырган нәрсәләренең һәммәсен сораптыра башлый. Саламаяк аңа үзенең төрле яшелчә-жимешләренә ничек итеп үстерүен сөйләп китә. Аның сөйләгәннәрен Беләмән бик йотлыгып тыңлый, кайбер нәрсәләренә куен дәфтәренә язып та ала.

— Менә ичмасам төпле егет! Өйрәнергә тырышып йөрүе әллә каян сизелә, — диешәләр кызлар, моны күрәп.

Белмәмешнең исә тузганаклар арасында озаклап утырырга түземе житми. Вакыт-вакыт чыга да карый, чыга да карый. Кызлар аны бөтенләй күрмәмешкә салыналар, ә малайлар теңкәсен корыталар:

— Белмәмеш — ялганчы! Белмәмеш — мактанчык! Белмәмеш — куркак куян! — дип кычкырып-мы-кычкыралар.

«Күрәсен, онытмаганнар икән әле!» — дип уйлап куя Белмәмеш һәм, гарьләнеп, кире тузганаклар арасына кереп кача.

Анда берәз утыра да яңадан чыга, яңадан шул ук хәлгә очрый.

Ахыр чиктә, бик нык гарьләнеп:

«Чыкмыйм бүтән! Үз сүзендә нык торырга кирәк. Иртәгә хәтле шушында утырам менә. Кичә башланмыйча, барыбер чыкмыйм!» — дигән карарга килә.

Егерме сигезенче бүлек

ТАТУЛАШУ

Икенче көнне һәркем зарыгып көткән кичә башланып китә. Танцы мәйданчыгы тирәли матур-матур палаткалар тезелгән. Төрле төскә буялганга, алар прәннектән өелгән өйләр кебек булып күренәләр. Мәйдан аркылы баулар сузылган, ул бауларга төрле төстәге фонарьлар, флаглар асылган. Тирә-юньдәге агачларда да флаглар, фонарьлар жемелдәшә. Һәр агач яңа ел елкасына охшап калган.

Беседканың чәчәкләргә күмелгән икенче катында ун кыздан торган оркестр урнашкан. Кызларның һәркайсы арфада уйный. Арфалары төрле зурлыкта: кулда тотып, тез өстенә куеп уйный торганнары да, идәнгә бастырып уйный торганнары да бар, ә инде иң зурысында уйнар өчен баскыч куеп менәргә туры килә иде.

Кич булырга эле байтак вакыт бар, ә халык инде майданчык тирәсенә жыелып өлгергән, Очыргычлар шәһәрәннән киләчәк кунакларны көтәләр.

Беренче булып Кадак килеп төште. Өстендә чиста күлмәк, бите-башы чип-чиста, чәче әйбәтләп таралган. Баш түбәсендә бер тотам чәче этәч кикригә шикелле тырпайган тырпаюын, тик шулай да Кадакның чәчен яткызу өчен күпме көч түккәне әллә каян күренеп тора.

— Менә хәзер сез әйбәт малай булгансыз. Өстегез пөхтә, битегез-башыгыз чиста булгач, үзегезгә дә күңелледер эле, — дип, Пескәй аны мактап та ала.

Кадак каршы килеп азапланмый, күлмәк итәген тарта-тарта:

— Күңелле булмаган кая! — дип кенә куя.

Кадак артыннан ук Шөрөп белән Көпчәк килеп життеләр. Алар артыннан берәм-берәм Очыргычлар шәһәренә бар халкы килеп бетте. Һәркайсы килә дә, жибәргән жимешләрегез өчен рәхмәт әйтергә килгән идем, дигән була. Шуннан үзен кичәгә чакырмый нишләсеннәр инде?

Ә Белмәмеш исә һаман тузганаклар арасында утыра. Дөресен генә әйткәндә, гел утырып кына тормый инде, ятып та, ягыни мәсәлән, йоклап та ала. Шулай да, малайларның жылыша башлавын күргәч, йөрәге түзми: чыга да туп-туры майданчыкка таба юнәлә.

Аны күргә, малайлар тагын:

— Әй, алдакчы, ник килдең? Яле, баштүбән очканыңны сөйләп жиппәр эле! — дип кычкырына башлыйлар.

Тәмлетамак аның өстенә жилеп-жилеп килә:

— Болыт дип кесәл ашаганыңны безгә дә сөйлә инде!

Белмәмешнең бик тә хәтерә кала. Кирегә борыла да күзе караган якка китеп бара. Малайлар аның артыннан әллә ниләр кычкырып көлеп калалар, тик инде ул аларны ишетми.

Юлны да абайлап тормыйча, бара да бара, бара торгач, шәһәр читенә килеп житә, коймага килеп бәрелә, маңгае күпереп чыга. Күтәрелеп караса — коймага: «Белмәмеш — тинтәк», дип язып куйганнар.

— Менә бит! Коймага да яза башлаганнар инде, — дип сөйләнә Белмәмеш.

Үзен үзе жәлләп куя. Маңгаен коймага тери дә үксеп елап жибәрә.

— Бу чаклы бәхетсез булырмын икән! Барысы да миннән көләләр! Беркем яратмый бит үземне, беркем яратмый!

Маңгаен коймага терәгән көе, ул бик озак шулай басып тора, күзеннән яшь ага да ага. Бервакытны кемдер аның иңбашына кагылып, ягымлы тавыш белән:

— Еламагыз, Белмәмеш! — ди.

Борылып караса — Күккүз.

— Еламагыз, — дип кабатлый ул.

Белмәмеш аңарга таба арты белән борыла да, ике куллап коймага ябышып, тагын да ныграк үкерергә тотына. Күккүз дәшми-тынмый гына малайны иңбашыннан сыйпый. Белмәмеш иңбашын тартып куя, кызның кулын төшермәкче итә. Житмәсә әле тагын тыпырчынып та ала.

Күккүз бик ягымлы тавыш белән:

— Ул чаклы үчегергә кирәкмәс инде, кирәкмәс! — дип үгетләп тә карый. — Сез бит әйбәт малай, күңелегез әйбәт сезнең. Тик инде тагы да батыррак, тагы да матуррак булып күренәсегез килгән дә, мактанып алгансыз, алдалагансыз. Моннан ары алай итмәссез ич инде? Итмәссезме?

Белмәмеш бер сүз дәшми.

— Бүтән алай итмәм, диегез инде. Әйбәт малай ич сез!

— Юк, әшәке мин.

— Сездән эшәкерәкләр дә була ич әле.

— Юк, миннән дә эшәкерәкләр булмый...

— Дөрөс түгел! Кадак энә сездән эшәкерәк иде әле. Ул эшлэгән этлекләрне сезнең гомерегездә дә эшлисегез юк. Кадак булып Кадак төзәлдә. Теләсегез, сез дә төзәлә аласыз. Бүтән алай итмәм, дип әйтегез дә яңача яши башлагыз. Искене искә дә алмабыз.

— Икенче алай итмәм! — дими хәле юк Белмәмешнең.

— Күптән шулай кирәк иде! — дип куя Күккүз, сөөнөп. — Болай булгач инде сез намуслы, кыю, акыллы булырга тырышчаксыз, яхшы эшләр генә эшләрсез, шуннан инде әйбәтрәк булып күренү өчен әллә ниләр уйлап чыгарасы да булмас. Шулай бит?

— Шулай шул, — дип баш кага Белмәмеш.

Ул сагышлы йөзен күтәрәп кызга карап ала һәм ирексездән яшь аралаш елмаеп куя.

— Әйдәгез бүтәннәр янына, — ди Күккүз, аны кулыннан алып.

Озакламый алар танцы мәйданчыгы янына килеп житәләр. Тәмлетамак, боларны күреп, бар куәтенә иләрәп жибәрә:

— Белмәмеш — алдакчы! Белмәмеш — аңгыра!

Ширбәт тә аңардан калышмый:

— Болытны йотканыңны сөйләп жиппәр әле! — дип кычкырган була.

Күккүз моңа түзеп тора-тора да:

— Оят сезгә, нәнүсләр! — дип, малайларны тиргәп ташлый. — Нигә үчеклисез аны?

— Ә ул үзе нигә алдалый? — ди Тәмлетамак.

— Сезде алдаладымыни ул? — дип сорый Күккүз, гажәпләнөп. — Безне алдады ич, безне! Ә сез шунда авыз ачып берәр сүз әйттегезме? Барыгыз бер булып алдашкансыз түгелме соң?

Карйолдыз да тик тормый:

— Аңардан артык жирегез юк сезнең дә! — дип өсти. — Аның ялган сөйләвен, кәпрәюен күреп торгансыз ич, туктаттымы шул чак берәрегез? Алай ярамый, диюче булдымы? Кай жирегез артык соң инде болай булгач?

—Артык дигәнебез юк ич эле,— ди Тәмлетамак, иннәрен сикертеп.

Пескәй дә авыз йомып калмый:

— Артык жирегез булмагач, үчекләмәгез дә! Сезнең урында икенче берәүләр булса, аңарга әллә кайчан төзәлергә ярдәм иткән булырлар иде, — ди.

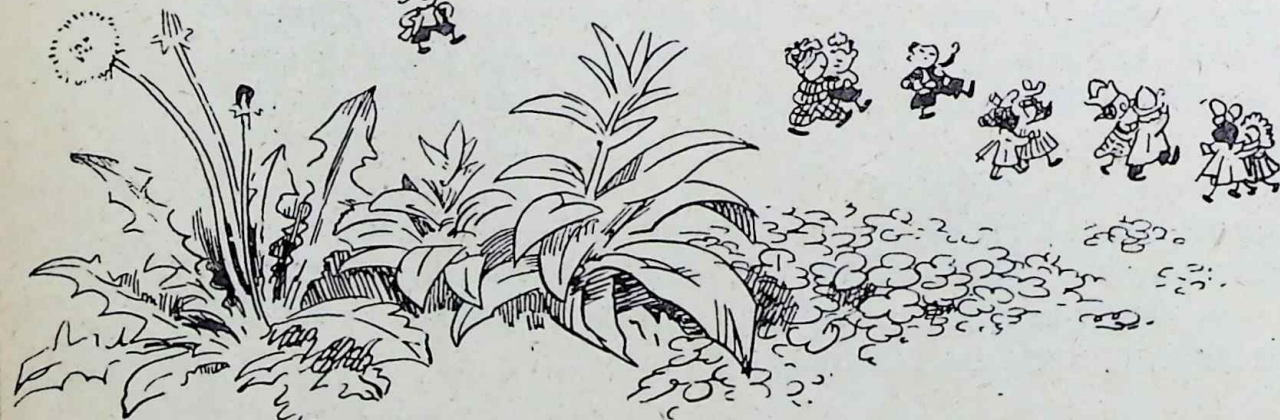
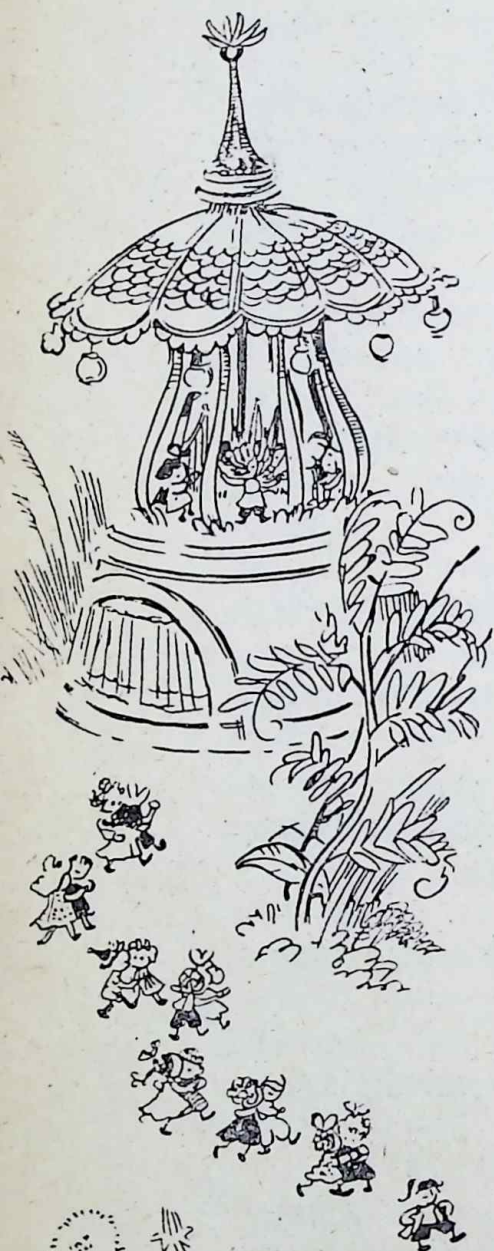
Тәмлетамак белән Ширбәткә оят булып китә, алар Белмәмешне котыртудан туктыйлар.

— И бичаракаем! — ди Карлыгач, аның янына килеп. — Еладыгызмыни соң? Үчекләгәннәр шул мескенкәемне! Малайлар алар тыйнаксыз булалар шул. Тик инде моннан соң үчекли алмаслар, — ди һәм, читкәрәк китеп, кызларга пышылдый: — Ягымлырак булуйк аңа берәз. Ярамаганны эшләгән өчен жәзасын алды инде ул. Хәзер үзе дә үкенә инде, яхшысызга сүз бирде.

— Ягымлы булуйк, ягымлы! — дип аның сүзен хуплый Пескәй! — Эшмени ул иптәшене үчекләү! Ачуы гына килә ич аның. Тагын да начарлана төшә. Кызгансак, үзенең хатасын тизрәк аңлар, тизрәк төзәләр.

Кызлар Белмәмешне уратып алалар да кызганырга тотыналар.

— Элекләре минем кызлар белән уйныйсым килми иде, малайларны артыграк

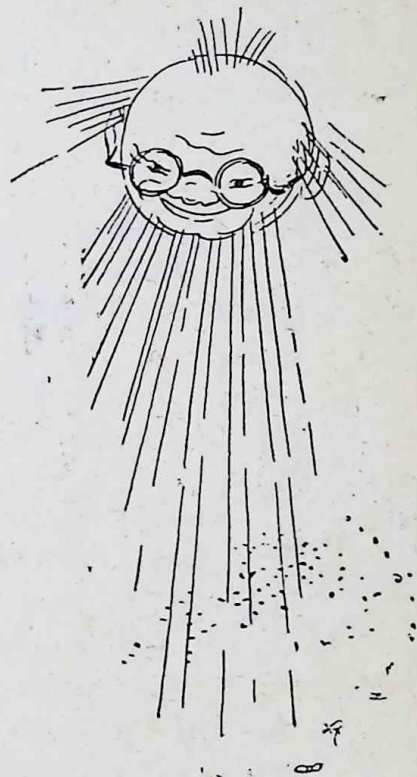
саний идем, малайларның нинди икәнен хәзер генә белдем, — ди Белмәмеш. — Малайларның бар эшләре үчекләү булды, кызлар мине якладылар. Моннан ары гел кызлар белән дус булам.

Егерме тугызынчы бүлек

КИЧӘДӘ

Шул чак музыка уйнап жибәрә, нәнүсләр биергә төшәләр. Беләмән Қарйолдыз белән, Тартай Миләүшә белән, Сыбызгы Қарлыгач белән биеп китәләр. Ә инде доктор Ачыташ бер дә уйламаган кеше белән — Күкебаш белән бии. Әйе, әйе! Күкебаш та килгән кичәгә. Бүген ул чәчәкле матур күлмәк киеп жибәргән, больницада һәркемнең котын алып торган Күкебашка бөтенләй охшамаган. Әнә ул Ачыташның иценә кулын салган да елмаеп кына сөйләшә-сөйләшә бии.

— Дөрөслеккә каршы килмәгез: безнең дэвалау ысулы сезнекенә караганда яхшырак бит инде. Бәрелгән, сугылган, тырналган, жәрәхәтләнгән жиргә, шулай ук шешкә бал сөртәргә кирәк. Бал дезинфекцияли, үлек жыярга ирек бирми. Сезнең йодыгыз тәнне көйдәрәп ала, безнең бал бер дә әрнетми. Шулай бит инде? — ди.

— Кызларны дэвалаганда бал, ихтимал, килешә дә тор-
гандыр, әмма ләкин малайларга сезнең балыгыздан бернинди
дә файда юк.

— Нишләп алай? — ди Күкебаш, гажәпләнәп.

— Бал бер дә әрнетми, дип үзегез әйттегез ич.

— Сезгә нәрсә, әрнетүе кирәк мәллә?

— Кирәк шул менә! — дип куя Ачыташ. — Әгәр дә берәр
малай койма аша төшкән чагында аягын сыдырттыра икән,
аның аягын көйдереп алырга кирәк: койма аша йөрергә яра-
маганын аңларлык булсын, икенче тапкыр уйланырлык бул-
сын.

— Икенче тапкыр ул койма аша чыкмас та, ди, ләкин бит
ул өй түбәсенә менүдән тыелып калмый! Менә дә егылып ба-
шын тишә, — дип бәхәсләшә Күкебаш.

— Ул чагында без аның башына йод сөртәбез. Өй түбә-
сенә менеп йөрергә дә ярамый икән, диячәк. Малайларны
тәрбияләү эшендә йодның әһәмияте бик зур аның.

— Доктор ул тәрбия эше белән кызыксынырга тиеш түгел,
бәлки авыруның әрнүен киметүне кайгыртырга тиеш, — дип
жавап кайтара Күкебаш. — Ә сез йод сөртеп тагын да ныграк
әрнетәсез.

— Доктор ул барысын да кайгыртырга тиеш, — дип дәвам
итә Ачыташ. — Кызларны дэвалаганда, гомумән, берни уй-
ламасагыз ярый да бит, малайларны дэвалыйсыз икән инде...

Күкебаш аңа сүзен әйтеп бетерергә ирек бирми:

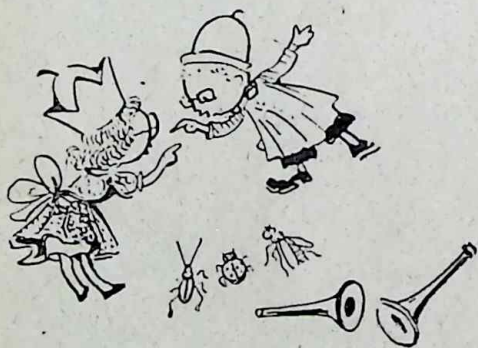
— Бүтән нәрсә турында сөйләшик әле, — дип бүлдерә. —
Сезнең белән биеп тә булмый!

— Сезнең үзегез белән биеп булмый!

— Бик үк әдәпле димәс идем мин
сезне.

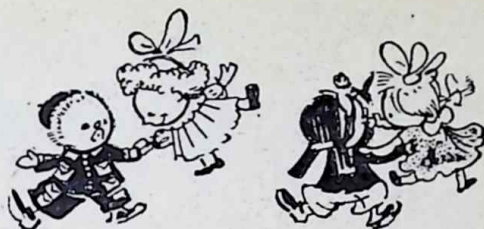
— Шулчаклы надан сүзләр ишетеп тор-
ганда, мин ничек әдәпле була алым?

— Сез ул надан сүзләр сөйләсез! Док-
тор да түгел инде сез, бичара бер табиб
кына шунда.

— Сез үзегез... үзегез...

Доктор Ачыташ рәнжүдән телсез калды. Мәйданчыкның урта бер жи-рендә туктады да, ярга ташланган ба-лык шикелле, авызын бер ачты, бер йомды. Биюче парлар аңа килеп-килеп төртелделәр, Күкебашны да эткәли-төрткәли башладылар. Аның түзәр хәле калмады, Ачыташ-ның жиңеннән тартып:

— Биик инде! Нәрсә катып калдыгыз? Башкаларга кома-чаулуйбыз ич, — дип ялварды.

Ачыташ кул гына селтәде дә, янадан биеп киттеләр. Баш-та дәшми-тынмый гына биеделәр-биеделәр дә янадан сүзгә килделәр.

Тәмлетамак Күкчәчәк белән бии. Аларның сөйләшүләре дә бүтән.

— Сез конфет яратасызмы? — дип сорады Тәмлетамак.

— Үлеп яратам! — дип җавап кайтарды Күкчәчәк. — Сез яратасызмы соң?

— Мин дә яратам. Тик мин пирожныйны барыннан да ар-тыграк күрәм.

— Ә мин морожрыйны барыннан да артык күрәм.

Һөнәрмән Тиенкәй белән бии.

— Минем автомобиль йөртергә өйрәнәсем килә, — диде Тиенкәй. — Кызларның күбесе өйрәнде инде, мин дә өйрәнер-мендер кебек.

— Аның нәрсәсе бар? Рычагга басасың да газ бирәсен, — диде Һөнәрмән.

Белмәмеш исә Күккүз белән бии. Бии дигәч тә инде, кәжә тәкәсе шикелле сикерә-сикерә, Күккүзнең аягын таптан бе-терә, башкаларга да бик нык кома-чаулуй. Күккүз моңа түзеп торды-торды да бервакытны:

— Әйдәгез, утырып ял итик, — диде.

Эскәмиягә барып утырдылар.

Белмәмеш шунда:

— Карагыз эле, мин бит бер дә бии бел-
мим, — дип куйды.

— Үзегез үк әйтеп биргәч, әйбәт инде ул, —
диде Күккүз, моны ишеткәч. — Сезнең урында
икенче берәү булса, әллә ниләр ялганлап бе-
терер иде эле: аягым авырта, кулым сызлый,
дияр иде. Сез белмәвегезне үзегез үк әйтеп бир-
дегез. Сезнең белән дуслашып булыр төсле
тоела эле миңа.

— Булмыйча ни, бик була.

— Мин малайлар белән дуслашырга яра-
там, — диде Күккүз, сүзен дәвам итеп. — Кыз-
ларны яратып бетермим мин: алар гел матур-
лык турында гына уйлыйлар, көзгә алдында
боргаланалар.

— Көзгә алдында боргаланучылар малай-
лар арасында да бар алар.

— Сез андый түгел ич, Белмәмеш? Андый
түгел ич?

— Юк, мин андый малай түгел.

Әйтүен әйтеп ташлады Белмәмеш алай дип,
ләкин ялганлады. Чынында исә ул, кеше күр-
мәгәндә, көзгә алдында әйләнә дә тулгана, ма-
тур булмакчы булып кылана иде. Малайлар
һәрвакыт шулай инде алар.

— Сезнең андый малай булмавыгызга мин бик шат, —
диде Күккүз. — Әйдәгез, без дус булайык. Минем бер бик кы-
зык тәкъдимем бар. Әйдәгез, хатлар язышабыз. Башта сез
миңа язасыз, аннары мин сезгә.

«Менә килеп каптым!» — дип уйлап алды Белмәмеш. Ул

үзе басма хәрефләр белән генә яза белсә дә, наданлыгын бүтәннәргә сиздермәскә тырыша иде. Аптырагач:

— Хат нигә кирәк ул? Әллә кайда яшәмибез лә, күрешеп сөйләшсәк тә ярый, — дип хәйләләмәкче булды.

— Бу чаклы да кызыксыз малай булырсыз икән, Белмәмеш! Минем өчен берни эшлисегез килми. Хат алуы күңелле ич ул!

— Ярый инде алайса, язармын, — дими хәле юк Белмәмешнең.

Озак та үтми, караңгы төшә. Әйләнә-тирәдә төрле төстәге йөзләгән фонарьлар кабына. Агач башларыннан да, палатка түбәләреннән дә фонарьлар нур сирпи. Кайбер урында аларны агач төпләренә үлән арасына яшереп куйганнар, шунлыктан хәзер үлән үзе сихри бер ут белән янадыр төсле тоела. Беседканың өске катында оркестр урнашып, аскы катына матур күгелжем пәрдә корылган иде. Менә бер заман шул пәрдә ачылып китә дә, һәркем, сәхнә күреп, таң кала. Сәхнәгә Асылташ чыгып баса.

— Тыңлагыз! Тыңлагыз! Хәзер концерт күрсәтәбез. Игътибар белән тыңлагыз! — дип игълан итте ул.

Барча халык эскәмияләргә утырышты да концерт тыңларга әзерләнде.

— Беренче булып мин чыгыш ясым, — дип дәвам итте сүзен Асылташ. — Мин сезгә үземнең дуслык турында язган яңа шигырьләремне укыйм.

Кызлар да, малайлар да гөрләшеп кул ча-

барга тотындылар. Алкышлар туктауга, Гөслә дирижер таягын селтәп жибәрде — оркестр уйный башлады. Асылташ музыкага ияреп үзенәң дуслык турындагы яңа шигырьләрен укырга тотынды. Бу шигырьләр, Асылташ язган бүтән шигырьләр кебек үк, матурлар иде һәм: «Дуслашыгыз тизрәк!» дип тәмамлана иде.

Шигырьләренә һәркем яратып тыңлады. Аннары бию ансамбле чыгыш ясады. Төрлө төстәге күлмәкләр кигән, тасмалар таккан уникаль кыз чыгып төрлө биюләрен башкарды. Тамашачыларга иң ошаганы «Шалкан» дигәнә булды. Озаклап кул чаптылар, «браво» дип кычкырдылар, шуңа күрә бу биюне яңа ике мәртәбә кабатларга туры килде. Бию ансамбленән соң Очыргычлар шәһәренәң хоры чыгыш ясады. Хор берничә җыр башкарды. Хорның сәхнәдән төшүе булды, Гөслә, үзенәң оркестрын өскә катта калдырып, багана буйлап аска шуып төште дә, сәхнәгә менеп:

— Егетләр, монда килегез әле! — дип кычкырды.

Беләмән, Тартай, Ачыташ һәм аларның иптәшләре сәхнәгә менделәр.

— Тыңлагыз! Тыңлагыз! — дип кычкырып жибәрде Гөслә. — Хәзер Чәчкәле шәһәренән килгән малайлар хоры чыгыш ясай.

Гөслә үзенәң флейтасын уйнап жибәрде, һәм малайлар күмәкләшеп чикерткә турындагы җырны җырлый башладылар. Ул җырны шагыйрь Чәчкәйский чыгарган иде:

Үләндә бер чикерткә,
Тик тормый ул — сикерә.
Яшел чикерткә,
Яшел чикерткә.

Яшәгәнә дә үлән,
Ашаганы да үлән.
Чебенгә дә тими ул,
Чебенгә дә тими шул.

Килеп чыкты бер бака,
Ашарга ул ярата.
Капты ул чикерткәне,
Йотты шул чикерткәне.

Азык буласын нич ул
Кетмәгән иде нич шул.
Яшел чикерткә,
Яшел чикерткә.

Жыр чамасыз моңсу булганга, жырлаучылар үзләре дә түзмәделәр, азакка таба үкереп елап жибәрделәр. Бака авызына эләккән мескен чикерткәне һәр нәнүс кызганды. Һәр нәнүснең күзеннән кайнар яшьләр акты.

— Шундый матур чикерткәне! — дип куйды Рәсемжан, үкси-үкси.

— Чебенгә дә тимәгән чикерткәне бит! — дип ялгап китте Тартай.

— Капты да йотты шул! — дип өстәде Һөнәрмән.

Беләмән генә еламый, ул гына:

— Егетләр, еламагызсана! Бака бит чикерткәне кабып йотмаган, чебенне йоткан. Ант әгәр, чебенне! — дип иптәшләрен юата.

— Барыбер инде. Чебене дә жәл, — дип куйды Һөнәрмән, сулык-сулык килеп.

— Чебен нишләп жәл булсын? Ул бит һәркемнең теңкәсенә тия, йогышлы авыру тарата. Тапкансыз елар нәрсә!

Сыбызгы моңа каршы:

— Чебенне жәлләп еламыйм ла мин. Өйдә чакны жырлаганыбыз исемә төште, — дип әйтеп салды.

Шул чагында Беләмеш үкереп-үкереп елап жибәрә. Һәркем, елавыннан туктап, аны юатырга тотына. Нәрсәгә елыйсың, дигәнгә дә җавап биреп тормый, лышкылдавын белә. Үкси-үкси генә бер ара:

— Мин Таз... мин Таз... Мин Тазкайны сагындым! — дип куя.

— Нәрсә булды соң әле сиңа? Бер дә сагынмаган жирдән кискәк кенә сагынырга булдың! — диешәләр.

— Сагынмассың менә! — ди Белмәмеш, киреләнеп. — Мин монда, Тазкай анда.

— Синнән башка да яшәр әле Тазың, — ди Тартай.

— Яшәр менә! Ул да сагынадыр әле. Иң якын дустым ул минем Тазкай. Ичмасам, киткәндә дә сабуллашмадым үзе белән.

— Нишләп сабуллашмадың соң?

— Ачуланышкан идек. Сабуллашасым килмәде. Очып киткән чагында, ул күзен миннән алмады, кулын болгады, ә минем аны күрәсем дә килми иде, юри читкә борылдым. Ул чагында һава шарына утырып очам дип масайган чагым иде, хәзер менә... ни нитә.

— Вөжданың газапыймы? — дип әйтеп бирә Ачыташ.

— Менә, менә, шул вөждан дигәне газапый! Ичмасам, сабуллашкан гына булсам да, жиңелрәк булыр иде. Кайтып кына киликче, егетләр, Тазкай белән татулашыйм да, аннары сабуллашырбыз.

— Кайтсак, күрешер идек әле, сабуллашып тормас идек.

— Мин барыбер элек сабуллашам, аннары гына күрешәм.

— Егетләр, кайту ягын уйлый башларга кирәк булыр: Белмәмеш өйне сагынган, — дип куя Гөслә.

— Миңа да бик вакыт инде, — ди Ачыташ та. — Әгәр дә мәгәр Чәчкәледә минсез берәрсе авырып китсә, кем дәвалар?

— Кәеф-сафа кылып йөрмәдек түгел, йөрдек инде. Ахыры бер кайтасы бар. Юлга иртәгә чыгабыз, — дип игълан итте Беләмән.

Кичә тәмамланды. Күккүз Белмәмеш янына килде дә, уф орып:

— Менә аерылышабыз инде, — дип куйды.

— Аерылышабыз шул... — диде Белмәмеш тә әкрән генә. —

Безгә китәргә бик вакыт шул.

— Рәтләп тормадыгыз инде.

Белмәмеш, башын аска иеп:

— Мин бик торыр идем дә шул, кайтасым бик килә,— диде.

Күккүз беравык уйланып алды да:

— Китәргә вакыттыр шул инде, — дип, аның фикеренә кушылды. — Өйдә дусларыгыз бардыр, сагынып көтәләрдер. Дустыңны онытмагач, әйбәт инде.

Берникадәр вакыт алар сүзсез генә басып торалар. Белмәмеш нидер әйтмәкче була да, тамагына ниндидер төен килеп тыгыла. Аска караган көе, үкчәсе белән жирне казыган

була, Күккүзгә күтәрелеп карарга да кыймый. Күзендәге яшыне сизеп алмагае, дип коты чыга. Тора торгач, башларын күтәрәләр дә, күзләре очраша тагы.

— Юлга сумқа тегеп биримме үзегезгә? — дип сорый кыз.

— Бирегез.

Иртәгесен Белмәмеш һәм аның иптәшләре сәфәр чыкты.

лар. Жэяү сэхэт итэргэ булдылар алар. Нава шарын бер шартлаганнан соң рэткэ китерүе бик читен, жиле дә икенче якка исэ иде.

Иң алдан Беләмән атлый. Кулында компас. Аның артынан доктор Ачыташ, аннары Һөнәрмән белән Көйләрмән, алардан соң башка малайлар бара. Белмәмеш иң ахырдан атлый.

Һәркайсының аркасында сумка. Ул сумкаларны кызлар тегеп биргән иде. Сумкаларда юлга дигән пирог-мазар һәм Чәчкәледә юк жимешнең, яшелчәнең, чәчәкләрнең орлыклары. Ширбәтнең һәр кесәсендә берәр карбыз орлыгы бар.

Малайларны озатырга барча кызлар чыкты. Күбесенен күзендә яшь жемелди.

— Еламагыз! Қайчан да булса тагын нава шары ясарбыз да очып килеп тә житәрбез әле,— дип юатты аларны Беләмән.

— Яз көне килегез сез, алмалар чәчәк атканда. Бездә язын бик күңелле була! — диештеләр кызлар.

Шәһәр читендә кызлар туктап калдылар, малайлар исә үләннәр, чәчәкләр арасынан болын буйлатып китеп бардылар.

— Хуш, сау булыгыз! — дия-дия, кызлар кул болгадылар.

— Хушыгыз! — дип жавап кайтардылар малайлар.

Күккүз дәшми-тынмый гына кулын болгап калды.

Малайлар тиз арада әллә никадәр жир китеп өлгерделәр. Кызларның тавышлары рәтләп ишетелми башлады.

Шул чакны Күккүз:

— Белмәмеш! Белмәмеш! — дип кычкырырга тотынмасынмы.

Малай артына борылып карады.

— Хат, Белмәмеш, хат!

Малай баш какты, эшләпәсен салып болгады.

Күккүзгә шул житә калды.

— Ишетте бит! — дип сөенде ул.

Озакламый юлчылар бәп-бәләкәй бер ноктага әверелделәр, аннары бер борылыштан кереп китеп тәмам күздән яздылар. Боегып калган кызлар өйләренә таралыштылар.

Утызынчы бүлек

ӨЙГӘ КАЙТКАЧ

Беләмәннәр, урман-кырлар буйлап кайта торгач, туган якларына кайтып життеләр. Бер калкулыкка менгәч, туктап калдылар: алларында искиткеч ямьле Чөчкәле шәһәре җәелеп ята. Жәй азаклары булганга, гөлләр шау чәчәктә. Алтын чәчәкләр, кып-кызыл георгиннар, зәңгәрле-сарылы кашкарыллар соклангыч булып утыралар. Һәр ишегалдында күбәләктәй миләүшәләр... Коймаларга, өй стеналарына, өй түбәләренә үрмәләгән настурцияләр ут кебек янып торалар. Жил белән бергә чәчәк исләре килеп бәрелә...

Куанычтан малайлар бер-берен кочаклап алдылар.

Озакламый алар үз шәһәрләренен урамнарына аяк бастылар. Һәр йорттан нәнүсләр йөгереп чыктылар да сәяхәтчеләргә текәлеп карап тора башладылар. Беләмәннәр чит-ят җирләрдә йөри-йөри кояшта каралып беткәннәр иде, шуңа аларны баштарак таний алмый тордылар.

Кинәт берәү:

— Егетләр, Беләмән түгелме соң?! Әнә тегесе, иң алдан атлаганы?! — дип кычкырып жибәрмәсенме.

Шуннан күтәрелде тавыш, күтәрелде тавыш:

— Әнә доктор Ачыташ!

- Әнәтерә аучы Мәргән!
- Әнәтерә Таркаш!
- Ә-әнә Тәмлетамак!

Халык ду купты, шатланып кычкырган ура тавышлары ишетелде.

Иң күнеллесе безнең сәяхәтчеләр Кыңгырау чәчәк урамына борылгач булды. Жыенысы күрше-колан, жыенысы таныш-белеш. Урам тулы нәнүс. Малайлар кыю сәяхәтчеләрне кочаклап-кочаклап үптеләр, кызлар исә аларның юлларына чәчәкләр сиптеләр. Житмәсә тагын каяндыр бер эт килеп чыгып, тотынды өергә, тотынды аучы Мәргән тирәсендә сикеренергә, аның кулын яларга.

— Егетләр, минем Сарбай ич бу! — дип кычкырып жиберде аучы Мәргән.

Тирә-күршеләр сөйләвенә караганда, малайлар һава шарына утырып киткәннән соң ике-өч көн үткәч, Сарбай бер ялгызы кайтып килгән икән; шуңа күрә Мәргәннәрнең барысы да һәлак булганнар, дип кайгырышканнар, инде бүтән күрешә алмабыз, дип елашканнар икән.

Мәргән үзенең Сарбаен күтәреп алып, үбәргә кереште.

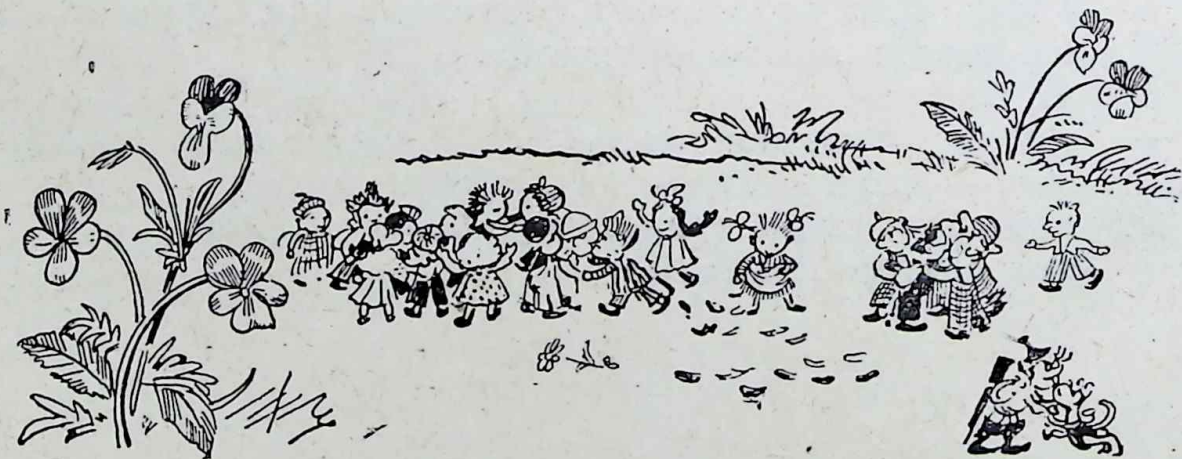
— Ах, эткәем, ах, дускаем! Мине ут йоттырдың ич! Исән калган икәнсең! — дип сөйләнде аучы.

Шул чагында урам башыннан болай таба йөгереп килүче нәнүсләр күренә. Иң алдан шагыйрь Чәчкәйский чаба.

Моңы күргәч, кешеләр:

— Хәзер шигырь сөйли, шигырь! — диешәләр.

Кызлар гөрләшеп кул чабарга тотыналар. Ә малайлар каяндыр бер мичкә табып, аны урам уртасына тәгәрәтеп китерәләр дә төбен өскә каратып каплап куялар.

— Чэчкэйский, менеп бас тизрэк! Сөйлә шигырь! — дип кычкыра кайсыдыр.

Чэчкэйскийне ике кулыннан элэктэрэләр дә мичкә өстенә бастырып куялар. Чэчкэйский бер минут чамасы уйланып тора, тамак кыргалый, аннары Беләмәннәр ягына кулын суза да эле мичкә өстенә менеп баскач кына чыгарган шигырен бик эсәрләнеп укып җибәрә:

Нава шары белән киткән җирдән
Кайтты безнең батыр егетләр!
Кычкырабыз ура без шатлыктан:
Менә нинди кыю егетләр!

Нәнүс халкына шул җитә калды. Һәр яктан ура-а-а та-вышлары яңгырады.

Чэчкэйскийне мичкә өстеннән тартып төшерделәр дә, кулларына күтәрәп, өенә алып киттеләр. Кызлар исә шагыйрьгә тагылып, аның артыннан чэчәкләр сибеп бардылар.

Шул шигыре аркасында Чэчкэйский нава шарына утырып очканнан битәр мәшһүрлек алды.

Кыю сәяхәтчеләр исә кече капканы ачтылар да ни гомердән бирле буш торган өйләренә таба юнәлделәр. Белмәмеш урамда бер ялгызы торып калды. Башта моңсу караш белән иптәшләрен озатты, аннары, кемнедер эзләгәндәй, тирә-ягына каранды. Урам буп-буш иде, бөтенесен җил себереп алып киткән төсле тоела иде. Белмәмеш тагын да ныграк моңсулана төште, әмма шул чак урамның икенче ягында койма ышыгында берәүне күреп алды. Ул берәү авызын ачып, күзен шарландырып моңа таба карап тора иде.

— Тазкай гынам! — дип кычкырып җибәрде Белмәмеш, дустан таныгач.

Таз шатлыгыннан чинап җибәрде, Белмәмешкә таба ташланды. Белмәмеш тә аңа каршы йөгәрә иде, дуслар чак кына маңгайга маңгай килеп бәрелмәделәр. Сәяхәтче даны алган дустаны Таз яратып, горуранлып карап тора, Белмәмеш исә гаепле сыман

елмая. Алар шулай бер-берсенә текәлешеп, бер сүз әйтә алмыйча озак кына басып тордылар. Аннары бер-берсенен кочакларына ташландылар, күзләреннән яшьләре атылып чыкты.

Менә очрашу дисән дә очрашу!

Шушы жирдә Беләмәннен һәм анын иптәшләренен мәшһүр сәяхәте тәмамлана инде. Чәчкәле шәһәрәндә тормыш элекке эзеннән ага башлый. Хәер, элекке эзеннән дигәч тә, алай ук түгел икән әле.

Кыю сәяхәтчеләр кайтканнан бирле һәркемнен телендә шулар була. Малайлар да, кызлар да Беләмәннәргә килеп сәяхәтчеләрен сөйләгәннен тыңлап утыралар.

Тәмлетамак Яшел шәһәрдә кызлар аны тәмле-тәмле пироглар белән сыйлаганны сөйләргә ярата. Ширбәт күпме сироп эчүе белән мактана. Беләмән исә кызларның камыштан трубалар ясап, су үткәрүләрен, фонтаннары булуын, инеш аркылы соклангыч бер күпер салып куюларын, зур-зур карбыз үрчетүләрен сөйли. Сүз шунда життеме, Ширбәт кесәсеннән карбыз орлыгы чыгара да:

— Шушы орлыктан әллә ничә мичкә сироп чыгар дип кемнен башына килсен! — дип сөйләнә.

Аптырый белән Тартай кызларга жимеш жыярга булышуларын бик яратып сөйлиләр. Һөнәрмән белән Көйләрмән механизация турында, үзләренен дуслары шофер Көпчәк турында, һәрнәрсәсен кнопкага көйләгән механик Шөрөп турында сөйлиләр. Мәргән исә барыннан да битәр больницада үзен ничек дэвалауларын, врач Күкебашны телгә алырга ярата. Хәзер инде аягының бер дә авыртмавын һәм йөрү генә түгел, сикерә дә алуын әйтергә һич онытмый. Сикереп тә күрсәтә. Сикерүен сыңар аягында — нәкъ менә тайган аягында сикерә.

Барысы да кызлар белән дуслашуларын сөйлиләр. Майкап булып Майкап та бу юлы сүзгә катышмый калмады.

— Егетләр, менә кояштыр, моңарчы мин кызлар белән, малайлар кебек үк, дуслашып була дип уйламаган идем...

— Сөйләгән буласың тагы! Берәрсе белән дуслашканын никтер күземә генә чалынмады,—дип каршы төштө Белмәмеш.

— Үзең дуслаштыңмы соң? — диештеләр өйдә калучылар.

— Минме? Мин Күккүз белән дуслаштым! — диде Белмәмеш, горур гына.

— Дуслашкансыңдыр инде! Кызлар белән дуслашкан өчен ахирәтен Тазга әшәке сүзләр әйткән син түгел идеңме соң? — диде Төймәкәй.

— Сөйләмә юкны! Тазкай белән татулаштык инде. Хәзер үзем дә кызлар белән дуслашам.

— Элек нигә дуслашмый идең соң? — диде Ромашка.

— Элек мин жүләр булган. Кызлар белән дуслашсам, малайлар көләрләр, дип курыккан.

— Хәзер дә куркасың ич, — диде Без-Без.

— Хәзер инде тиз генә алдатмас абзаң! Әйдә менә синен белән дуслашабыз! Көлүче булса, тотып дөмбәслим үзен.

Без-Без риза булмады.

— Минем аркада сугышып ятыр иде бугай! — диде ул.

— Сугышмам алайса. Көлүче булса да, исем китмәс.

Белмәмеш Без-Без белән дуслашып ала шул. Ә инде кызларны рәнжеткәнне күрәп калса, тегенен янына килә дә:

— Ник тиясең кызларга? Кара аны, актыккысы булсын! Бездә кызларга тимиләр,—дип арага керә.

Шуннан инде кызлар арасында да аның дәрәжәсе үсеп китте. Белмәмеш ярыйсы малай икән, дия башладылар. Моңы күрәп, бүтән малайлар да кызларны яклай торган булып киттеләр. Чәчкәледә кызларны кыерсыту гадәте гел бетте. Әгәр дә мәгәр берәр малай кулына ирек бирә икән, яисә ярамаган сүз әйтә икән, аңардан һәммәсе дә көләргә тотына.

Малайлар белән уйныйсылары килгәндә, хәзер кызларны беркем читкә какмый, кыресенчә, аларны һәрвакыт уенга ала-лар.

Озак та үтмәде, Беләмән Чәчкәле шәһәрәндә дә камыштан су трубалары уздырырга, урам саен бер генә булса да фонтан ясарга, аннары тагын урманга жәяү йөрер өчен Кыярлы инеше аркылы күпер салырга дигән тәкъдим кертте.

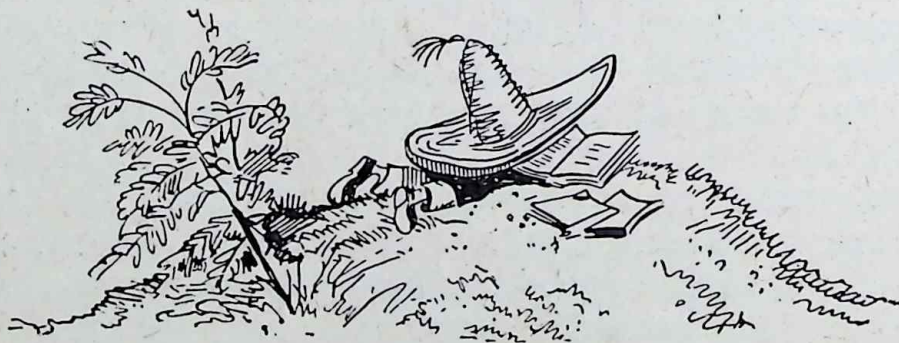
Иртэдэн алып төшкә хәтле һәр нәнүс я күпер салуда, я су юлы уздыруда, я фонтан ясауда катнаша. Төштән соң күмәкләшеп я качыш, я куыш, я футбол, я волейбол уйнарга китэләр.

Белмәмешкә килгәндә, уеннарға ул сирәк катнаша. Андый чакны:

— Уйнарга вакытым калмый,— ди ул.— Рәтләп укый да белмим бит мин, язуны әйткән дә юк инде — басма хәрефләр белән генә яза алам. Матур язарга өйрәнмичә булмый миңа. Нәрсәгә икәнән үзем генә беләм.

Футбол-мазар уйнарга китәсе урында, ул өстәл янына килә дә укып утыра. Көн саен бер генә бит укый укуын, шулай да моның файдасы әйтеп бетергесез зур. Кайчагында ул икешәр бит тә укып ташлый: берсе бүгенге өчен, берсе иртәге өчен. Укуны тәмамлаганнан соң инде дәфтәрән ала да яза башлый. Язуын инде ул басма хәрефләр белән язмый, бәлки язма хәрефләр белән яза. Баштарак ул кадәр матур чыкмады, хәреф урынына әллә нинди түгәрәкләр, кармаклар чыкты, тик инде Белмәмеш бөтен көчен куеп тырыша торгач, адәм рәтле хәрефләр язарга өйрәнәп җитте. Баш хәрефләр дип аталган зурракларын да, кечерәкләрән дә язарга өйрәнде. Пөхтәлек ягы гына җитешеп бетми әле.

Белмәмешнең дәфтәрәнә кара тама да тора, тама да тора бит. Кара тамгач, Белмәмеш тота да теле белән ялап ала. Шуңарга кара таплары да озын койрыклы булып чыга. Ул үзе аларны «кометалар» дип атый. Аның «кометалары» бит саен. Тырышлык белән ул «кометалар»дан да котыласын белгәнгә, Белмәмешнең моңа болай бер дә исе китми.

ЭЧТЭЛЭК

Беренче бүлөк. Нэнүслэр шәһәре	3
Икенче бүлөк. Белмәмеш — музыкант	9
Өченче бүлөк. Белмәмеш — художник	13
Дүртенче бүлөк. Белмәмеш — шагыйрь	18
Бишенче бүлөк. Белмәмеш — шофер	23
Алтынчы бүлөк. Беләмән һава шары уйлап таба	28
Жиденче бүлөк. Юл хәстәрләре	35
Сигезенче бүлөк. Сәяхәткә чыгып киткәндә	41
Тугызынчы бүлөк. Болытлар арасында	45
Унынчы бүлөк. Авария	51
Унберенче бүлөк. Яна урында	57
Уникенче бүлөк. Яңа танышлар	63
Унөченче бүлөк. Өстәл янында сөйләшү	68
Ундүртенче бүлөк. Шәһәр буйлап сәяхәт иткәндә	76
Унбишенче бүлөк. Больницада	82
Уналтынчы бүлөк. Концерт	88
Унжиденче бүлөк. Һөнәрмән белән Көйләрмән Очыргычлар шәһәренә баралар	92
Унсигезенче бүлөк. Очыргычлар шәһәрендә	98
Унтугызынчы бүлөк. Тапкыржанда кунакта	103
Егерменче бүлөк. Рәсемжан эшкә керешә	110
Егерме беренче бүлөк. Һөнәрмән белән Көйләрмән кайтып төшәләр	116
Егерме икенче бүлөк. Механизация мөмкинчәлекләре	121
Егерме өченче бүлөк. Качтылар	125
Егерме дүртенче бүлөк. Рәсемжан — рационализатор	130
Егерме бишенче бүлөк. Мәргәнне дөвәлеләр	134
Егерме алтынчы бүлөк. Кадак үз шәһәренә кайтып төшә	139
Егерме жиденче бүлөк. Көтелмәгән очрашу	143
Егерме сигезенче бүлөк. Татулашу	148
Егерме тугызынчы бүлөк. Кичәдә	153
Утызынчы бүлөк. Өйгә кайткач	163

Носов Николай Николаевич

Приключения Незнайки.
На татарском языке. Казань.
Татарское книжное издательство, 1967

Носов Николай Николаевич

Белмәмеш мажаралары.

Художество редакторы Б. М. Альменов

Техник редакторы Э. Я. Зарипов

Корректорлары Л. Х. Шайнурова, Э. Х. Хэлилова

Наборга бирелде 24/III-1966 ел. Басарга кул куелды 20/I-1967 ел. Типография кәгазе № 3, 70×90^{1/16}.
Басма табак 12,58. Учетно-изд. табак 9,44. Заказ № Н-455. Тираж 13000 экз. Бәясе 41 тиен.

Татарстан китап нәшрияты
Казан, Бауман ур., 19.

ТАССР Министрлар Советы каршындагы Матбугат идарәсенең Камил Якуб исемендәге матбугат
комбинатында басылды. Казан, Бауман ур., 19.

Н. Носов.

Приключения Незнайки. На татарском языке.
Казань. Татарское книжное издательство. 1967.

Н 72

Н. Носов.

Белмәмеш мажаралары.
Казан. Татарстан китап нәшрияты, 1967

172 бит. 13000 экз. 41 тиен.

Кече яшьтәге мәктәп балалары өчен мажаралы әкият-повесть.

7—6—2
217-66 М.

Р 2

КАДЕРЛЕ УКУЧЫЛАР!

1966 елда Татарстан китап нәшрияты
сезнең өчен түбәндәге китапларны бастырып чыгарды:

Габдулла Тукай. Шүрәле.
Абдулла Алиш. Чуар тавык.
Шәүкәт Галиев. Шаян каләм.
Газиз Мөхәммәтшин. Торналар киткәндә
Жәват Тәрҗеманов. Шаян белән Наян.
Идрис Туктар. Батырлыкта матурлык.
Хәсән Туфан. Юкмыш бабай малае.
Әнәс Кари. Хуш киләсез, кошлар.

